

caiete critice

10 (372) / 2018

Revistă editată de **Fundația Națională pentru Știință și Artă**

Director: **Eugen SIMION**

A. D. Xenopol (II)
de Eugen Simion

*La Grande Guerre:
une mémoire partagée,
une conscience cassée*
de Msg. Ioan Robu

Răzvan Theodorescu:
*Se ridică lumea
Pacifului,
a Atlanticului...*

Ordinea încotro?
de Valeriu Ioan-Franc,
Napoleon Pop

caiete critice

Revistă editată de
*Fundația Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție*

și
Editura Expert,
sub egida
Academiei Române

Nr. 10 (372) / 2018

Revistă indexată CNCS în categoria B

Redacția:

Eugen SIMION
director

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Mihaela BURUGĂ
secretariat de redacție

Aida SARCHIZIAN

Călin CĂLIMAN

Maria MOLDOVEANU

Oana SOARE

Nicolae LOGIN

Luminița LOGIN

EDITURA
Expert

Tel.: 318.24.38; 318.81.06

E-mail: edituraexpert@gmail.com

office@fnsa.ro

ISSN: 1220-6350

ISSN (on-line): 2285-5041

Colegiul editorial:

Mihai CIMPOI

Jacques De DECKER (Belgia)

Serge FAUCHEREAU (Franța)

Valeriu IOAN-FRANC

Jaime GIL ALUJA (Spania)

Klaus HEITMANN (Germania)

Radivoje KONSTANTINOVIC (Serbia)

Evangelos MOUTSOPOULOS (Grecia)

Mihail METZELTIN (Austria)

Thierry de MONTBRIAL (Franța)

Basarab NICOLESCU

Dumitru ȚEPENEAG

10/2018

FRAGMENTE CRITICE

- Eugen SIMION: A. D. Xenopol (II)
A. D. Xenopol (II)..... 3

A GANDI EUROPA

- Msg. Ioan ROBU: La Grande Guerre: une mémoire partagée, une conscience cassée
Marele război: o memorie împărtășită, o conștiință spulberată 12

INTERVIU

- Răzvan THEODORESCU: Se ridică lumea Pacificului, a Atlanticului.
Civilizația vest-europeană, mediteraneeană, începe să decadă,
interview de Florian Saiu
Pacific and Atlantic world is increasing. Western and Mediterranean
civilisation is begining to decline, Florian Saiu in dialogue
with acad. Răzvan Theodorescu..... 16

DOCUMENT

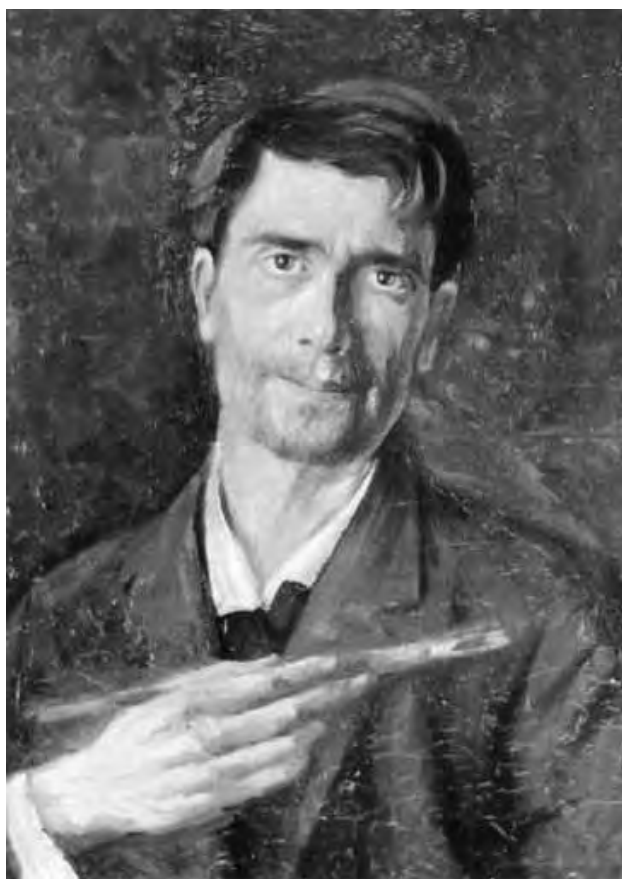
- Florentina NICOLAE: Reguli și metodologii în editarea critică de text
Rules and methodologies in critical text editing 22
- Tudor NEDELCEA: Enciclopedia Lucian Predescu
Lucian Predescu's Encyclopedia 34

COMENTARII

- Mirela ROZNOVEANU: Câteva însemnări despre *Literatura română*
ca literatură a lumii
Some notes about the Romanian Literature as Universal Literature..... 39
- Valentin COȘEREANU: Simbioze artistice (II) Lautréamount sau vraja imaginii
picturale
Artistic Symbiosis (II) Lautréamount or the enchantement of painted image 55

caiete **critice**

Niculina VÂRGOLICI, Ioana VASILOIU: De le secretarul domnesc la asistentul manager <i>From princely secretary to manager assistant</i>	62
Grațierea POPESCU: <i>Fairy Tales</i> . Narațiune scenarizată și barochism <i>Scenic narration and baroque</i>	67
ȘTIINȚĂ ȘI ECONOMIE	
Napoleon POP, Valeriu IOAN-FRANC: Ordinea încotro? <i>Order wherever?</i>	74

*Ilustrăm acest număr cu lucrări ale artistului plastic
Ștefan Luchian (1868-1916)*

Eugen SIMION

A.D. Xenopol (II)

Abstract

Articolul prezintă viața și activitatea lui A.D. Xenopol, membru al Junimii și colaborator la „Convorbiri literare”, prețuit pentru spiritul său extrem de laborios, cu proiecte pe care le-a dus, de regulă, la capăt. Deși a fost unul dintre discipolii preferați ai lui Titu Maiorescu, Xenopol se desparte spritualicește de acesta, nefiind fidel ideilor maestrului nici prin gândire, nici prin stil. A fost profesorul lui Nicolae Iorga în care a văzut, de la bun început, un tânăr genial. Specializat în drept, filosofie, economie și istorie, cel evocat a optat în cele din urmă pentru istorie, domeniu în care a cunoscut consacrară. I-a succedat în Academie lui Mihail Kogălniceanu (1893), iar în urma traducerii cărții sale *Les Principes fondamentaux de l'histoire* devine membru asociat al Academiei de Științe Morale și Politice din Paris. Călătoriile în străinătate (congrese și conferințe), îl fac mai cunoscut decât fusese Titu Maiorescu la aceeași vreme, doar Iorga, elevul său, întrecându-l în distincții și recunoașteri intelectuale în țară și străinătate. Xenopol a lăsat o operă amplă și variată, inegală valoric, care l-ar putea interesa pe cititorul de azi prin teoriile sale asupra istoriei și prin cele șase volume din *Istoria sa*, prima lucrare sintetică despre istoria românilor, venită după un șir de alte scrieri parțiale. Ambiția lui Xenopol de a construi o teorie a istoriei, un domeniu în care cu greu se pot determina legi sigure, a dat roade. Xenopol a murit în plină glorie intelectuală și, din nefericire, în plină mizerie, ruinat de o boală gravă (paralizie progresivă), ca și de grave lipsuri materiale.

Cuvinte-cheie: A.D. Xenopol, biografie, educație, Junimea, istorie, sistematizare, cultură

The article presents the life and the activity of A. D. Xenopol, member of Junimea and collaborator to `Literary Conversation` valued by his laborious spirit, with accomplished projects. Although, he was one of the favorite disciple of Titu Maiorescu, Xenopol dissociates himself in a spiritual way by his magister, without being faithful to Maiorescu`ideas concerning the style or cogitation. He was the teacher of Nicolae Iorga in whom, he saw, at the beginning, a genial young. Specialized in law, philosophy, economy and history, Xenopol opts for history, field where he achieves consecration. He succeeds in Academy to Mihail Kogălniceanu (1893) and after the translation of his book *Les Principes fondamentaux de l'histoire* he becomes associated member of The Academy of Moral Science and Politics from Paris. The voyages abroad (congress and conferences) make him more known than was Titu Maiorescu at the same age, just Iorga, his disciple, surpassing him in distinctions and intellectual appreciations in country and

Eugen SIMION, Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură, directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”; Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section, Director of The „G. Călinescu” Institute for Literary History and Theory, e-mail: eugen.simion@fnsa.ro.

* Lucrare realizată în cadrul Proiectului Prezervarea și valorificarea patrimoniului literar românesc folosind soluții digitale inteligente pentru extragerea și sistematizarea de cunoștințe (INTELLIT), PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0821/ Nr 54PCCDI/ 2018.

abroad. Xenopol gives us an amply and diversified work, that could involve the today reader: 1. His theory upon history and the six volumes from his History, the first synthetic work about Romanian History. Xenopol's ambitions was to build a theory of history, a field where could hard be determined sure lows, gives results. Xenopol died in a full intellectual glory and, unfortunately, in a huge poverty, being ruined by a severe disease (progressive paralysis) and material faults.

Keywords: A.D. Xenopol, biography, education, Junimea, History, adjustment, culture

Același istoric, filosof, jurist, economist, dornic să cuprindă totul din sfera umanioarelor – și să explice și, de regulă, să redefiniască toate noțiunile –, vrea să construiască nu numai o *teorie a istoriei* (cum a și făcut), dar și o *teorie a culturii* în toate componentele ei. Studiul în care încearcă această teorie se cheamă *Cultura națională*, un studiu de tinerețe. Un subiect, iarăși, frecvent în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Râvna tânărului istoric, trecut prin școala junimistă, este mare și în această direcție. Domeniul pe care îl abordează este vast, de la cultură în sens larg până la moravuri și la ramurile literaturii, trecând, bineînțeles, prin limbă, natură, religie etc. Ca să dovedească, de exemplu, modul în care se formează o cultură și originalitatea ei, Xenopol o ia de departe, de foarte departe, de la fenomenele cosmice („de la învârtirea pământului în jurul soarelui și în jurul osiei sale, apoi din înclinarea acestuia pe planul eliptic”) pentru a ajunge la „legile superioare înnăscute ale sufletului uman” și, de aici, la felul în care sufletul unui popor primește legile naturii și acționează asupra naturii. Deschidere enormă și fără rost spre toate tărâmurile universului și spre toate științele. Numai în acest chip, crede istoricul-filosof, pot fi definite cultura națională, cauzalitățile și specificul ei.

Pentru a răspunde la o așa grea sarcină, el pleacă de la ideea că „elementul culturii naționale a unui popor va fi dară complexul de noțiuni ce acel popor, în cercul hotărât lui de natură, va fi adunat în sufletul său, ca tezaur propriu național.” Definiție tautologică. Autorul încearcă, mai departe, să lămurească rețeaua de cauzalități și determinări din câmpul culturii umaniste, stabilind trei puncte de referință: *Natura*,

constituțiunea trupului prin care sufletul vine în contact cu natura și acțiunea sufletului asupra lumii exterioare. Ia, apoi, fiecare element în parte și-l explică, plimbându-l prin toate domeniile posibile, de la distribuția căldurii pe pământ, până la vegetația și letargia borealică... Rațiunea acestei deschideri vaste, fatal incomplete, este să dovedească faptul că natura influențează sufletul individului și, *ipso facto*, al poporului din care face parte. Ceea ce se bănuiește și se știe de mult. Istoricii români are însă ambiția de a justifica, încă o dată, cu argumente proprii și propoziții lirice, acest adevăr acceptat de toți:

„Configurațiunea acestui orizon e de cel mai mare efect asupra sufletului. Pe munți el e mare, întins, spiritul zboară liber; și omul din munte iubește libertatea. În câmpii întinse același fenomen se prezintă dacă o altă cauză nu-l paralizează; beduinii arabi n-au fost supuși de niciun cuceritor. În locurile accidentale orizonul e mic și popoarele primesc dominațiunea fără mare silă. Grecia e de ajuns pentru a ne dovedi această influență deosebită a naturei asupra spiritului, chiar într-un spațiu restrâns. Strălucirea spiritului lor atenienii o datoresc în mare parte întinderii orizonului lor, sub un cer limpede, la malurile unei mări presărate de insule încântătoare. Beoțienii rămân departe în urmă, și natura la ei e strânsă, cerul des întunecat. În Egipt și Mesopotamia se dezvoltă astronomia căci ceriul lor e limpede și întins și aparițiunea unor stele legate de fenomenele pământești religiunea devine în aceste locuri o teogonie astronomică, pe când cerul Nordului se umple de fantome albe și de zei neguroși.”

Se poate rezuma în chipul următor teoria de până acum a istoricului în privința

triadei *natură-trup-suflet*: „trupul este organul sufletului”, sufletul „își aduce aminte, dorește, voiește” etc., iar trupul, care este în contact permanent cu materia (natura), înnoiește elementele sale și furnizează sufletului reprezentări. Dar cum natura variază de la o regiune la alta, ea transmite individului „impresiuni particulare”, nuanțate în chip deosebit la orice popor, iar acestea ajung la suflet, trecând prin „organele simțului ideal”. Care este acest *simț ideal* și care sunt organele sale nu ni se lămurește. De altfel, întreaga demonstrație liminară despre *natură-trup-suflet* și *simț ideal* (care purifică și diferențiază impresiile) este împovăraătoare și, până la urmă, neconcludentă și, deci, inutilă. Putem reține, în urma ei, doar atât:

„Un popor primește de la natură două determinări, una cu totul obiectivă, încunjurimea sa, alta pe jumătate subiectivă, calitățile trupului său. Aceste două elemente determină de la început și întovărășesc pentru totdeauna pe popor în dezvoltarea sa. Ele formează în fiecare popor acele diferențe radicale atât de greu de definit, însă existente, și care nu se pot stinge decât cu stingerea poporului însuși. Aceste două cauze concură pentru a înzestra sufletul unui popor cu reprezentațiuni particulare pe de o parte, pe de alta pentru a nuanța în mod particular orice reprezentațiune care ajunge în suflet, fie ea chiar identică obiectiv cu aceea a unui alt popor. Deși formarea și legătura noțiunilor se face sub influența unei acțiuni sufletești, totuși modul cum aceasta se-ntâmplă atârână mai cu samă de la asemănarea noțiunilor între ele și de la raporturile ridicate între obiectele exterioare, mai târziu și de la raporturile ridicate prin voință între noțiunile însele.”

Lămuriți – cât putem fi de aceste legături și cauzalități între suflet și natură –, ajungem la cultură și la formele ei. Și, dacă ajungem la *cultura națională* (obiectul teoriei lui Xenopol), ne întoarcem, din nou, la *limbă* (definită acum ca „element mobil și curgător [ce] pornește din suflet spre lumea exterioară ca un curent ce izvorăște din însăși topirea cuprinsului sufletesc”). Definiție metaforică pe care autorul o lungeste

pe câteva pagini, ajungând la explicații organice (*fâșiile de nervi din partea superioară a creierului sau organul vocii*). Abia după aceea, Xenopol, decis să epuizeze toate justificările științelor, trece la subiectul său predilect, și anume limba ca fundament al unei culturi. Reia, aici, opiniile pe care le știm deja despre „firea limbii”, „spiritul limbii” și despre păstrarea purității ei. Acceptă, totuși, că terminologia științelor împrumutate nu trebuie româniată, cu dinadinsul. O observație de bun simț. De la limbă trece la *drept* și la *moravuri*, arătând că ele se condiționează. Ceea ce, în mare, este adevărat. *Dreptul* – ne avertizează autorul – „poate deveni o știință, din firea lui, însă, nu este”. O fi, n-o fi așa? Mai interesant este să aflăm din studiul lui Xenopol în ce chip determină dreptul și moravurile spiritul unui popor și, direct sau indirect, spiritul culturii naționale. Un punct central în astfel de cercetări este imaginația creatorului. Orice metodă, oricât de exactă ar fi, are nevoie de o imaginație a ideilor. Xenopol o ia, cum am văzut, de departe, din Antichitate până în timpul său, pentru a încheia cu ideea că „direcțiunea generală a spiritului” determină caracterul și moravurile unui popor și a unei civilizații, iar caracterul se manifestă printr-o calitate dominantă. *Rezelul* (sentimentul virilității și al forței, manifestat și în preferința pentru luptele cu fiarele!) ar fi caracteristic pentru romani, *simțul artistic* pentru elini, *pragmatismul* pentru englezi, în timp ce spiritul francez stă în *armonie*. Judecăți, iarăși, curente.

Dar românii? Ei cum se situează în lume și ce virtuți predilecte au? Xenopol nu-i cercetează psihologic și moral în acest studiu. În alte scrieri, da, spune, ceva despre moravurile românilor, dar nu face observații ieșite din comun. Se menține în sferă generală, cum ar fi ideea că natura (clima) influențează moravurile și că nu-i bine să imităm formele de viață și moravurile altora pentru că le stricăm pe ale noastre (autorul se exprimă mai dur: imitând moravurile străine „le ucidem” pe acelea care s-au format, la noi, printr-o evoluție organică). Istoricul este, și în această privință, consecvent cu sine, în spiritul unui organicism jumătate

conservator, jumătate sincronist, pentru că acceptă, în alt fragment, progresul.

Cu aceste ocoluri, dibuiri, paranteze extinse în zone adiacente temei, ajungem la literatură. Dar nu imediat, ci după ce teoreticianul culturii mai trece o dată prin tunelul sufletului și al limbii noțiunile legate de literatură, cu tot ce implică ele. Când și această operație preliminară obligatorie se încheie, aflăm că frumosul, în literatură, este rezultatul unui șir de treceri ale sufletului și ale gândirii prin limbă, iar limba însumează, pe lângă multe altele, și fantezia. Autorul are ambiția de a desluși toate dedesubturile fenomenului și de a defini, rațional, științific, nuanțele insondabile ale creației. Iată cum lămurește el, prin ample speculațiuni în teritorii învecinate subiectului (somnul, de pildă, sau „lupta națiunii cu necunoscutul lumii”) fantezia creatorului de cultură:

„Lumea aceea de gândiri și de tendinți deosebite care crește și se identifică cu individul se pune în mișcare de sine, liberându-se mai mult sau mai puțin de frânele rațiunii și urmând zborul capricios al fanteziei; omului îi place atunci să reguleze această mișcare liberă interioară, să înșire gândirile în mod felurit, scoțând după puterea individuală și bogăția sufletului său lanțuri de idei originale și de existenți analoge celor din lumea exterioară, care apar și se șterg neconținut. Acest fenomen este comun tuturor oamenilor, și corespunde uneia din necesitățile cele mai vii și mai înalte ale omului, de care el nu poate fi lipsit cât timp stă pe treapta mai înaltă pe care natura i-a destinat-o. Mulțămirea acestei necesități o împlinește în parte producțiunea literară.”

Speculații acceptabile, generalități corecte. Ele continuă în același stil cumpănit, elaborat, fără propoziții surprinzătoare. Ca, de pildă, *condițiunea ideală a poeziei este – zice el – de a fi frumoasă*, iar frumusețea vine din „acea armonizare a formei cu cuprinsul” sau „parte sensibilă în literatură este limba ca atare; de la frumusețea și armonia curgerii ei, apoi de la potrivirea ei cu cuprinsul atarnă valoarea literară. Cu cât și cuprinsul însuși împărtășește calitatea fru-

mosului, adecă cu cât ideile însăși ce limba exprimă nu sunt numai gândiri abstracte care îmbrăcate numai în mod potrivit în forma sensibilă a limbii, încep a împărtăși calitatea de frumos, ci dânsese chiar sunt imagini sensibile ce curg prin mintea noastră când auzim cuvintele ce le desemnă, cu atâta literatura se apropie de artele frumoase.” O înșiruire de abstracțiuni ce trec unele în altele fără să sporească înțelesul și determinările *frumosului*. Nu-i fără adevăr ce spune filosoful culturii, adevărul lui (cunoscut, de altfel, din manuale) nu duce însă mai departe înțelesul literaturii ca artă a cuvântului. Poezia este definită într-un limbaj mai apropiat, parcă, de limbajul conceptualizant al lui Maiorescu:

„Poezia – în deosebire de proză, cele două mari câmpuri a literaturii – formă punctul de trecere între literatură și arte; în ea realizarea ideii frumosului se face sub o îndoită formă materială, mai întâi imaginea sensibilă, condițiune fără de care nu este poezie, apoi condițiunea frumuseții limbii ca atare, ca sunet cadentat și curgere armonică a graiului, fără de care poezia pierde cel mai dulce farmec al ei, căci distrăgându-ne de la contemplațiunea nemijlocită a frumosului prin forma zgrunțuroasă sub care-l privim, ea sfarmă orice efect.”

Regăsim aici, formulate mai apăsat și în cuvinte mai numeroase, două dintre *condițiunile* pe care le menționează și Maiorescu în definirea ideii de frumos în artă. Se observă că poezia, ca punte între arte, preocupă pe istoricul-filosof din moment ce, peste câteva pagini, revine cu o nouă definiție a genului, încercând să determine, acum, ceea ce diferențiază poezia de pictură, sculptură și muzică. Diferența și, deci, originalitatea ar fi că poezia combină *elementele reprezentative statice* ale sculpturii (și picturii) cu mobilitatea muzicii (care exprimă „mișcările cuprinsului sufletesc”). Poezia este, așadar, o artă a armoniei, o combinare a spațiului și timpului, în fine, poezia este o desfășurare armonioasă de imagini sensibile. Ceea ce nu-i rău spus, dacă privim poezia în raport cu noțiunile de spațiu și timp:

„Figura poetică – scrie Xenopol – trece prin inteligență, desfășurându-se în imagini sensibile care se înșiră și se leagă feliurit unele de altele; ea este o combinație de spațiu și de timp după legile frumosului. Deja de aici se vede că reprezentarea materială a figurii poetice este mult mai complicată, căci ea are în suflet chiar o existență schimbătoare.”

Xenopol își adaptează, apoi, discursul la realitățile materiale și ideale ale literaturii populare și nu uită să amintească, revenind la literatura cultă, de primejdia pe care o reprezintă „imitațiunea servilă a unor producțiuni servile” care, după opinia lui, „înădușă spiritul național”. O suspiciune și, cum am semnalat deja, o temă curentă în publicistica culturală a epocii. Istoricul este, aici, foarte aproape de spiritul lui Eminescu, dar fără metafizica lui. După ce face, apoi, speculații despre *muzică și pictură*, Xenopol termină studiul său în câmpul artelor cu următoarea concluzie despre *cultura*

națională, înțeleasă prin cuprinsul artelor, dar și prin ceea ce este dincolo de ele:

„Cultura națională a unui popor consistă mai înainte de toate în păstrarea, dezvoltarea și cultivarea limbii sale, apoi în regularea raporturilor indivizilor săi atât a celor de drept, cât și a celor de moravuri după formele ce sufletul său a dezvoltat pentru împlinirea lor, în cercetarea trecutului său ca popor, ca existență particulară în astă lume, pentru a înțelege prezentul și a întrevede viitorul, în fine în cultivarea artelor și a literaturii, astfel ca tot ce este frumos și original în sufletul său să se dezvolte și să se producă în lumea exterioară.”

Termină, într-adevăr, cercetarea lui amănunțită, nu înainte însă de a ne mai spune o dată – mutând discuția în teren moral și social – că „viața națională este un element de căpetenie a fericirii omenești” și că „omul este născut pentru a progresa și a face întrebuințare de tot ce sufletul său cuprinde”... Nimic original nici în aceste fraze.

*

Istoria românilor din Dacia Traiană (1888-1893), în șase volume, rămâne, indiscutabil, opera cea mai importantă a lui A.D. Xenopol. În chip surprinzător ea este și cea mai bine scrisă dintre toate scrierile sale. Autorul avea 41 de ani când a publicat primul volum și 46 când a tipărit pe cel de-al VI-lea. O operă de maturitate, așadar, dar de o maturitate mai aproape de tinerețe decât de senectutea înțeleaptă și erudită. Stilul este direct, clar, cu propoziții lipsite de complicații și, în genere, fără dorința de a părea inteligent și complex. Pe acestea din urmă le găsim, s-a văzut, în unele din studiile sale de mai târziu, când își câștigase deja autoritatea și succesul. Despre viziunea istoriei și valoarea ei științifică n-am căderea să mă pronunț. S-au pronunțat deja și se pronunță încă istoricii de meserie, cum este cazul acad. Alex. Zub, teoretician al istoriei ca și înaintașul său. Puținele mele comentarii privesc, repet, stilul istoricului și, pe cât îmi este posibil, gândirea sa asupra culturii române din trecut. Asupra gândirii (viziunii) și a metodei de lucru ne atrage atenția chiar autorul în prefața la volumul I² și, mai pe larg, în *Introducerea* de la volumul al VI-lea. În prima se plânge, după tradiție, de puținătatea izvoarelor care curg, adeseori, „numai în picături”, după care anunță că lucrarea sa are un sistem și că sistemul „nu este însă impus de o concepție aprioristică a faptelor istorice”, ci este „rezultatul firesc al înlănțuirii ei”. De aceea cere celor care îl vor citi și vor judeca *istoria* întocmită de el să aibă răbdare și s-o judece în totalitatea ei.

Intenția sa este să înfățișeze modul în care s-a constituit și a evoluat naționalitatea română, de la geto-daci până la 1859, când se realizează Mica Unire. O compartimentează în patru părți: 1. *Formarea naționalității române* (de la origini până în 1290), 2. *Epoca slavonismului* (1290-1653), 3. *Influența grecească* (1653-1821) și 4. *Epoca românismului* (din

1821 până „în zilele noastre”). „Zilele noastre” se opresc, cum am zis, odată cu alegerea lui Cuza. În privința punctelor ei de referință, Xenopol începe cu *natura*, adică geografia spațiului dacic și, apoi, daco-roman, având credința că „istoria unui popor este în mare parte determinată prin natura în sânul căreia dânsul este așezat”. Face, în consecință, o descriere a spațiului locuit de daco-romani și de urmașii lor, insistând asupra rolului avut de adăpostul munților. Teza pe care o regăsim la toți istoricii, sociologii, antropologii, geografii și filosofii civilizației și culturii noastre este că munții ne-au ocrotit și ne-au salvat. Altfel, migrația popoarelor, prin acest spațiu de trecere aflat „în calea răutăților” ne-ar fi înghițit. Xenopol crede în această tactică ritualică și o subliniază ori de câte ori vine vorba în *Istoria* sa de păstrarea romanității noastre, căci, scrie el cu privire la spațiul nostru carpato-dunărean, reluând o idee a lui Odysse Barot (*Lettres sur la philosophie de l'histoire*):

„O asemenea așezare a Carpaților, în raport cu poporul nostru, este cu totul extraordinară și a avut asupra soartei sale urmările cele mai însemnate. Într-adevăr dacă vom observa cum sunt așezate popoarele în raport cu munții, vom găsi, cu toată nesfârșită deosebire ce întâlnim în configurația geografică a țărilor împrăștiate pe suprafața globului, o regulă generală: că o naționalitate se întinde de obicei în basenul unui fluviu sau a unei mări, și că este mărginită de către o altă naționalitate prin un munte sau măcar prin un colnic. Formulată mai scurt, această regulă s-ar putea rosti: o naționalitate este un basen, iar o graniță un munte.”

O idee care circulă, repet, în epoca romantismului și o întâlnim des și la scriitorii români, de la Cârlova până la Eminescu și, mai departe, la Calistrat Hogaș și, sub forme sugestiv și grandios cosmice, în proza lui Sadoveanu. Ultimul nostru „naturalist”. El sugerează faptul că omul este desăvârșit și fericit câtă vreme trăiește după regulile naturii primordiale. De aceea când cineva (un inginer francez) vrea să defrișeze pădurea Pecea, oamenii și natura, cu tot ceea ce are și protejează ea, se opun cu îndârjire. Xenopol pune istoria în relație cu geografia

² *Istoria Românilor în Dacia Traiană* de A.D. Xenopol, profesor la Universitatea din Iași, volumul I *Istoria veche. Din vremurile cele mai vechi până la întemeierea țărilor române*, Iassi, tipo-litografia H. Goldner, str. Primăverii, 1888.

și, pe lângă avantajele ei, indiscutabile (munții ca spațiu de securitate), vede și inconvenientul ca *locul* în care s-au așezat daco-romanii, apoi românii ca atare, să ne țină departe de familia latină occidentală. „Pe când latinii Apusului alcătuiesc ca un continent – zice el cu o metaforă, care a făcut și face încă în discursul nostru identitar – noi, latinii de Răsărit suntem asemenea unei insule pierdute în valurile unui ocean de neamuri străine.” Suntem, carevasăzică, legați ca un cordon ombilical de natura care ne-a determinat destinul, ca popor. „Trezirea spiritului nostru” va putea înlătura, în viitor, piedicile pe care ni le pune aceeași natură armonioasă în calea progresului – mai spune istoricul în alt rând, trezit din armoniile contemplației romantice. În acest chip el nuanțează într-o oarecare măsură ceea ce specialiștii numesc *determinismul geografic*, folosit, după Xenopol, de Iorga și de alți istorici.

Istoria, concepută în viziune pozitivistă și scrisă în stil narativ, cronicăresc, începe cu „timpurile ante-romane”, continuă cu „Dacia sub romani” ș.a.m.d., aducând un număr de date noi și sistematizând bine pe cele depistate deja de istoricii anteriori. Dorința autorului este „de a lumina [...] adânc ochirea istorică”. De a face, adică, ceea ce spune istoricul citat mai înainte, comentând metoda și ideile călăuzitoare ale acestei vaste întreprinderi în spațiul istoriei noastre, o „vastă restituție de ansamblu”. Formula este corectă. Așa și pare a fi această *Istorie* pe care Al. Zub o consideră „marea operă a unui cărturar eminent [...] la nivelul european al disciplinei”. Merită semnalat, cred, în această operă de reconstituire și faptul că Xenopol, apărut după istoricii mesianici ai secolului său (mesianicii pozitivi, le zice G. Călinescu), cum este Bălcescu și cum sunt și cărturarii ardeleni din a doua sau a treia generație de după Samuil Micu, Petru Maior și Gheorghe Șincai, Xenopol, zic, are o gândire mai pragmatică și încearcă să judece istoria „cu sistem”. În *sistemul* lui intră și fenomenele de cultură. Sunt pagini (vreau să zic, capitole întregi) ce interesează și pe istoricul literar. În volumul al VI-lea, vorbește despre *slavonism* care ar fi *copleșit min-*

tea românească și a acoperit latinitatea noastră. El a fost „surpat” de cultura grecească („grecismul”) care a stimulat „nașterea ideii române și acelei a unirii”. Un fenomen pe care Iorga îl explică pe larg în capitolele cuprinzătoare din *Istoria secolului al XVIII-lea*. Xenopol înfățișează, corect în linii generale, această mișcare de idei, însuflind, am impresia, stilul său de regulă strict demonstrativ:

„Când slavonismul slăbi, gândirea românească putu apărea la lumină într-un chip mai puternic, și această împrejurare avu urmările cele mai însemnate asupra viitorului poporului român. Scriitori de mare valoare apărură mai ales în Moldova, care demonstrară pe de o parte latinitatea neamului românesc, pe de alta continuitatea lui de așăzare și locuință în poalele Carpaților. Fețele bisericești proclamau în limba înțăleasă de toți românii cu deosebire unitatea neamului, arătând că toți acei cătră care ei vorbeau erau frați de un trup și un suflet. Se zămisli ră atunci două idei mari și roditoare în sânul naționalității române, care aduseră mai târziu regenerarea neamului întreg pe temeiul originii sale latine și tendința unirei românilor într-un singur corp, tendință ce s-a realizat până acuma numai în parte, ceea cealaltă așteptând să o realizeze viitorul. *Izbucnirea cugetărei românești prin surparea slavonismului de cătră cultura grecească, dădu naștere ideii romane și acelei a unirei, izvoarele cele mai mănoase ale propășirei viitoare a poporului român*. Dacă slavonismul înădușise atât de deplin cugetarea românească, aceasta se făcuse fiind că el căzuse peste o conștiință populară adormită care nu se trezise încă la o viață națională. De aceea slavonismul se întinse aproape peste toată viața intelectuală scrisă a poporului român. Cu totul altfelu grecismul. Când această formă de cultură se împlântă în poporul român, el gustase acum din rodul cel oprit al conștiinței naționale, și din lungul răsunset al timpurilor trecute, se simțise ca român, strănepot al romanilor, și ca atare doria el să trăiască. De aceea grecismul, deși mai puternic ca formă de cultură, se întinse într-un cerc mult mai îngust, lăsând gândirea românești libera ei desvălire în așternerea daraverilor private, în săvârșirea

slujbei dumnezești în bisericile mai mici și sărace, în punerea pe hârtie a hrisoavelor domnești, și mai ales în analiștii și cronicarii timpului, în care găsim reproduse pe lângă limba românească în care ei își rostiau cugetările, și adeseori protestări contra stăpânirii străine. *Pe când slavonismul copleșise mintea românească, ca unul ce o găsi nepregătită, grecismul căzând asupra ei acuma când ea se trezise, nu mai putu să o înădușe, ci numai opri în loc propășirea și dezvoltarea ei.*"

Ar fi de discutat ce urme a lăsat, totuși, slavonismul în cultura noastră medievală (a dat o capodoperă, de exemplu, de literatură parenetică, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, 1520, cam în același timp cu scrierile, celebre, ale lui Erasmus și Machiavelli) și ce-a însemnat și înseamnă încă, pentru cultura noastră, aforismele lui Nicolae Mavrocordat (circa 900) și romanul său, *Răgazul lui Filotheos*, o operă morală în care tradiția bizantină se întâlnește cu literatura moralistică occidentală... Sunt și alte fenomene de cultură (literatura religioasă, de pildă) pe care Xenopol le prezintă bine, în contextul istoriei, iar când ajunge la „mișcarea literară” de la 1822-1848, însemnările lui sunt lapidare, strict constatative, cu vagi judecăți de valoare, mai mult morale decât estetice. Cârlova are o limbă „frumos curgătoare”, Asachi e „vrednicul tovarăș al lui Rădulescu [Heliade]”, Hrisoverghi scrie și el o odă pe ruinele Neamțului, „vrednică [tot vrednică] paralelă a cântării lui Cârlova” etc.

Xenopol nu face de regulă portrete și nici „o biografie a ideilor în mișcare”, ca elevul său Nicolae Iorga, neavând talentul narativ și acuitatea observației morale ale acestuia. Condiții inerente unui bun portretist, „fiu al maliției”, cum știm. Când încearcă, totuși, să deseneze unul (luăm cazul domnitorului Gheorghe Bibescu, mai aproape de epoca în care trăiește istoricul), vedem că portretul se pierde într-o cronologie biografică sumară, inesențială:

„Gheorghe Bibescu era deci un om luminat, partizan al progresului și cu toate că încă tânăr (nu împlinise patruzeci de ani), deprins cu trebile și cu ocârmuirea oamenilor. Alegerea lui, care ca ori ce act de acest feliu, nu putuse fi cu totul subtrasă înrâuri-

rilor ascunse, nu rămânea mai puțin un eveniment de o mare însemnatate în viața poporului român, întoarcerea lui la autonomie după vieacuri întregi de o viață înălțuită. Deși alegerea lui fu salutată ca o fericită izbândă de către cabinetul din Petersburg, Bibescu, care nu putea uita că era român și nu putea înăbuși simțimentele sale naționale, făcu în ziua chiar a întronării sale un pas ce nu prea convenia programului rusesc. Vroind ca înălțarea lui să dobândească în spiritul poporului toată însemnatatea ce o avea, și a arăta că vechile vremuri de demnitate și autonomie revenise cu el, Bibescu apără în ziua încoronării sale îmbrăcat în costumul lui Mihaiu Viteazul. O atare amintire, învietoare a gloriei trecute a poporului român, nu prea putea fi în totul pe placul Rusiei, care răsturnase pe Alexandru Ghica tocmai pentru prea marea lui plecare către partidul național, și revenise cu grăbire de la visurile politice ale lui Kisseloff la practica temeinică și reală a lucrurilor.”

Din când în când, istoricul își pune ideile în aforisme reușite („omenirea nu face decât să admire pe cuceritori, ea iubește însă pe legislatori”), dar – presat de necesitatea de a face cronologia evenimentelor istorice – ridică rar ochii de pe documente pentru a lăsa spiritului libertatea de a pune ideile într-o ecuație morală memorabilă. Modele de istorici-moralști sau moralști-istorici rămân, la noi, Miron Costin, Cantemir și Nicolae Iorga... Cel din urmă face profesorului său (Xenopol) un portret în care adună liniile luminoase ale omului care a scris, prima oară, o istorie unitară, sistematică, a țării sale și a creat, pentru a o judeca bine, o *teorie a istoriei* pe care, iată, o citim și o judecăm și azi:

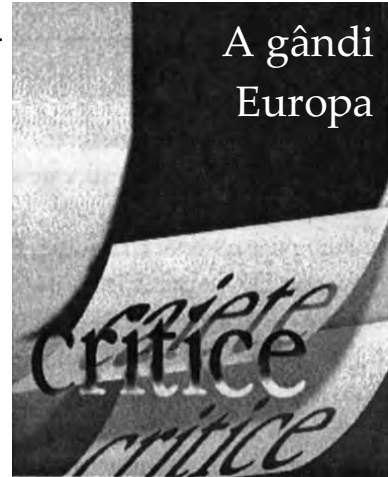
„Crescut în cele mai bune tradiții ale școlii economice de la jumătatea veacului al XIX-lea și, mai presus de toate, minte filosofică, deprins cu abstracțiile și cu o nesfârșită iubire față de subtilele legături dintre dănsese, A.D. Xenopol a făcut, prin cunoștințele și aplecările sale de spirit, din istoria românilor pentru întâia oară un sistem.”³

³ Apud Al. Zub, *Prefață*, p. LXXX.

Ioan ROBU

La Grande Guerre: une mémoire partagée, une conscience cassée

Abstract

What is our duty given the common memory of the Second World War? The first lesson of the Great War is the inestimable value of peace and solidarity. From the perspective of Christian morality and high-ranking church faces, it is worthing to remember the action of Pope Benedict XV, who remained in history as the pope who wanted to restore the moral force of the law in front of the armed conflicts during the Great War (1914-1918). He reaffirmed the will of the Holy See to preserve a perfect impartiality in the conflict, proposing a series of pacifist measures, such as the disarmament of the two parties, the renunciation of all claims and the evacuation of foreign armies from the French and Belgian territories. This is the lesson of Pope Benedict XV, still valid for the contemporary world: The Church must have the courage and lucidity to be the witness of the Word of God. Peace treaties are formal papers if this reconciliation does not pass through the souls of people and through the pacified memory of the peoples.

Keywords: First World War, Pope Benedict XV, Holly See, commun memory, peace treaties

Care este datoria noastră față de memoria comună a celui de-al doilea război mondial? Prima lecție a Marelui Război este valoarea inestimabilă a păcii și solidarității. Din perspectiva moralei creștine și a fețelor bisericesti de înalt rang, trebuie amintită acțiunea papei Benedict al XV-lea, care a rămas în istorie ca acel papă care a vrut să restabilească forța morală a dreptului în fața conflictelor armate din timpul Marelui război (1914-1918). El a reafirmat voința Sfântului Scaun de a păstra o perfectă impațialitate în conflict, propunând o serie de măsuri pacifiste, precum dezarmarea celor două părți, renunțarea la toate cererile revendicative și evacuarea armatelor străine din teritoriul francez și cel belgian. Asta e lecția papei Benedict al XV-lea, valabilă încă pentru lumea contemporană: Biserica trebuie să aibă curajul și luciditatea de a fi martorul Cuvântului lui Dumnezeu. Tratatete de pace sunt hârtii formale, dacă această reconciliere nu trece prin sufletele persoanelor și prin memoria pacificată a popoarelor.

Cuvinte-cheie: Primul Război Mondial, papa Bendict al XV-lea, Sfântul Scaun, memoria comună, tratatele de pace

Il est bien évident que la mémoire de la Grande Guerre nous oblige à interroger le passé mais aussi notre présent. Lorsque l'on pense à la construction européenne, on dit souvent: l'histoire nous sépare, la mémoire nous unit. Une des raisons de cette convic-

tion repose sur le fait qu'on ne peut pas ré-écrire une histoire faite de conflits et de confrontations, mais on serait capable, tous ensemble, les peuples de l'Europe, de partager une mémoire commune. Mais de quelle mémoire s'agit-il? Même si cette expé-

rience a dépassé les frontières de nos États, la Grande Guerre reste, pour chaque nation, une expérience qui a profondément marqué la vie des membres d'une communauté politique, fussent-ils des sujets des Empires multinationaux, des sujets des Royaumes autant que des citoyens des Républiques. En d'autres mots, on peut s'interroger: est-ce que la Grande Guerre n'est pas d'abord la guerre française, la guerre allemande, la guerre britannique, la guerre hongroise, la guerre roumaine, la guerre bulgare etc., c'est-à-dire un vécu, une épopée nationale, faite de gloire ou de défaite, selon le cas? Des empires se sont écroulés, de nouveaux peuples sont nés de leurs cendres. Et alors quel pourrait être le lien qui nous aide à partager ces mémoires multiples et parfois contradictoires? Quel est, au fait, notre devoir de mémoire commune?

Mes propos puisent leur sens dans l'Évangile et dans les racines de la culture chrétienne qui a façonné pendant des siècles l'ethos de notre continent européen. *C'est dans le cœur des hommes que naissent les guerres, c'est donc là que l'Église doit agir, en formant la spiritualité humaine.* Ces propos du pape Jean XXIII (*Pacem in terris*) nous apprennent que le don de la paix n'est pas seulement le fruit des agissements des gens qui œuvrent pour la paix (hommes politiques, diplomates) contre ceux qui sont les adeptes des guerres, mais une grâce qui vient de Dieu, le Seigneur de la paix. Nous avons un devoir de reconnaissance envers ce don, un devoir sacré de le préserver et de le transmettre, comme signe fort de Sa présence dans nos vies. Chaque jour qui commence à l'aube et qui nous permet de mener notre vie quotidienne, avec les gestes de nos habitudes est un don de paix, pour lequel nous sommes appelés à remercier le Seigneur à chaque instant. Ceux qui ignorent ou perdent de vue ce don de la paix, doivent écouter les témoignages des souffrances des réfugiés de guerre de Syrie, d'Irak et d'Afghanistan, arrivés au cours des dernières années sur notre continent de paix. L'accueil de ces personnes, sur lequel notre pape François a beaucoup insisté ces derniers temps, signifie notre contribution à

la paix, contre la destruction et la souffrance infligées par les guerres. On ne peut prétendre être solidaire avec notre passé, en tournant aujourd'hui le dos aux malheurs des autres. En proclamant cette année l'année de la miséricorde, le pape François nous appelle à témoigner de la charité chrétienne, dans un monde violent, méfiant et habité par les peurs du terrorisme et des guerres. La première leçon de la Grande Guerre est la valeur inestimable de la paix et de la solidarité.

Au commencement de la Grande Guerre, les Églises, qu'elles fussent catholiques ou orthodoxes, ont béni les armées que les dirigeants des États envoyaient sur les champs de bataille. Les chapelains militaires ont accompagné les troupes, pour soutenir le moral des combattants, confesser et donner le viatique aux mourants. Les religieuses ont activement aidé l'assistance médicale dans les hôpitaux de campagne. Parce que la guerre était «juste», selon les raisons de chaque État belligérant, d'un côté ou de l'autre. Parce qu'on n'abandonne pas les chrétiens baptisés qui se trouvent en péril de mort, selon les raisons de la mission des Églises. Mais au milieu des tourments et des boucheries, la voix du pape Benoît XV a retenti avec puissance en 1917. On ne saurait oublier son exhortation à la

paix adressée aux belligérants. Élu le 3 septembre 1914, alors que la Première guerre mondiale venait d'éclater, Benoît XV est resté dans l'histoire comme un pape qui a voulu rétablir la force morale du droit face aux conflits armés. Il voulait alors résoudre l'épouvantable conflit autrement que par la violence des armes et reconnaître d'un esprit serein les droits et les justes aspirations des peuples. Le 1er août 1917, le pape envoie aux chefs des peuples belligérants une lettre d'« exhortation à la paix », qui commence par ces principes: *Dès le début de Notre Pontificat, au milieu des horreurs de la terrible guerre déchaînée sur l'Europe, Nous sommes proposé trois choses entre toutes: garder une parfaite impartialité à l'égard de tous les belligérants, comme il convient à Celui qui est le Père commun et qui aime tous ses enfants d'une égale affection; Nous efforcer continuellement de faire à tous le plus de bien possible, et cela sans exception de personnes, sans distinction de nationalité ou de religion, ainsi que Nous le dicte aussi bien la loi universelle de la charité que la suprême charge spirituelle à Nous confiée par le Christ; enfin, comme le requiert également Notre mission pacificatrice, ne rien omettre, autant qu'il était en Notre pouvoir, de ce qui pourrait contribuer à hâter la fin de cette calamité, en essayant d'amener les peuples et leurs chefs à des résolutions plus modérées, aux délibérations sereines de la paix, d'une paix «juste et durable».* En réaffirmant la volonté du Saint-Siège de garder « une parfaite impartialité » dans le conflit, le pape propose une série de mesures pacifiques comme le désarmement des deux parties, l'abandon de toutes les demandes de réparation et l'évacuation totale de la Belgique et du territoire français. Ces propos n'ont pas été accueillis par les chefs des États belligérants. Parallèlement à ses efforts diplomatiques, Benoît Le pacifiste Romain Roland qualifia même le Vatican de « seconde Croix-Rouge ». Le pape confie ainsi à Eugenio Pacelli, futur pape Pie XII, la direction d'un service d'assistance aux blessés et prisonniers de guerre; il demande aux belligérants d'autoriser l'échange de prisonniers blessés, le Vatican sert également de bureau d'information aux familles qui reçoit

170 000 demandes et envoie 5 000 communiqués et distribue également des rations alimentaires. Les 82 000 000 lire voués par pape Benoit XV aux efforts de soulagement et de reconstruction ont laissé les caisses du Vatican presque vides. En 1919, il donna son support à l'organisation Save the Children, fondée en 1918 pour combattre la famine parmi les enfants des pays vaincus, L'Allemagne et l'Autriche. La politique des Concordats mise en place par lui après la Grande Guerre a eu comme but d'aménager la réconciliation et de sécuriser les Églises surtout dans les nouveaux États de l'Est de l'Europe (Pologne, Lituanie, Roumanie) devant les dérapages du politique.

Pour évoquer ces circonstances, je ferai appel à la mémoire de notre Église catholique de Roumanie, dans ces années de guerre (1914-1918), plus précisément au témoignage de l'Évêque catholique de Bucarest, Raymund Netzhammer. Sa conversation avec le roi Charles I à l'occasion de l'élection du Pape Benoit XV (septembre 1914) nous éclaire sur l'humanité de notre roi, sur son désir de voir finir la guerre, ainsi que sur la vision prophétique de l'évêque Netzhammer. Le roi Charles accueille la nouvelle élection du pape Benoit XV en septembre 1914 avec ces mots: *Pourvu que le pape réussisse à mettre fin aux crimes horribles et aux carnages et qu'il aboutisse le plus tôt possible à la paix.* La réponse sceptique de Netzhammer semble avoir bien pesé la situation politique en Europe: *Le monde ne va pas désirer entendre sa voix.* Dans ces circonstances, en suivant les événements notés par l'évêque de Bucarest dans son journal, on peut imaginer d'une manière très convaincante quelle fut la vie des Roumains pendant la Grande Guerre dans la capitale de la Roumanie, au jour le jour: le son des cloches annonçant les bombardements des zeppelins, les morts et les blessés résultés de ces bombardements, la destruction des bâtiments, les rigueurs des camouflages et des restrictions concernant les voyages, les arrestations des prêtres et des moines d'origine allemande ou autrichienne, la fermeture des écoles catholiques et la mainmise sur leurs biens, l'installation des hôpitaux de

campagne servis par les religieuses de Saint Vincent de Paul. Entouré par l'hostilité à cause de son origine allemande, l'évêque Netzhammer décide de ne pas quitter son troupeau, en reconnaissant que son destin et celui de ses prêtres et de ses paroissiens partage le destin de la Roumanie. Bien que ses paroissiens fussent de différentes origines (français, allemands, autrichiens, roumains, italiens, bulgares, polonais etc.), pour ce pasteur ils étaient tous des chrétiens catholiques en détresse, qui avaient besoin de son assistance spirituelle.

Voilà donc la deuxième leçon qu'on peut tirer de la position du pape Benoît XV, valable encore aujourd'hui, dans nos mondes contemporains. Humblement, mais fermement, l'Église doit avoir la lucidité et le courage du témoin de la Parole de Dieu (car celle-ci est la base fondamentale de sa foi), comme le fit Ambroise devant Théodose, comme Augustin posant les fondements de la problématique théologique de la guerre et de la paix, comme le dominicain François de Vittoria face aux conquérants espagnols du Nouveau Monde, comme Benoît XV dans ses propositions de paix de 1917 qui auraient évité à l'Europe tant de tragédies ultérieures. Sur le plan de la raison et sur celui de la foi, l'Église catholique considère comme son devoir, dans une prise de position qui forme un tout indissociable, de maintenir, même pour notre époque, le principe de la légitime défense collective et d'affirmer d'une façon péremptoire l'irrationalité radicale de la guerre et sa contradiction radicale avec la volonté divine d'une humanité pacifiée. D'où la conséquence qu'il faut tout mettre en œuvre pour la faire disparaître des horizons de l'histoire.

Réconcilier nos mémoires traumatisées par la Grande Guerre est un long parcours de prière, d'éducation, de collaboration et de solidarité. La leçon de la réconciliation est la troisième qu'on peut tirer de la Grande Guerre. Je vais revenir de nouveau au pape Benoît XV et à son encyclique *Pacem, Dei munus pulcherrimum* publiée le 23 mai 1920. C'était un appel à la réconciliation de tous les Européens et de tous ceux qui avaient participé d'une manière ou d'une autre

à cette terrible conflagration, au nom de la dignité de la personne humaine, comme créature de Dieu. Les traités de paix sont des papiers formels, si cette réconciliation ne passe pas à travers les âmes des personnes et par la mémoire pacifiée des peuples. C'est pourquoi, à sa mort, les Turcs musulmans ont érigé une statue en son honneur: „au grand pape de la tragédie mondiale de la guerre, le bienfaiteur de tous les peuples, sans différence de nationalité et de religion”.

Comment réconcilier donc nos mémoires? Question difficile à laquelle on peut donner aujourd'hui des réponses plus techniques que celles avancées par nos grands pères. C'est dans leurs vie que les traces étaient profondes et les blessures parfois atroces. Mais cela ne signifie pas qu'ils étaient étranges à ce travail de réconciliation. Après la Grande Guerre, l'État roumain a cultivé avec soin la mémoire collective et personnelle. Partout dans nos villes et nos villages de la Roumanie, le culte des héros de la Grande Guerre est présent. La statue du soldat inconnu et la liste des noms de ceux qui ont perdu la vie dans les batailles de la première guerre mondiale est un lieu de mémoire pour les générations à venir, autour duquel les communautés se rassemblent. D'une manière symbolique, dans les villages catholiques de Moldavie, on y a dressé, au milieu du village, à la mémoire des héros de la Grande Guerre, un grand Christ de la Passion, signe d'espoir, de pardon et de victoire sur la mort. Il y a aussi les cimetières de la Grande Guerre, parsemés sur notre territoire: roumains, français, allemands. Ensuite les musées, les manuels scolaires, des instruments pour éduquer la mémoire des générations à venir. Faisons parler ces lieux de mémoire, écoutons les récits de vie de ceux qui ont vécu la Grande Guerre, donnons une place à leur nom dans nos prières! C'est une condition pour que l'Europe, notre Europe à nous, puisse mieux apprendre la leçon du courage mais aussi de ce qui peut arriver quand on suit les lois de l'arbitraire et la violence. Pour reprendre les mots de Plutarque, c'est une leçon pour pouvoir ôter à la haine son éternité. C'est la leçon de la paix et de la miséricorde qui nous a été prêchée il y a 2000 ans.

Florian Saiu în dialog cu
Răzvan Theodorescu
„Se ridică lumea Pacificului,
a Atlanticului. Civilizația
vest-europeană,
mediteraneeană, începe
să decadă”

Abstract

Istoric de artă și fost politician, Răzvan Theodorescu este, din 20 aprilie 2018, și vicepreședinte al Academiei Române. Și mai este, înainte de toate, un cărturar fin, care nu se sfiște să privească adevărul (personal) în ochi. Față-n față cu Răzvan Theodorescu, înainte de a dezlănțui cavalcada răspunsurilor, te simți privilegiat.

Cuvinte-cheie: Academia Română, educație, cultură, politică, migrație, istorie, adevăr, Uniunea Europeană, democrație, România

Art historian and former politician, Răzvan Theodorescu is also vice-president of the Romanian Academy (from 20 April, 2018). He is, above all, a fine scholar who does not shy away from looking his (personal) truth in the eye. Faced with Răzvan Theodorescu, before you unleash the cavalcade of answers, you feel privileged.

Keywords: The Romanian Academy, education, culture, politics, migration, history, truth, European Union, democracy, Romania

Ați publicat o carte de memorii extrem de valoroasă – „Despre cultura de ieri și români de azi (RAO, 2017)”. Cum era, stimate domnule profesor, cultura de ieri în comparație cu cea de astăzi? Dar românii de ieri în comparație cu cei de astăzi?

Răzvan Theodorescu: Cultura de ieri – și nu doar cultura interbelică –, dar și momente ale epocii comuniste au fost cu mult peste ce se întâmplă astăzi, aici, la noi. Tocmai pentru că eu am fost o victimă a perioadei neostaliniste, anii '58-'60 – am fost dat afară din Universitate, am legat fiare pe șantier -, iar tribunalul a admis de curând că am fost victimă politică, repet, tocmai pentru acest lucru, recunosc că în anul 1965 am fost reabilitat tot de către comu-

niști, dar și că din acel moment și până în 1971, chiar 1977, dar mai diluat, a început un moment de destindere, de liberalizare a național-comunismului. Atunci, din toate punctele de vedere – de la roman la film, de la pictură și sculptură la muzică –, a fost un moment de înflorire, de efervescență culturală pe care – îmi pare rău s-o spun, nu generalizez – după 1990 nu l-am mai trăit.

Românii de ieri în comparație cu cei de azi...

Am spus mereu că românul, masa de români e reprezentată de românul rural. Înainte, chiar dacă economic n-o ducea grozav, din punct de vedere al alfabetizării românul făcea parte dintr-o masă inteligentă. Pe această deșteptăciune nativă se altoise și o instrucție la nivelul satului. Bine, vor-

besc de românii de după 1948. Oamenii învățau, citeau... Am fost impresionat, domnule Saiu, când eram senator de Iași, cum în satul de origine al familiei mele – la Lespezi, în Moldova – s-a hotărât ca biblioteca comunală să poarte numele «Răzvan Theodorescu»... Când n-am mai fost senator, a fost pusă pe spate firma cu numele meu, în așteptarea altui nume, mai puternic. Dar nu din acest motiv am fost impresionat. Eh, atunci am primit o listă cu bibliotecile din județul Iași. Vreau să vă spun că încă din secolul al XIX-lea aproape fiecare sat din acea zonă a Moldovei avea o bibliotecă. Erau părți ale ruralității care citeau. Spre deosebire de lumea de azi, din lumea satului de ieri plecau spre oraș o grămadă de copii cu un anumit grad de cunoștințe, nu așa, la întâmplare.

Așadar, românii erau mai citați, mai inteligenți, mai pregătiți în comunism decât acum, în democrația capitalistă...

Noi eram mai instruiți în epoca comunistă, da! Am avut cămine culturale în care acum se organizează nunți și botezuri. Bine, și aceste evenimente aparțin folclorului... Oricum, românii erau atunci mai informați. Acum și-au pierdut instrucția. Îi spuneam unui politician, cândva, că-mi pare rău că-i numai deștept și nu-i și inteligent... Nu vreau să-i menționez numele...

Băsescu?

Da. Deșteptăciunea doar în combinație cu instruirea dă inteligența. El nu e instruit. Așa și poporul român azi. E deștept. Dar atât.

Atunci, Băsescu nu poate fi și inteligent, rămâne doar un român deștept.

Clar.

Mai avem, astăzi, oameni de stat?

Nu. Și este pentru prima oară când România nu mai are oameni de stat. Oamenii de stat sunt cei care se gândesc la generații-

le viitoare. Oamenii politici sunt cei care se gândesc la alegerile viitoare. Pe aceștia din urmă îi avem noi acum. Gândiți-vă la un lucru, domnule Saiu, la trei mari proiecte ale românilor: 1959 – Unirea mică, 1877 – Independența și 1918 – Marea Unire. Au fost făcute de două generații în care toți erau oameni de cultură. Bălcescu, Ion Brătianu, C.A. Rosetti, Ion Ghica, Alexandru Ioan Cuza – în prima generație. Apoi, Nicolae Iorga, Iuliu Maniu, Vasile Goldiș, Ionel Brătianu – care pentru mine este cel mai mare politician pe care l-au avut vreodată românii –, Ion Inculeț – a doua generație. Toți, aproape fără excepție, erau membri ai Academiei Române.

Care a fost, în opinia dumneavoastră, ultimul om de stat al României?

Iuliu Maniu, cel care a murit la Sighet, în 1953. De atunci, n-am mai avut oameni de stat, ci doar oameni politici. În momentul de față, e secetă generală. Avem oameni care se descurcă. De pildă, îl apreciez pe Călin Popescu Tăriceanu, un liberal care s-a unit acum cu socialiștii. Au experimentat asta și germanii, nu este o noutate. Dar este, repet, o secetă generală în ceea ce privește oamenii de stat.

Tăriceanu a penetrat ușor, ca să spun așa, rândurile PSD-ului probabil tocmai pentru că acestui partid i-a lipsit acolo, în față, o figură proeminentă...

Eu rămân un om de stânga – știți bine –, dar PSD-ul din ultima vreme nu a acordat oamenilor de carte o importanță cât de cât. Gândiți-vă că acest PSD l-a avut, de exemplu, pe Alexandru Athanasie, un om extrem de bine pregătit. L-a avut pe Adrian Năstase... Oameni cu relații în străinătate, respectați. Nu zic, avem și acum oameni politici cu relații afară. Așa este domnul Iohannis, de pildă, cu relații la Berlin. Și domnul Dragnea are relații în SUA...

În Israel mai degrabă...

Și-n Israel. Bun, dar, cum să spun?, altul era nivelul în urmă cu ani buni.

Deci, greșeala PSD-ului ar fi marginalizarea oamenilor educați, instruiți... Și, de aici, căderea României.

Gândiți-vă că în PSD-ul despre care vorbesc eu erau atâția și atâția profesori universitari și academicieni. În guvernul Năstase eram mai bine de jumătate din miniștri profesori universitari. Dar pe bune, nu pe puncte.

Aici e discuția. Au și cei de acum profesori universitari și doctori. Dar falși...

Sunt în Comisia aceasta de doctorate la Ministerul Educației. Eh, sunt liste întregi cu doctorate care sunt făcute pe puncte, cu oameni care cer să li se retragă doctoratul. Nu mai dau nume... Dar, cum să vă spun, o pagină întreagă cu nume care cer să li se retragă titlul de doctor. Pentru că știu că pot fi prinși cu fofârlica.

Sunt nume celebre?

Toate! La un moment dat, aveam în față un dosar care era cel al primului-ministru de la acea dată. Domnul Tudose... Omul voia să i se retragă titlul de doctor. El știa de ce, nu eu. Ceea ce era de salutat. Culmea

este că totul se tergiversa. Și asta nu de către Ministerul Educației, ci de către instituția unde i se acordase doctoratul... Probabil că, între timp, s-a rezolvat. Vedeți? Eu mi-am făcut doctoratul în șapte ani! E o schimbare incontestabilă de paradigmă. Toată lumea vrea să obțină repede ceea ce și-a propus. Așadar, românii de astăzi sunt deștepți, fanteziști, buni negociatori, oportuniști, din când în când trădători... Oportunismul pare un termen negativ, dar uneori trebuie să adopți și poziții oportuniste, în funcție de oportunități.

Sunteți, așa cum se vehiculează, un tip eurosceptic sau este doar o etichetă lipită în pripă de numele dumneavoastră?

Am scris o carte – *Cele două Europe* – a cărei teză este următoarea: noi am trăit și trăim într-o Europă întemeiată pe alte structuri decât Europa Centrală și Apuseană. Uitați, exemplul Visegrád (organizație formată din patru state central-europene: Cehia, Polonia, Slovacia și Ungaria, asocieră similară uniunii economice vest-euro-

pene Benelux) este, poate, cel mai potrivit. Ce să caute România acolo? Este o aberație! Ei moștenesc vechea structură a Imperiului Austriac. Ei negociază cu UE din poziția vertical. Noi o facem cu căciula în mână! Și-atunci, ce să căutăm în grupul Visegrád? Ce facem, ne vindem gazele din Marea Neagră ca să ne primească și pe noi acolo? De ce? Din păcate, noi putem să-l înjurăm pe Orbán cât vrem, dar Viktor Orbán, pentru Ungaria, are o politică a lui, inclusiv în relația cu Rusia. Noi ce politică avem în relația cu Rusia? Una catastrofală! Eu am voie să spun acest lucru fiindcă am fost acum mai bine de 50 de ani victima atitudinii antisovietice. Dar una este Uniunea Sovietică, alta este Rusia lui Putin astăzi. Să fim realiști! Să profităm (economic) de imensitatea Estului, pentru că lumea Asiei se ridică. Acum o sută de ani Paul Valéry spunea: „Ce este oare Europa? Este o mică peninsulă a Asiei”. Se ridică lumea Pacificului, a Atlanticului. Civilizația vest-europeană, mediteraneană, începe să decadă.

Așadar, să ne îndreptăm atenția către China, către Turcia...

China de acum sau Turcia lui Erdoğan merită privite mai atent. L-am cunoscut pe Erdoğan în 2004, când eu eram ministrul Culturii, iar el prim-ministrul Turciei. I-am spus, prin tălmaci, că Turcia va intra cu siguranță, și ea, în Uniunea Europeană. Știți ce mi-a răspuns? Tot prin tălmaci, pentru că Turcia și China se consideră încă mari imperii... Că Uniunea Europeană va intra în Turcia și nu invers! Priviți acum: ei au semnat parteneriate cu China și cu Rusia, n-au mai intrat în UE. Istoria se repetă.

Vor fi vreodată esticii, rușii de exemplu, parteneri corecți în relația cu România?

Rușii nu vor fi niciodată un partener corect, dar trebuie să ai relații bune cu ei. Rușii, până la Războiul Crimeei și Pacea de la Berlin, au fost așteptați de români. Când ne-au luat însă județele Basarbiei, elitele românești au devenit antirusești. A rămas în fibra românului această opoziție. Cu Rusia însă trebuie să ai relații reci, dar corecte. A spus-o Nicolae Titulescu. Carol al II-lea a repetat-o.

Vom mai recupera vreodată tezaurul de la ruși?

Niciodată. E o aberație să mai credem acest lucru.

Turcia lui Erdoğan este privită cu reproș de elita europeană, sunt acuzate abuzurile...

Și Turcia, și Rusia sunt două dictaturi estice, foste imperii, unde autocrația este dominantă. Marea masă îl urmează pe Erdoğan, noul sultan. Esticii sunt mai atașați imaginii, iubesc televiziunea. Sunt, astfel, mai ușor de manipulat. Apusenii îndrăgesc mai mult verbul. Să nu uităm însă că românii nu sunt nici ei iubitori de democrație, ci de autoritarisme, autoritarisme în mânășă de catifea, e adevărat, dar autoritarisme.

Reușim să ne strecurăm, să ne descurcăm în politica externă?

Suntem praf! Să lăsăm deoparte aici relația catastofală cu Rusia. Dar ce facem cu Ungaria, vecinul mai mic, dar orgolios, și el cu veleități de fost imperiu? Păi, când noi

venim cu tâmpenia asta – «România 100» –, ei vin cu «Ungaria 1.000» și ne-au terminat.

Să ne întoarcem la începutul anilor '90. Povestiți-ne o întâmplare mai puțin cunoscută!

Un lucru care nu se știe și e bine să fie cunoscut pentru istorie este că, pentru câteva ore, la 25 decembrie 1990, Ion Iliescu a fost de acord cu rămânerea Regelui Mihai în țară. Ce s-a întâmplat? Neavând imagini de la venirea regelui – iar eu chiar am ținut să le am (n.m. – Răzvan Theodorescu fusese numit pe 9 februarie 1990 președintele Radioteleviziunii) –, reprezentantul unei rețele TV americane, Olimpiu Gheorghiu, mi-a propus 59 de secunde, de imagini, gratuit, din partea companiei sale. Le-am dat pe post... Nu înainte ca Iliescu să mă întrebe de ce vreau să le difuzez.

Ce a urmat?

I-am explicat că vreau să le dau din rațiuni istorice și tehnice. În plus, am adăugat că mi se pare potrivit ca regele să fie lăsat să intre în țară. Era opinia istoricului din mine. La un moment dat, în biroul meu, în timp ce vorbeam cu Ion Iliescu – era seara târziu –, a apărut profesorul Virgil Măgureanu. A ascultat schimbul nostru de replici, a menționat că și lui i se pare potrivit ca regelui să i se permită revenirea în România, dar a mai spus că trebuie anunțat și Guvernul. Iliescu și-a dat acordul.

Decizia inițială avea să fie întoarsă însă la 180 de grade în doar câteva ore...

Guvernul se temea de reacția FSN-ului. Se vorbea chiar de posibilitatea ca FSN-ul să răstoarne mașina regelui. Dar cine reprezenta atunci Guvernul României? Petre Roman era prim-ministru, eu cu el discutam. Mi-a și spus când a venit vorba de rege: „Tot ce mai lipsește este o țărăniadă!”. Bine, Roman exprima punctul de vedere al partidului aflat atunci la guvernare, nu era vina lui. Cert este că a doua zi Ion Iliescu a considerat că a fost manipulat, că eu l-am manipulat. Oricum, trebuia să fac această mărturisire. Ion Iliescu a fost de acord cu revenirea regelui în țară pentru câteva ore. Apoi, sigur, a urmat ce a urmat.

În 1992, Regele Mihai avea să fie lăsat să intre în țară de același Ion Iliescu.

Așa e, am acoperit evenimentul la televiziune și cu ce m-am ales? FSN-ul m-a acuzat că sunt monarhist, GDS-ul m-a acuzat că sunt fesenist. Singurii care mi-au mulțumit au fost reprezentanții casei regale.

Se știa, în '90, de intenția Regelui Mihai de a se întoarce în România?

În '90, România era „Țara lui Papură-Vodă”. Virgil Măgureanu, care era deja șeful SRI, dacă nu mă înșel, venea la Televiziune să se informeze despre venirea regelui Mihai... Eugen Preda, un excepțional ziarist, mâna mea dreaptă la Radio, auzise ceva despre sosirea regelui pe Otopeni, așa că, pentru a nu pierde momentul, a trimis doi jurnaliști să doarmă în aeroport. Aceștia au aflat primii, au informat mai departe și așa am știut noi înaintea primului ministru, înaintea serviciilor secrete... L-au sunat pe șeful pașapoartelor, ăla habar n-avea.

Spuneți, odată, că Adrian Năstase a fost cel

mai bun prim-ministru alături de care ați lucrat...

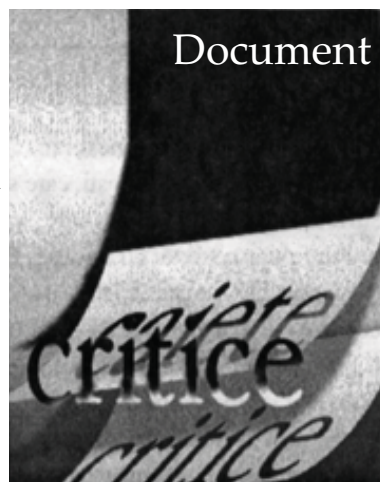
A fost... Desființarea, demantelarea lui Adrian Năstase – un om inteligent, cultivat, plin de umor, politician de rasă, așa cum l-am cunoscut eu vreme de patru ani – ar trebui studiată la seminariile de politologie, în materie de acțiune negativă. A fost o capodoperă.

Care sunt, stimate domn, principalele caracteristici ale poporului nostru?

Românii au două mari valori în lume: latinitatea și statalitatea. Ne-am păstrat statalitatea cu prețul unor jertfe morale. Cei care erau robi, ca sârbii, grecii sau ungurii, aveau două căi: să se revolte sau să emigreze. Așa au creat o diaspora puternică. Românii n-au avut nevoie decât târziu de această mișcare de migrație. Au avut, în schimb, foarte buni negociatori. Așa și-au păstrat latinitatea și statalitatea. În orice caz, excelăm la lucrurile negative așa cum excelăm la votul negativ. Avem, ca popor, talentul acțiunilor negative.

Florentina
NICOLAE

Reguli și metodologii în editarea critică de text

Abstract

În acest studiu ne propunem să comentăm două ediții critice ale celebrei lucrări cantemiriene *Incrementorum et decrementorum Aulae Othman[n]icae libri tres*, ținând cont de cadrul teoretic al metodei de editare critică, așa cum este ea descrisă în cartea *The Textual Condition*, publicată de Jerome J. McGann, Sherry B. Ortner, Nicholas B. Dirks în 1991. Vor fi prezentate emendări cu diferite grade de complexitate, de la unele care nu modifică sensul textului, la altele care îl modifică mai mult sau mai puțin, cu scopul de a sublinia că fiecare ediție critică reprezintă o etapă de cercetare, un instrument de lucru pentru edițiile ulterioare.

Cuvinte-cheie: Cantemir, ediție critică, emendare, text latin

*In this study we aim to comment on two critical editions of Dimitrie Cantemir's famous work *Incrementorum et decrementorum Aulae Othmanicae libri tres*, taking into account the theoretical framework of the critical editing method, as described in the book *The Textual Condition*, published by Jerome J. McGann, Sherry B. Ortner, Nicholas B. Dirks in 1991. We shall present emendations of different degrees of complexity, from ones that do not modify the meaning of the text, to others that change it more or less, aiming to underline that each critical edition is a research phase, a work tool for subsequent editions.*

Keywords: Cantemir, critical edition, emendation, Latin text

Pentru elemente teoretice legate de noțiunea de *ediție critică*, am utilizat informații semnificative din lucrarea *The Textual Condition*, publicată de Jerome J. McGann, Sherry B. Ortner, Nicholas B. Dirks, la Princeton University Press, în 1991: „A edita un text înseamnă a te situa într-o relație istorică cu transmițerile acelei lucrări, dar totodată înseamnă să te plasezi într-o relație imediată cu scopurile culturale și conceptuale contemporane” (47). Autorii consemnează opiniile teoretice ale lui William Proctor Williams și Craig S. Abott, din lucrarea *An Introduction to Bibliographical and Textual Studies*, ediția 1985, din care vom cita mai jos:

„Editarea critică... nu reproduce textul unui document anume, ci produce un text eclectic, bazat pe mai multe texte și pe emendări editoriale. Se presupune că, deși mai multe texte ale aceleiași lucrări variază în gradul de autoritate, nici unul dintre texte nu reprezintă autoritatea absolută.” (Williams și Abbot, 56, *apud* McGann, Ortner, Dirks, 49).

„Un text editat critic, atunci când este combinat cu un aparat critic, care prezintă evidența utilizată în construirea textului și care înfățișează variantele cu autoritate, se numește o ediție critică.” (Williams și Abbot, 57, *apud* McGann, Ortner, Dirks, 49).

În editarea critică, intenția auctorială este autoritatea dominantă.

Tot prin Williams și Abbott este explicat procedeul fundamental care stă la baza unei editări critice:

„Așadar, metoda editării critice înseamnă: a) să descoperi variantele unui text și să o adopți pe aceea care reprezintă intenția finală a autorului; b) să detectezi interpretările eronate (adică non-auctoriale) și să le corectezi, propunând lecțiuni care să reprezinte mai bine ceea ce autorul a intenționat să scrie. Pentru a face acest lucru, un autor selectează o copie, o variantă a textului

considerată cu cea mai mare autoritate – și o emendează (Williams și Abbott, 58, *apud* McGann, Ortnier, Dirks, 49).

Vom compara în cele ce urmează, edițiile critice ale operei lui Dimitrie Cantemir *Incrementorum et decrementorum Aulae Otthman[n]icae libri tres*, publicate în 2002 și 2015, sub aspectul aparatului critic, pentru a evidenția diferențele subtile, dar semnificative pe care ultima ediție le-a generat atât la nivelul formal al textului latin cantemirian, cât și sub aspectul noii traduceri în lim-

ba română, pe care a realizat-o prof. univ. dr. Ioana Costa, de la Universitatea din București.

În situația operei cantemiriene pe care o avem în vedere, există un singur manuscris al operei, Ms. lat. 124, aflat la Biblioteca Houghton Harvard University, Cambridge, Massachusetts, descoperit de academicianul Virgil Cândea și publicat ca facsimil, în 1999, de Editura Roza Vânturilor. Acest manuscris este considerat, așa cum scrie și pe pagina de gardă, „textul original latin în forma finală revizuită de autor”. Pentru acest unic manuscris există o singură ediție critică publicată înainte de ediția din 2015, și anume aceea din 2002, editată de Dan Slușanschi, cu o prefață de Virgil Cândea, apărută la Editura Amarcord din Timișoara. În prefața la această ediție, Virgil Cândea scria: „The present edition, based on the photographic apographs kindly offered by the Houghton Library, is the *principes*, aimed as a critical tool for specialists. It will provide the basis for the academic edition (with Romanian translation and commentaries) to be published afterwards by the Romanian Academy” (ed. 1999: 9). Așadar, academicianul Virgil Cândea subliniază necesitatea unei editări critice ulterioare, însoțite de o traducere în limba română. Profesorul Dan Slușanschi a tradus opera și a publicat această traducere. Pentru ediția din 2015, noii editori ai operei au utilizat ca baze, așa cum prevăd normele internaționale de editare, manuscrisul (variantele facsimilate), ediția critică din 2002, coroborată cu versiunea electronică neterminată și nepublicată a profesorului Dan Slușanschi. Adică au fost folosite toate instrumentele de analiză precedente, așa cum se procedează pentru o nouă ediție critică. În aparatul critic au fost menționate toate intervențiile editorului precedent, prin abrevierea *DS*, însumând un total de 485 de ocurențe (326 în primul volum și 159 în al doilea volum). Noua ediție critică a marcat și omisiunile editorului precedent, prin abrevierea *om*. Astfel, au fost consemnate 144 de omisiuni (82 în primul volum și 62 în al doilea volum) de diferite grade de complexitate, de la prepoziții, la nume pro-

prii și sintagme, care modifică semnificativ textul latinesc nou editat și traducerea acestuia, de exemplu:

- vol. II, p. 974 - tres enim alebat suis sumptibus triremes *om. DS (Eds.)*;
- vol. II, p. 602 - gentium erreticarum et blasphemarum *om. DS (Eds.)*;
- vol. II, p. 586 - 2 primam *scr., mss. secuti*: primum *DS (Eds.)* / 3 antea *om. DS (Eds.)* / 4 „Ego autem sum Bekri («Ebrius») Mustafa.” *om. DS (Eds.)* / 5 ego *cum mss. scr.: eo DS (Eds.)*.

Din exemplele de mai sus se observă că editorii au consemnat atât lecțiunea editorului precedent, cât și intervenția lor în noua ediție, în cazul concret de la pagina 586, respectarea textului autorului, prin *cum mss. scr.*, adică „am scris după manuscris”.

Emendările critice (prin „emendări” înțelegem corecturi, îndreptări, îmbunătățiri ale unui text, conform definiției date în DEX, 2012: 3511) au fost operate de editori prin raportare la ediția critică făcută de domnul profesor Dan Slușanschi, conform metodei științifice de editare critică. Aceste emendări au grade diferite de complexitate, de la unele care nu modifică sensul textului, la altele care îl modifică mai mult sau mai puțin. Redăm mai jos diverse situații de emendări operate de cei trei editori ai ediției din 2015, ținând cont de diferitele grade de complexitate (trimiterile s-au făcut la paginația modernă, nu la paginația din manuscris):

1. Emendări minimale, care nu modifică flagrant aspectul textului latinesc și nici traducerea:
 - Turcomanni *cum mss. scr.*: Turcomani *DS (Eds.)* (vol. I, p. 54);
 - Turcomannia *scr., mss. secuti*: Turcomania *DS (Eds.)* (vol. I, p. 56);
 - Othmanis *scr., mss. secuti*: Othmani<di>s *maluit DS (Eds.)* (vol. I, p. 100);
 - Othmanum *cum mss. scr.*: Othman<ic>um *maluit DS (Eds.)* (vol. I, p. 104);
 - Churzemi *scr., mss. secuti*: Churzem *DS (Eds.)* (vol. I, p. 108);
 - domitis *scr., mss. secuti*: domatis *DS*

- (Eds.) (vol. I, p. 122). Cele două cuvinte au același sens, „îmblânziți”;
- exornat *scr.*, *mss. secuti*: ornat DS (Eds.) (vol. I, p. 158). Cele două cuvinte au același sens, „împodobesc-te”;
 - Passa *scr.*: Pasza *maluit* DS (Eds.) (vol. I, p. 179);
 - Othmani *scr.*, *mss. secuti*: Othmani<ci> *maluit* DS (Eds.) (vol. I, p. 204);
 - Turcici agminis *scr.*, *mss. secuti*: agminis Turcici, *ordine inversa*, DS (Eds.) (vol. I, p. 303);
 - satis se *scr.*, *mss. secuti*: se satis, *mutato ordine*, DS (Eds.) (vol. I, p. 314);
 - Mehemedum *scr.*, *mss. secuti*: Mehemed DS (Eds.) (vol. I, p. 320);
 - thronum sponte *scr.*, *mss. secuti*: sponte thronum, *mutato ordine*, DS (Eds.) = tronum sponte *am scriis după manuscris*: sponte thronum, *modificând ordinea*, DS (vol. I, p. 336);
 - Othmana *cum mss. scr.*: Othmanica DS (Eds.) (vol. I, p. 558);
 - castra sua *scr.*, *mss. secuti*: sua castra, *mutato ordine*, DS (Eds.) (vol. I, p. 700);
 - Constituta iam et confirmata *scr.*, *mss. secuti*: Constituta et confirmata iam, *mutato ordine*, DS (Eds.) (vol. I, p. 720);
 - Kaposwiwar *scr.*, *mss. secuti*: Kaposiwar DS (Eds.) (vol. I, p. 910);
 - exstructam *scr.*, *mss. secuti*: constructam DS (Eds.) (vol. II, p. 74);
 - aut *scr.*, *mss. secuti*: sive DS (Eds.) (vol. II, p. 96);
 - Othmannae *scr.*, *mss. secuti*: Othmannicae DS (Eds.) (vol. II, p. 276);
 - multa caesorum millia *scr. mss. secuti*: multa millia caesorum DS (Eds.) (vol. II, p. 336);
 - Turcae *scr.*, *mss. secuti*: Turci DS (Eds.) (vol. II, p. 500);
 - Sultaneo *scr. mss. secuti*: Sultanico DS (vol. II, p. 892).
2. Emendări făcute de editorii din 2015 asupra ediției critice a profesorului Dan Slușanschi, cu consemnarea faptului că,
- în traducere, profesorul a respectat originalul latin:
- peregrinaque *cum mss. scr.*: peregrinaeque, *etsi in translatione mss. sequitur*, *scr. DS* (Eds.) = peregrinaque *am scriis după manuscris*: peregrinaeque *a scriis DS*, *deși în traducere a respectat manuscrisul* (vol. I, p. 62);
 - rata<e> *scr.*: rata DS, *mss. secutus*; *tamen, translatio eiusdem lectionem rata<e> probat* (Eds.) = rata<e> *am scriis*: rata DS; *totuși traducerea aceleiași lecțiuni arată (cuvântul) rata<e>* (vol. I, p. 306);
 - afferre *scr.*, *mss. secuti*: offerre DS; *tamen, translatio eiusdem mss. sequitur* (Eds.) = afferre *am scriis*: offerre DS; *totuși este urmată traducerea aceleiași cuvânt* (Eds.) (vol. I, p. 306, 308);
 - perspectrum *scr.*, *mss. secuti*: perpersus DS; *tamen, translatio eiusdem mss. sequitur* (Eds.) = perspectrum *am scriis după manuscris*: perpersus DS; *totuși, urmează traducerea aceleiași cuvânt din manuscris* (Eds.) (vol. I, p. 560);
 - praerberent *scr.*, *mss. secuti*: praerberet DS; *tamen, translatio eiusdem mss. sequitur* (Eds.) = praerberent *am scriis după manuscris*: praerberet DS; *totuși, urmează traducerea aceleiași cuvânt din manuscris* (Eds.) (vol. I, p. 566);
 - at *scr.*, *mss. secuti*: et DS; *tamen translatio eiusdem mss. sequitur* (Eds.) = at *am scriis după manuscris*: et DS; *totuși, urmează traducerea aceleiași cuvânt din manuscris* (Eds.) (vol. I, p. 902; vol. II, p. 540). Precizăm că „at” înseamnă „dar, însă”, iar „et” înseamnă „și”.
3. Emendări care modifică textul latin și reclamă, de asemenea, o traducere corespunzătoare:
- certiozem *scr.*, *mss. secuti*: certior DS (Eds.) = certiozem *am scriis după manuscris*: certior DS (vol. I, p. 142). „Certiozem” este un termen în cazul acuzativ, iar „certior” în cazul nominativ. Modificarea cazului gramatical reclamă modificarea traducerii;
 - ingenio *cum H scr.*: ingenio DS, *etsi in*

eiusdem Valachica translatione manuscripti lectionem recte sequi videtur (Eds.) (vol. I, pp. 196, 198) = genio *am scris după facsimil*: ingenio DS, *desi în traducerea în română a fost urmată lecțiunea manuscrisului*. „Genio indulgere” este o expresie latină, cu sensul de „a avea chef”, dar „ingenium” înseamnă „talent, har” și nu formează o expresie cu verbul „indulgere”;

- 1408 *cum H scr.*: 1406 DS (Eds.) = 1408 *am scris după manuscris*: 1406 DS (vol. I, p. 218);
- *dissidiis scr., mss. secuti*: *dissensionibus DS* (Eds.) = *dissidiis am scris după manuscris*: *dissensionibus DS* (vol. I, p. 218). „Dissidium” înseamnă „divizare, separare”, iar „dissensio” înseamnă „disensiune, ceartă”;
- *successit scr., mss. secuti*: *succedit DS* (Eds.) = *successit am scris după manuscris*: *succedit DS* (vol. I, p. 218). Cele două forme verbale se deosebesc prin timp: „successit” înseamnă „a urmat”, iar „succedit” înseamnă „urmează”;
- *Pacato cum mss. scr.*: *Parato DS* (Eds.) = *pacato am scris după manuscris*: *parato DS* (vol. I, p. 264). „Pacato” înseamnă „împăcat, liniștit, calmat”, iar „parato” înseamnă „pregătit”;
- *fortissimus scr., mss. secuti*: *fortissime DS* (Eds.) = *fortissimus am scris după manuscris*: *fortissime DS* (vol. I, p. 287). „Fortissimus” este un adjectiv care trebuie acordat cu un substantiv, în text cu *Chodavendikiar*, dar „fortissime” este un adverb; modificarea valorii gramaticale modifică traducerea în măsură semnificativă;
- *potuerat scr., mss. secuti*: *poterat DS* (Eds.) = *potuerat am scris după manuscris*: *poterat DS*. (vol. I, p. 300). „Potuerat” înseamnă „putuse”, iar „poterat” înseamnă „putea”;
- *Imperatorias scr., mss. secuti*: *Imperatoris DS* (Eds.) = *Imperiale am scris după manuscris*: *ale Împăratului DS*. (vol. I, p. 320). „Imperatorias” este un adjectiv care se acordă cu „copias” în text („trupele imperial”), iar „Imperatoris” este forma de genitiv singular a substantivului „Imperator”, care se traduce „ale Împăratului”;
- *vocant scr., mss. secuti*: *revocant DS* (Eds.) = *vocat am scris după manuscris*: *revocat DS*. (vol. I, p. 336, p. 340). „Vocant” înseamnă „cheamă”, iar „revocant” înseamnă „cheamă înapoi”;
- *dextra scr., mss. secuti*: *manu DS* (Eds.) = *cu dreapta am scris după manuscris*: *cu mâna DS*. (vol. I, p. 346);
- *Ille scr., mss. secuti*: *Hic DS* (Eds.) = *Acela am scris după manuscris*: *Acesta DS*. (vol. I, p. 358);
- *incipiti ludentique Fortuna scr.*: *incipiti ludenteque Fortuna H*, *incipiti Fortuna hic DS* (Eds.). În acest context, editorii au corectat forma „ludenteque” din facsimil, cu forma „ludentique” și au semnalat omisiunea cuvântului respectiv de către editorul Dan Slușanschi (vol. I, p. 364);
- *lactatus scr., mss. secuti*: *laetatus DS* (Eds.) = *lactatus am scris după manuscris*: *laetatus DS* (vol. I, p. 392). „Lactatus” înseamnă „hrănit (cu lapte)”, iar „laetatus” înseamnă „încântat”;
- *spiritus scr., mss. secuti*: *spiritum DS* (Eds.) = *spiritus am scris după manuscris*: *spiritum DS*. (vol. I, p. 398). Cuvântul „spiritus” este la numărul plural în textul latin, dar în ediția profesorului Dan Slușanschi apare la singular, ceea ce modifică și traducerea;
- *Supremi, mss. secuti scr.*: *supremum DS* (Eds.) = *Supremi am scris după manuscris*: *supremum DS*. (vol. I, p. 400). Contextul în textul original este „ad Vesiratus Supremi gradum”, adică „la treapta celui mai înalt vizirat”. Forma „supremum”, propusă de profesorul Dan Slușanschi, reclamă acordul cu „gradum” și modificarea traducerii, în „la treapta supremă a viziratului”;

- *reddes scr., mss. secuti*: *redderes DS (Eds.) = reddes am scris după manuscris: redderes DS (vol. I, p. 428)*. În forma stabilită de editori, verbul *reddere* este la indicativ viitor, iar în forma stabilită de editorul Dan Slușanschi, este la conjunctiv imperfect, ceea ce contribuie la modificarea traducerii în limba română;
- *ipsius scr., mss. secuti*: *eius DS (Eds.) = ipsius am scris după manuscris: eius DS (vol. I, p. 434)*. În textul editorilor, care urmează manuscrisul, traducerea este „al lui însuși”, iar în textul stabilit de Dan Slușanschi, „al acestuia” *DS*, fiind vorba despre două pronume diferite în limba latină;
- *ripam scr., mss. secuti*: *ripas DS (Eds.) = ripam am scris după manuscris: ripas DS (vol. I, p. 438)*. În textul editorilor, care urmează manuscrisul, substantivul se traduce „malul”, iar în iar în textul stabilit de Dan Slușanschi, „malurile”;
- *Hungarica scr., mss. secuti*: *Hungariae DS (Eds.) = Hungarica am scris după manuscris: Hungariae DS (vol. I, p. 454)*. În textul editorilor, care urmează manuscrisul, „Hungarica” este un adjectiv care se traduce „ungurească”, iar în textul stabilit de Dan Slușanschi, „Hungariae” este un substantiv care se traduce „Ungariei”, în genitiv sau dativ;
- *structurae scr., mss. secuti*: *naturae DS (Eds.) = structurae am scris după manuscris: naturae DS (vol. I, p. 520)*.
- *Szirvani Sultanorum scr., mss. secuti*: *Szirvanorum DS (Eds.) = Szirvani Sultanorum am scris după manuscris: Szirvanorum DS (vol. I, p. 522)*. Editorul Dan Slușanschi modifică semnificativ forma din textul original și, pe cale de consecință, și traducerea, căci „Szirvani Sultanorum” înseamnă „a Sultanilor Szirvani”, iar noua formă, „Szirvanorum”, se traduce „a Szirvanilor”;
- *quae scr., mss. secuti*: *quid DS (Eds.) = quae am scris după manuscris: quid DS (vol. I, p. 524)*. În textul editorilor, care urmează manuscrisul, pronumele „quae” se traduce „pe care”, iar în textul profesorului Dan Slușanschi, forma „quid” se traduce prin „ce”, sugerând o interogație;
- *Hispanis scr., mss. secuti*: *in Hispania DS, periochae titulum, cuius forma a marginali titulo differt, secutus (Eds.) = Hispanis am scris după manuscris: in Hispania DS, care a urmat titlul din rezumat, a cărui formă diferă de titlul din margine (Eds.) (vol. I, p. 556)*;
- *gerit scr., mss. secuti*: *agit DS (Eds.) = gerit am scris după manuscris: agit DS (vol. I, p. 560)*;
- *Hanc scr., mss. secuti*: *Plane DS (Eds.) = Hanc am scris după manuscris: Plane DS (vol. I, p. 648)*. Editorii au urmat manuscrisul, dar profesorul Dan Slușanschi a optat pentru o variantă depărtată și formal, și semantic, de originalul latinesc. „Hanc (iniuriam)” înseamnă „această (nedreptate)”, iar „plane” este un adverb care se poate traduce „cu siguranță”;
- *Mehemed scr., mss. secuti*: *Ahmed DS (Eds.) = Mehemed am scris după manuscris: Ahmed DS (vol. I, p. 658)*. *Mehemed scr., mss. secuti*: *Mustafa DS (Eds.) = Mehemed am scris după manuscris: Mustafa DS (vol. I, p. 738)*;
- *Hungaris scr., mss. secuti*: *Hungariae DS (Eds.) = Hungaris am scris după manuscris: Hungariae DS (vol. I, p. 762)*. Editorii au urmat manuscrisul, scriind „Hungaris”, adică „ungurilor”, pe de altă parte, profesorul Dan Slușanschi a modificat forma respectivă cu „Hungariae”, adică „Ungariei”;
- *monitis scr., mss. secuti*: *consiliis DS (Eds.) = monitis am scris după manuscris: consiliis DS (vol. I, p. 774)*;
- *se tutum iri DS (Eds.) (vol. I, p. 790)*. Față de originalul „se tutum”, profesorul Dan Slușanschi a adăugat un cuvânt care nu există în textul lui Cantemir;

- *firmat scr., mss. secuti*: confirmat DS (Eds.) (vol. I, p. 806). Chiar dacă „firmat” și „confirmat” au sensuri apropiate, profesorul Dan Slușanschi a introdus prefixul „con-” care nu există în textul lui Cantemir;
- *agitantur scr., mss. secuti*: agerentur DS (Eds.) = *agitantur am scris după manuscris*: agerentur DS (vol. I, p. 846);
- *fuisset scr., mss. secuti*: fuerit DS (Eds.) = *fuisset am scris după manuscris*: fuerit DS (vol. I, p. 872);
- *adhuc scr., mss. secuti*: tum DS (Eds.) = *adhuc am scris după manuscris*: tum DS (vol. I, p. 872);
- *proficere scr., mss. secuti*: profuturos DS (Eds.) = *proficere am scris după manuscris*: profuturos DS (vol. I, p. 876);
- *movebat scr., mss. secuti*: moverat DS (Eds.) = *movebat am scris după manuscris*: moverat DS (vol. I, p. 944);
- *edicit scr., mss. secuti*: dicit DS (Eds.) = *edicit am scris după manuscris*: dicit DS (vol. I, p. 946). Chiar dacă sunt apropiate ca formă, cele două verbe au sensuri diferite: „edicit” se traduce „stabilește, decide”, iar „dicit” se traduce „spune”;
- *praecesserat scr., mss. secuti*: proceserat DS (Eds.) = *praecesserat am scris după manuscris*: processerat DS (vol. I, p. 950);
- *castello scr., mss. secuti*: castellum DS (Eds.) = *castello am scris după manuscris*: castellum DS (vol. I, p. 952). Substantivul „castellum” apare la cazuri diferite în cele două ediții, ceea ce generează și traduceri diferite;
- *thesauro... externo... interno scr., mss. secuti*: thesauros... externos... internos DS (Eds.) = *thesauro... externo... interno am scris după manuscris*: thesauros... externos... internos DS (vol. I, p. 1010). Introducerea consoanei „-s” la finalul celor trei substantive, de către profesorul Dan Slușanschi modifică forma gramaticală (cazul gramatical) al fiecărui cuvânt și reclamă o traducere diferită de aceea pe care o implică textul cantemirian;
- *accensi scr., mss. secuti*: incitati DS (Eds.) = *accensi am scris după manuscris*: incitati DS (Eds.) (vol. I, p. 1012);
- *aerarium cum mss. scr.*: thesaurum DS (Eds.) = *aerarium am scris după manuscris*: thesaurum DS (Eds.) (vol. I, p. 1022);
- *cum cum mss. scr.*: dum DS (Eds.) = *cum am scris după manuscris*: dum DS (Eds.) (vol. I, p. 1064);
- *hostium scr., mss. secuti*: Turcarum DS (Eds.) = *hostium am scris după manuscris*: Turcarum DS (Eds.) (vol. I, p. 1074);
- *est cum mss. scr.*: erit DS (Eds.) = *est am scris după manuscris*: erit DS (Eds.) (vol. I, p. 1100);
- *Discussis cum mss. scr.*: Divisis DS (Eds.) = *Discussis am scris după manuscris*: Divisis DS (Eds.) (vol. I, p. 1134);
- *ergo scr., mss. secuti*: erga DS (Eds.) = *ergo am scris după manuscris*: erga DS (Eds.) (vol. I, p. 1136). Precizăm că „ergo” înseamnă „deci”, iar „erga” înseamnă „față de”;
- *intentus scr., mss. secuti*: impeditus DS (Eds.) = *intentus am scris după manuscris*: impeditus DS (Eds.) (vol. I, p. 1148);
- *concedit scr., mss. secuti*: permittit DS (Eds.) = *concedit am scris după manuscris*: permittit DS (Eds.) (vol. I, p. 1222);
- *vestitum cum mss. scr.*: vestem DS (Eds.) = *vestitum am scris după manuscris*: vestem DS (Eds.) (vol. I, p. 1236);
- *Extra Ordinem cum mss. scr.*: Extraordinarii DS (Eds.) = *Extra Ordinem am scris după manuscris*: Extraordinarii DS (Eds.) (vol. I, p. 1266);
- *iisque scr., mss. secuti*: usque DS (Eds.) = *iisque am scris după manuscris*: usque DS (Eds.) (vol. I, p. 1278). Precizăm că „isque” înseamnă „și

acestora”, iar „usque” înseamnă „până”;

- Saxoniam *scr., mss. secuti*: Saxonium *DS (Eds.)* = Saxoniam *am scris după manuscris*: Saxonium *DS (Eds.)* (vol. I, p. 1318);
- Aliot<h>manici *cum mss. scr.*: Muslimanici *DS (Eds.)* = Aliot<h>manici *am scris după manuscris*: Muslimanici *DS (Eds.)* (vol. I, p. 1324);
- Memoravimus *scr., mss. secuti*: nominavimus *DS (Eds.)* = Memoravimus *am scris după manuscris*: nominavimus *DS (Eds.)* (vol. II, p. 26);
- Volent *scr., mss. secuti*: solent *DS (Eds.)* = Volent *am scris după manuscris*: solent *DS (Eds.)* (vol. II, p. 36). Primul cuvânt, „volent”, înseamnă „vor dori”, iar cel din ediția Dan Slușanschi se traduce „au obiceiul”;
- prophetiae *scr., mss. secuti*: prophe-

tias *DS (Eds.)* = prophetiae *am scris după manuscris*: prophetias *DS (Eds.)* (vol. II, p. 64). Cele două cuvinte reprezintă forme cazuale diferite ale substantivului „prophetia”, ceea ce generează și o traducere diferită în limba română;

- Paszam *scr., mss. secuti*: Pasza *DS (Eds.)* = Paszam *am scris după manuscris*: Pasza *DS (Eds.)* (vol. II, p. 72). Ca și în situația exemplului anterior, este vorba de forme cazuale diferite ale aceluiași cuvânt, ceea ce generează și o traducere diferită în limba română;
- aut *scr., mss. secuti*: et *DS (Eds.)* = aut *am scris după manuscris*: et *DS (Eds.)* (vol. II, p. 82). Termenul din manuscris este „aut” (= sau), iar în ediția Dan Slușanschi termenul utilizat este „et” (= și);

- *ipsum scr., mss. secuti: eum DS (Eds.) = ipsum am scriis după manuscris: eum DS (Eds.)* (vol. II, p. 84). Termenul din manuscris și din ediția 2015 se traduce „pe el însuși”, iar „eum”, din ediția Dan Slușanschi, se traduce „pe acesta”;
- *filiumque scr., mss. secuti: filius DS (Eds.) = filiumque am scriis după manuscris: filius DS (Eds.)* (vol. II, p. 124);
- *in scr. mss. secuti: et DS (Eds.) = in am scriis după manuscris: et DS (Eds.)* (vol. II, p. 238);
- *sacrilegium pronunciant scr. mss. secuti: sacrilegium est DS (Eds.) = sacrilegium pronunciant am scriis după manuscris: sacrilegium est DS (Eds.)* (vol. II, p. 258);
- *harum partium scr. mss. secuti: DS horum scr. et partium om. (Eds.) = harum partium am scriis după manuscris: DS a scriis horum și a omis partium (Eds.)* (vol. II, p. 262);
- *referunt scr. mss. secuti: asserunt DS (Eds.) = referunt am scriis după manuscris: asserunt DS (Eds.)* (vol. II, p. 306);
- *interrogantes scr. mss. secuti: interrogantibus DS (Eds.) = interrogantes am scriis după manuscris: interrogantibus DS (Eds.)* (vol. II, p. 338);
- *profitentes scr. mss. secuti: proferentes DS (Eds.) = profitentes am scriis după manuscris: proferentes DS (Eds.)* (vol. II, p. 352);
- *intercessionibus scr. mss. secuti: interrogationibus DS (Eds.) = intercessionibus am scriis după manuscris: interrogationibus DS (Eds.)* (vol. II, p. 374);
- *etiam scr., mss. secuti: enim DS (Eds.) = etiam am scriis după manuscris: enim DS (Eds.)* (vol. II, p. 414). „Etiam”, termenul din manuscris și din ediția 2015, înseamnă „chiar”, iar termenul „enim” înseamnă „căci”;
- *ferre scr., mss. secuti: fieri DS (Eds.) = fere am scriis după manuscris: fieri DS (Eds.)* (vol. II, p. 426). Cuvântul „ferre”, din manuscris și din ediția 2015, înseamnă „cam, aproape”, iar „fieri” din ediția Dan Slușanschi, înseamnă „a se face, a deveni, a fi”;
- *velint scr., mss. secuti: vellent DS (Eds.) = velint am scriis după manuscris: vellent DS (Eds.)* (vol. II, p. 442);
- *politicae scr., mss. secuti: poeticae DS (Eds.) = politicae am scriis după manuscris: poeticae DS (Eds.)* (vol. II, p. 444);
- *subdidisse scr., mss. secuti: subiecisse DS (Eds.) = subdidisse am scriis după manuscris: subiecisse DS (Eds.)* (vol. II, p. 450);
- *fuerat cum mss. scr.: erat DS (Eds.) = fuerat am scriis după manuscris: erat DS (Eds.)* (vol. II, p. 460);
- *portam cum mss. scr.: partem DS (Eds.) = portam am scriis după manuscris: partem DS (Eds.)* (vol. II, p. 464);
- *deducitur scr., mss. secuti: adducitur DS (Eds.) = deducitur am scriis după manuscris: adducitur DS (Eds.)* (vol. II, p. 470);
- *consulat cum mss. scr.: consulet DS (Eds.) = consulat am scriis după manuscris: consulet DS (Eds.)* (vol. II, p. 470). Forma verbal „consulat” se poate traduce „deliberează”; editorul Dan Slușanschi transcrie „consulet”, care se poate traduce „să delibereze”;
- *possint scr., mss. secuti: possent DS (Eds.) = possint am scriis după manuscris: possent DS (Eds.)* (vol. II, p. 484). Forma verbală „possint” se traduce „ei/ele să poată”, iar forma din ediția Dan Slușanschi, „possent”, se traduce „ei/ele ar putea”;
- *miranda cum mss. scr.: mirando DS (Eds.) = miranda am scriis după manuscris: mirando DS (Eds.)* (vol. II, p. 486). Modificarea terminației cuvântului, din „miranda”, în „mirando”, trimite la o altă formă verbală și la o altă traducere. În text, „miranda” se acordă cu substantivul „velocitas”, adică „o viteză de admirat”, în timp ce „mirando” se poate traduce „admirând”, fără a putea fi pus în legătură gramaticală cu „velocitas” din textul original;

- *literas scr. DS: literam H (Eds.) = literas scire DS: literam în facsimil (vol. II, p. 494);*
- *Elcasib scr.: Eliasib H et DS (eds.) (p. 514) = Elcasib am scris: Eliasib în facsimil și DS;*
- *morbo scr., mss. secuti: morte DS (Eds.) = morbo am scris după manuscris: morte DS (Eds.) (vol. II, p. 516);*
- *inter nos scr., mss. secuti: nobis DS (Eds.) = inter nos am scris după manuscris: nobis DS (Eds.) (vol. II, p. 522). „Inter nos” se traduce „între noi”, iar „nobis” se poate traduce „nouă” (pronume);*
- *sit cum mss. scr.: est DS (Eds.) = sit am scris după manuscris: est DS (Eds.) (vol. II, p. 528). „Sit” se traduce „să fie”, iar „est” se traduce „este”;*
- *incendii scr., mss. secuti: incendio DS (Eds.) = incendii am scris după manuscris: incendio DS (Eds.) (vol. II, p. 528). Cele două cuvinte se află în cazuri gramaticale diferite și reclamă traduceri diferite;*
- *Imperii scr., mss. secuti: Imperatoris DS (Eds.) = Imperii am scris după manuscris: Imperatoris DS (Eds.) (vol. II, p. 546);*
- *Imperio scr., mss. secuti: Imperatori DS (Eds.) = Imperio am scris după manuscris: Imperatori DS (Eds.) (vol. II, p. 546);*
- *gentis scr., mss. secuti: stirpis DS (Eds.) = gentis am scris după manuscris: stirpis DS (Eds.) (vol. II, p. 548);*
- *correspondeat scr., mss. secuti: respondeat DS (Eds.) = correspondeat am scris după manuscris: respondeat DS (Eds.) (vol. II, p. 554);*
- *quam scr. DS: ac H (Eds) = quam scire DS: ac facsimilul (Eds.) (vol. II, p. 578);*
- *ego cum mss. scr.: eo DS (Eds.) = ego am scris după manuscris: eo DS (Eds.) (vol. II, p. 582). „Ego” din manuscris și din ediția 2015 înseamnă „eu”, iar „eo” din ediția Dan Slușanschi se poate traduce „acesta” – complement circumstanțial.*
- *primam scr., mss. secuti: primum DS (Eds.) = primam am scris după manus-*
- *cris: primo DS (Eds.) (vol. II, p. 582, 586);*
- *protenditur scr, mss. secuti: praetenditur DS (Eds.) = protenditur am scris după manuscris: praetenditur DS (Eds.) (vol. II, p. 588);*
- *illum cum mss. scr.: eum DS (Eds.) = illum am scris după manuscris: eum DS (Eds.) (vol. II, p. 600);*
- *Giaur cum mss. scr.: Giavur DS (Eds.) = Giaur am scris după manuscris: Giavur DS (Eds.) (vol. II, p. 608);*
- *Christianissimi scr., mss. secuti: Christiani DS (Eds.) = Christianissimi am scris după manuscris: Christiani DS (Eds.) (vol. II, p. 610);*
- *ipse... poteris cum mss. scr.: ipsi... poteritis DS (Eds.) = ipse... poteris am scris după manuscris: ipsi... poteritis DS (Eds.) (vol. II, p. 614);*
- *Ita cum mss. scr.: Itaque DS (Eds.) = Ita am scris după manuscris: Itaque DS (Eds.) (vol. II, p. 630);*
- *pertrahi scr., mss. secuti: protrahi DS (Eds.) = pertrahi am scris după manuscris: protrahi DS (Eds.) (vol. II, p. 680);*
- *videtur scr. mss. secuti: tribuitur DS (Eds.) = videtur am scris după manuscris: tribuitur DS (Eds.) (vol. II, p. 692);*
- *Muradi scr., mss. secuti: Ahmed DS (Eds.) = Muradi am scris după manuscris: Ahmed DS (Eds.) (vol. II, p. 742);*
- *Tartaricarum scr., mss. secuti: Tartarorum DS (Eds.) = Tartaricarum am scris după manuscris: Tartarorum DS (Eds.) (vol. II, p. 754);*
- *Imperatoris scr. mss. secuti: Imperatorium DS (Eds.) = Imperatoris am scris după manuscris: Imperatorium DS (Eds.) (vol. II, p. 768);*
- *mandat scr. mss. secuti: iubet DS (Eds.) = mandat am scris după manuscris: iubet DS (Eds.) (vol. II, p. 778);*
- *succubisset scr., mss. secuti: occubisset DS (Eds.) = succubisset am scris după manuscris: occubisset DS (Eds.) (vol. II, p. 796);*
- *tutaretur scr. mss. secuti: tuerentur DS (Eds.) = tutaretur am scris după*

- *manuscris*: tuerentur *DS* (Eds.) (vol. II, p. 882);
- *expetentibus scr. mss. secuti*: exequentibus *DC* (Eds.) = *expetentibus am scris după manuscris*: exequentibus *DS* (Eds.) (vol. II, p. 904);
- *advocans scr. mss. secuti*: advocatus *DS* (Eds.) = *advocans am scris după manuscris*: advocatus *DS* (Eds.) (vol. II, p. 930). Termenul din manuscris și din ediția din 2015, „advocans”, se traduce „chemând”, iar cel din ediția Dan Slușanschi, „advocatus”, se traduce „chemat” și nu se încadrează semantic în context;
- *aestuans scr. mss. secuti*: accensus *mut. DS* (Eds.) = *aestuans am scris după manuscris*: accensus a schimbat *DS* (Eds.) (vol. II, p. 938);
- *ansam scr. mss. secuti*: causam *DS* (Eds.) = *ansa am scris după manuscris*: exequentibus *DS* (Eds.) (vol. II, p. 962). „Ansa” din manuscris și din ediția 2015 înseamnă „ocazie, prilej”, iar „causa”, din ediția Dan Slușanschi, înseamnă „motiv, proces”;
- *iuvenili scr. mss. secuti*: puerili *DS* (Eds.) = *iuvenili am scris după manuscris*: puerili *DS* (Eds.) (vol. II, p. 1002).

În ceea ce privește edițiile altor opere cantemiriene realizate de profesorul Dan Slușanschi, domnia sa a procedat în aceeași manieră, prin compararea textelor (manuscrite și ediții precedente) și stabilirea formei considerate de cea mai înaltă autoritate. Astfel, pentru ediția critică a *Descrierii Moldovei*, tipărită în 2006 de Institutul Cultural Român, au fost comparate trei manuscrise latinești ale operei, numite A, B, C, cu edițiile precedente, după cum consemnează editorul în *Prefață*: „Textul DM, restituit prin confruntarea A, B, C, cu consultarea ediției lui Papiu-Ilarian, operă diplomatică, dar cuprinzând erorile datorate copiei aflătoare la BAR, întreprinse, în 1870, de Massim și Papiu-Ilarian, apoi a celei, cu bune emendări, a Profesorului Guțu (1973), dar și cu cercetarea traducerilor Redslob-Büsching (1771) și Adamescu (1942)” (ed. 2006, p. 23) și, cu referire la aparatul critic: „Registrul

aparatului nostru critic, care cuprinde notele necesare pentru înțelegerea stării mss., a marginelor fără trimiteri și a emendărilor propuse de B, C, de ediția Guțu, din 1973, și de noi înșine” (ed. 2006: 24).

O situație mai asemănătoare cu aceea a ediției critice a *Istoriei Curții Othmane* din 2015 se referă la ediția critică a operei *Vita Constantini Cantemyrii*, publicată de profesorul Dan Slușanschi în 1996, la Editura Academiei Române. Editorul a avut la îndemână un singur manuscris, păstrat la BAR în copie microfilmată: „... manuscrisul a fost microfilmă în 1962 pentru Biblioteca Academiei Române” (ed. 1996, *Introducere* de Andrei Pippidi: 39). În *Nota asupra ediției*, Dan Slușanschi consemnează maniera în care a utilizat manuscrisul și edițiile precedente, care este similară cu aceea utilizată de editorii ediției din 2015:

„Edițiile anterioare ale *Vieții*. Aparatul nostru critic reflectând pe larg contribuția fiecăreia din edițiile anterioare la stabilirea textului cantemirian, vom apela aici doar la o succintă prezentare a acestora.” (ed. 1996: 63).

În aparatul critic al ediției din 1996, domnul profesor Dan Slușanschi a consemnat fiecare emendare propusă față de edițiile anterioare, notând, *NI* ediția lui Nicolae Iorga, *RA* ediția lui Radu Albala, așa cum și editorii din 2015 au marcat prin *DS* emendările propuse pentru ediția din 2002.

În ceea ce privește traducerea textului, din nou este subliniat aportul traducerilor anterioare, la care se adaugă explicarea necesității unei noi traduceri, adică așa cum a consemnat și Ioana Costa în ediția din 2015: „În traducerea textului latin se înțelege că am profitat cu bună știință de câștigurile esențiale dobândite de traducerile anterioare. Înnoirea repetată a textului, noul control a (*sic*) frazărilor și paralela reluată cu textul Bayer au impus oricum nevoia unei noi traduceri, pe care am dorit-o la fel de departe de neoașismul izbitor ca și de neologismele ce puteau părea nepotrivite”. (Dan Slușanschi, ed. 1996: 65)

Reiese, așadar, că editorul și traducătorul Dan Slușanschi a lucrat după normele științifice de editare, a utilizat datele oferite

de manuscrisele existente și de edițiile anterioare, operând emendări asupra acestora.

Modelul acesta științific de editare critică și de traducere a fost continuat în ediția din 2015, în aceeași manieră științifică, în condiții de editare similare cu acelea ale operei *Vita Constantini Cantemyrii* (o singură copie a unui manuscris, ediții critice precedente, confruntate și emendate).

Dincolo de observațiile de mai sus, importanța celor două ediții critice nu trebuie știrbită, fiindcă fiecare dintre acestea a reprezentat o etapă în studiile de cantemirologie. Rămâne ca generațiile viitoare să continue aceste preocupări științifice, de editare critică și traducere de texte vechi, conservând și semnalând corespunzător eforturile predecesorilor lor.

Enciclopedia „Lucian Predescu”

Abstract

Prezintă viața și activitatea unui cărturar mai puțin cunoscut, interzis în România în perioada comunistă din rațiuni politice, Lucian Predescu. El este autorul unei lucrări de excepție și de pionerat, Enciclopedia „Cugetarea” (1940), cu foarte multe date și informații biobibliografice din multe domenii de activitate (cultură, istorie, armată, religie, economie, medicină, drept, știință, politică, diplomație, sport).

Cuvinte-cheie: Lucian Predescu, enciclopedie, România, biobibliografie, cultură

There is presented the life and work of a lesser known scholar, banned in Romania during the communist period for political reasons, Lucian Predescu. He is the author of an exceptional and pioneering work, Encyclopedia „Musing” (1940), with many biobibliographical data and information in many fields of activity (culture, history, army, religion, economics, medicine, law, science, politics, diplomacy, sports).

Keywords: Lucian Predescu, encyclopedia, Romania, biobibliography, culture

Istoria culturii române consemnează și personalități care, de-a lungul vremii (sau al vremurilor, mai bine zis), au avut sincope de apreciere, doar din considerente politice. Și atunci se aplica principiul nociv al „corectitudinii politice”, în varianta stalinistă, de care „au beneficiat” (unii înfundând pușcăriile comuniste) oameni de cultură, politicieni, militari, țărani sau simpli cetățeni care se opuneau unui regim impus cu forța de „eliberatorii sovietici” și de cozile lor de topor din România (ai căror fii ne dau azi lecții de moralitate). Umbla atunci o vorbă spusă de criminalul Stalin: în tot URSS-ul nu se pot fabrica atâtea topoare câte cozi se află în România. Azi, cozile sunt pentru topoarele de altă proveniență!

Lucian Predescu face parte din categoria de cărturari persecutați în timpul vieții și aproape uitat în posteritate. Câteva date biobibliografice se cuvin reamintite și ele provin din fișa întocmită de Ion Opreșan pentru *Dicționarul General al Literaturii Ro-*

mâne (P/R, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006, p. 445-446), dar și din arhiva personală. În 1976, fiind director al Bibliotecii „Aman” din Craiova, mi-a trimis o „autobiografie de-a mea, cu autograf, și o fotografie tot cu autograf, pentru biblioteca pe care cu onoare o conduceți”.

Lucian Predescu s-a născut la 27 iulie 1907, la Iași, în familia Elenei și al lui Lucian Predescu, funcționar. Studiile primare le-a făcut în orașe diferite: clasa I în Botoșani (1914-1915), clasa a II-a, la Galați (1915-1916), clasa a III-a la Iași (1916-1917), se reîntoarce la Galați pentru clasa a IV-a și pentru cursurile urmate la Liceul „V. Alecsandri” din acest oraș (1918-1926). La Iași, urmează Facultatea de Litere și Filosofie (1926-1931), iar la Cluj își susține doctoratul în filologie, cu o teză despre *Diaconul Coresi* (1933). Se angajează pentru un an ca poleograf la Arhivele Statului din Iași încă din timpul studenției (1 noiembrie 1930-1 noiembrie 1931), apoi, abia peste patru ani

devine redactor la ziarul „Cuvântul” (24 ianuarie-6 aprilie 1938). După alți patru ani, îl găsim referent în Ministerul Propagandei (1 aprilie-1 noiembrie 1942), impieगत în Ministerul Culturii Naționale (noiembrie 1942-4 iunie 1943), șef de serviciu la Președinția Consiliului de Miniștri – Subsecretariatul Românzării (30 decembrie 1943-30 martie 1945), șef de serviciu la Ministerul Agriculturii (30 martie-1 mai 1945).

Așadar, ocupă funcții administrative în timpul guvernării lui Ion Antonescu, pentru care a avut de suferit și a plătit cu ră-mânerea fără nicio sursă de sub existență, sub fostul rege Mihai. Să fii înalt funcționar la „Subsecretariatul Românzării” este o crimă de netolerat în noul regim instaurat de rege cu sprijinul Partidului Comunist din România (care număra până la 1.000 de membri, mulți fiind de alte etnii). Abia după cinci ani de suferință și umilință, este angajat bibliotecar-șef la Biblioteca Academiei (1 ianuarie-1 octombrie 1951), apoi referent științific (tehnic) la Muzeul Militar Central din București (1 octombrie 1951-1 octombrie 1956). Se pensionează „din cauză de boală (arterită obliterantă)”, cum notează

el în autobiografie, în 1956, dar se reîn-cadrează ca șef de serviciu la Biblioteca Academiei Române (27 decembrie 1956-15 martie 1958), dar și de aici este înlăturat pe motiv de... autor al *Enciclopediei „Cugetarea”*, publicată în 1940. Nu avea decât 51 de ani când a fost scos din viața publică și culturală a țării. Au urmat mulți ani de umilință și de foamete, până la trecerea sa dincolo, la 12 ianuarie 1983, la București. Îmi povestea regretatul muzicolog Viorel Cosma de această suferință și umilință, duse cu demnitate de Lucian Predescu. Îl invita deseori la diverse consultări și schimburi de fișe biografice ale unor mari personalități, dar și la ceai cald îmbunătățit. Iarna, spune Viorel Cosma, venea în încălțări de cauciu! Din păcate, nu era singurul. În Mehedinți, savantul Ștefan Odobleja, inventatorul adevărat al ciberneticii, membru post-mortem al Academiei Române (ales la 13 noiembrie 1990), a murit la Drobeta Turnu-Severin, la 2 octombrie 1978, în teneși, într-o casuță cu pământ pe jos.

Lucian Predescu a debutat revuistic în „Cercetări istorice”, de la Iași, condusă de Ilie Minea, în 1926, cu o notă despre opera lui Dimitrie Cantemir, iar editorial cu vol. *O controversă literară: cine e autorul poemei «Cântarea României»*, în 1929. A colaborat la numeroase reviste: „Datina” (Tr. Severin), Buletinul „M. Eminescu”, „Făt-Frumos” (Cernăuți), „Arhivele Olteniei” (cu studii despre Mihail Moxa și Creangă), „Convorbiri literare”, „Analele Dobrogei”, „Junimea literară” (Cernăuți), „Școala vremii” (Iași), „Revista scriitoarelor și scriitorilor”, „Moldova literară”, „Arhiva” (Iași), „Societatea de mâine”, „Vremea”, „Limba română”, „Opinia” (Iași), „Lumea românească”, „Floarea de foc”, „Prada gândului”, „Viața literară”, „Îndreptarea”, „Mișcarea”, „Țara noastră”, „Tempo”, „Cuget clar”, „Secolul”, „Albina”, „Adevărul”, „Adevărul literar și artistic”, „Dimineața”, „Universul”, „Cuvântul” („la ultimele două am publicat, zilnic, un calendar (memento) istoric și literar”, cum notează el), „Revista arhivelor”, „Neamul românesc”, „Biserica Ortodoxă Română”, „Glasul bisericii”, „Arhivele Basarabiei”, almanahul ziarelor „Adevărul” și

„Dimineața”, calendarul ziarului „Universul”, „Revista de pedagogie”. Din pricini de oportunitate, a iscălit și sub pseudonime: Ciluna Căluci, D. Preda, Un aderent al A.S.A.M.-ului, Luc.

Opera sa este numeroasă: *Câteva amintiri despre I. Adam, N. Beldiceanu și N.N. Beldiceanu* (1928), *Un proces de moștenire al vornicului M. Kogălniceanu* (1930), *Alecu Russo, avocat* (1931), *Date nouă, despre M. Cuciu-reanu, C. Negruzzi, Th. Codrescu, G. Assaki, Al. Papiu-Illarion și Alecu Russo* (1932), *Giorge Pascu și Istoria literaturii române sau o nulitate universitară* (1932), *I. Creangă* (2 vol., 1932), *Panait Cerna* (1933), *V. Cârlova și Al. Sihleanu* (1932), *Din cronicarii români* (1932), *Între nepricepere și știință* (1933), *Istoria literaturii române* (1936-1946, șase ediții), *Virgil Leonte, un «medic fals» și o Enciclopedie a României* (1937), *Barbu Delavrancea* (1937), *Duiliu Zamfirescu* (1937), *Îndreptar bio-bibliografic* (1938, sub anonim), *Caragiale* (1938, cu B. Jordan), *Părinții poetului M. Eminescu* (1938), *Greta Garbo* (iscălită numai de B. Jordan, 1939), *Panait Cerna* (1939), *Manual de bacalaureat teoretic* (cu I. Dimulescu, 1939), *Manual preparator de admitere în școlile secundare* (cu I. Dimulescu, 1941), *Alecu Russo, Opere complete* (1942), *Ion Creangă, Opere complete* (1940, 1942, 1944), *N. Bălcescu, Opere complete* (1942), *Doi cronicari moldoveni: Gr. Ureche și Miron Costin* (1939), *Mihail Moxa și opera sa* (1960), *O controversă literară-religioasă: contribuția fraților Radu și Șerban Greceanu la cultura bisericească și laică* (1962), *Udriște Năsturel* (1965), *Contribuțiuni la viața cronicarului Gr. Ureche* (1969), *Contribuții la două opere bisericești: Palia de la Orăștie; Leviticul de la Bălgrad* (1969), *Contribuții la viața și opera lui Dragoș Eustratie logofătul* (1969), *Date inedite privitoare de viața și opera scriitorului I. Creangă* (1970), *Informațiuni necunoscute asupra lui D. Cantemir, Al. Hâjdău, Dosoftei, N. Milescu, Miron Costin, Veniamin Costache, Vlad Dracul și Tudosie Dubău* (1970), *Schitul „Sfinții Petru și Pavel”* (1970), *Carantinele în toponimia și literatura românească* (1974).

Colaborarea noastră, prin corespondență, a continuat, eu oferindu-i câteva din articolele de istorie literară, de pildă, *Încă o carte din biblioteca lui I. Creangă*.

La o scurtă privire, constatăm o paletă largă de preocupări cărturărești, completată de reale și necesare contribuții istorico-literare, ceea ce-l îndreptățește să scrie o adevărată enciclopedie.

Opera sa de căpătâi rămâne *Enciclopedia „Cugetarea”*, apărută la editura bucureșteană Cugetarea – Georgescu Delafras, în 1940. Subintitulată: *Material românesc. Oameni și înfăptuire din aria „istorică, culturală, literară, publicistică, ziaristică, folclorică, militară, religioasă, juridică, economică, medicală, tehnică, științifică, artistică (muzică, pictură, sculptură, dramaturgie), politică, diplomatică, sportivă etc.”*, lucrarea, în format mare, are 960 de pagini, cu trei coloane pe fiecare pagină, cu ilustrații.

Necesitatea scrierii unei asemenea lucrări începută în martie 1936 și dată la tipar la 1 martie 1939, o subliniază autorul încă din prefață: „Constatând că noi, Românii, nu avem o enciclopedie a noastră, în care să pulseze numai energia românească, și că enciclopediile străine neglijează aproape cu desăvârșire materialul românesc, am pornit la redactarea *Enciclopediei* de față, absolut singur, cu modestele mele mijloace materiale și cu aproape totală lipsă de înțelegere și

de ajutor material a oficialității. Singurul ajutor eficace mi-a venit de la d. Petre Georgescu-Delafras, care, înțelegând importanța acestei opere, a avut curajul s-o tipărească. Îi aduc viile mele mulțumiri”.

Metoda sa de lucru este explicată: „O lucrare atât de vastă ca cea de față, fiind totodată și prima încercare de acest gen la noi, incontestabil că va avea lipsuri și erori și că va provoca multe nemulțumiri. Unii vor obiecta că nu figurează în ea; alții, că am scris despre ei prea puțin. Țin să declar din capul locului: nu am căutat că micșorez sau să măresc importanța nimănui. Am înserat tot și atât cât am putut afla despre fiecare. De aceea, unii, deși mai puțin importanți, poate să aibă rânduri mai multe decât alții, care le sunt superiori ca activitate. Cu timpul însă, după completările ce se vor face de la o ediție la alta, fiecare va cuprinde spațiul ce i se cuvine”.

Explicații oferă și în privința cenzurării unor articole, „datorită evenimentelor și regimului prin care am trecut”, și anume: „Am fost silit să scriu despre fostul rege Carol II anumite laude și mi s-au cenzurat rânduri, mai ales la capitolele despre: M.S. Regele Mihai I, Principele Nicolae, Iuliu Maniu, Mihail Manolescu etc.. Mi s-a cenzurat mult material legionar, pe care, acum, cu regret sunt nevoit să-l înserez la «Addenda». Din aceleași motive, mă simt dator să repet, în «Addenda», biografiile – necenzurate – ale M.S. Regele Mihai I și Principele Nicolae”.

Enciclopedia „Cugetarea”, supranumită pe drept cuvânt Enciclopedia Lucian Predescu, conține enorm de multe date și informații, biobibliografii, astfel încât te întrebi cum a putut un singur om să conceapă și să realizeze o asemenea lucrare. De pildă, scriind despre familia rusă Rahmaninov („n-am înserat materialul străin decât în măsura în care acesta are legătură cu viața românească”, cum ne avertizează autorul în prefață), afirmă și demonstrează originea sa românească: „Ea (familia) a luat naștere de la Vasile al lui Ion, care a venit din Moldova la Moscova, odată cu mătușa lui, Elena (fiica lui Ștefan cel Mare) și a fost poreclit «Rahmaninov»” și continuă: „E interesant

de notat că genealogia familiei Rahmaninov afirmă că «neamul Rahmaninov își trage obârșia de la gospodarii Moldovei, Dragoș” (p. 713). Un urmaș al acestei familii româno-ruse este celebrul compozitor Serghei Rahmaninov, născut în 1873.

Șocat de această informație, am întrebat pe câțiva muzicologi români: Iosif Sava a negat, considerând-o simplă fantezie. În schimb, Viorel Cosma cunoștea originea românească a compozitorului. De la Chișinău, compozitorul Eugen Doga și acad. Mihai Cimpoi au confirmat informația, afirmând că la Moscova, în colecția *Oameni de seamă*, a apărut o monografie despre Serghei Rahmaninov, în care compozitorul însuși afirmă, într-un interviu acordat SUA, că este urmașul lui Ștefan cel Mare. Mai mult, fiica lui Mihai Cimpoi, Ralu Iordache, și-a susținut doctoratul la Conservatorul din București cu o teză despre Rahmaninov, care conține și această informație, onorantă pentru cultura română.

Lucian Predescu a continuat să adune „material românesc” pentru proiectul său de tip hasdeean, cum apreciază Ion Oprîșan, concretizat în circa „160.000 de termeni și circa 500.000 de fișe, aproximativ 18.000 de pagini de tipar, 16-17 volume”, ceea ce reprezintă „cel mai important efort de acest fel din cultura noastră”. Știu de la fostul meu coleg, Gh. Berca, director general al Bibliotecii Naționale după Revoluția din decembrie 1989, că acest material de lucru este păstrat la Biblioteca Națională, că s-a încercat publicarea celor 16-17 volume, dar cineva s-a opus, pretestând cu imposibilitatea unui control științific. Este greu, așadar, să controlezi, ceea ce a scris un om! Timpul nu este, încă, pierdut. Este imperios necesară reeditarea mult augmentată a *Enciclopediei „Cugetarea”* (sau „Lucian Predescu”). O asemenea lucrare este de competența și onoarea unei instituții de cercetare. Cu atât mai mult cu cât ea este opera unui singur cercetător, care, probabil, neavând urmași, drepturile de autor sunt excluse. Subvenționarea tipării acestei excepționale enciclopedii de către Ministerul Culturii sau al Cercetării Științifice devine imperios necesară.

Stimate domnule Nedelcea,

Am primit amabila dv. confirmare. Vă mulțumesc. Vă trimit, alăturat, un exemplar din vol. I al monografiei mele despre Creangă. E tot ce mai am. V-aș ruga să dați dispoziție să fie broșat și să i se adauge o copertă falsă. Exemplarul are însemnări personale, în vederea ediției a 2-a.

Din Enciclopedia aceea nu mai am niciun exemplar, chiar pentru sufletul meu.

Dacă mai capăt din cărțile mele vi le trimit.

Cu stimă,

Lucian Predescu

Stimate domnule director,

Am primit răspunsul dv., vă mulțumesc pentru el, cât și pentru cuvintele bune pe cari mi le-ați adresat.

Asta îmi aduce aminte un fapt întâmplat la Biblioteca Academiei Române prin 1956-57. Eram acolo funcționar, mai mare parte sălile de lectură. Atunci mi-a venit ideea despre care scriți și dv. în scrisoarea dv. de răspuns: observând câte cărți lipsesc, din patrimoniul național, în Biblioteca Academiei, am apelat la scriitorii și cercetătorii ce frecventau Biblioteca, să-și completeze operele. Ei bine! Măsura mea a fost blamată și mi s-a pus în vedere să încetez cu «inovațiile».

Și eu sunt de părere că o carte, fotografie, scrisoare, document etc., ale scriitorilor și publiciștilor, constituie un bun național. De aceea, am scos din casă toate cărțile mele și le-am dăruit bibliotecilor mari (n-ați crede că eu nu mai posed niciun exemplar din operele mele!).

Iar corespondența mea și fotografiile mele le-am dăruit Bibliotecii Academiei Române.

Vă trimit 5 lucrări de-ale mele, deocamdată.

Eu sunt oltean prin tatăl meu, care era din Rm. Vâlcea.

Drept încheiere, v'aș ruga să-mi răspundeți dacă aveți numai volumul 2 din monografia mea despre viața și opera lui Creangă; sau ambele volume; din lista trimisă nu se prea înțelege.

Cu deosebit respect,
Lucian Predescu

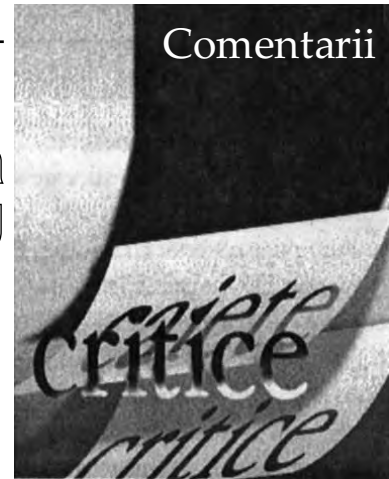
P.S. Nu există, în tot arealul românesc, o editură sau un sponsor care să tipărească această uriașă operă? Dacă controlul științific ar putea fi o piedică, este o falsă problemă, căci este lucrare de autor și nu a unei instituții publice. În fond, multe cărți apărute sub egide prestigioase au o sumedenie de greșeli. Lucian Predescu merită să fie cunoscut în integritatea și complexitatea sa.

Stimate domnule Nedelcea,
Am primit amabila dv. confirmare. Vă mulțumesc. Vă trimit, alăturat, un exemplar din vol. I al monografiei mele despre Creangă. E tot ce mai am. V-aș ruga să dați dispoziție să fie broșat și să i se adauge o copertă falsă. Exemplarul are însemnări personale, în vederea ediției a 2-a. Din Enciclopedia aceea nu mai am niciun exemplar, chiar pentru sufletul meu. Dacă mai capăt din cărțile mele vi le trimit. Cu stimă,
Lucian Predescu

Stimate domnule director,
Am primit răspunsul dv. și mulțumesc pentru el cât și pentru cuvintele bune pe cari mi le-ați adresat. Asta îmi aduce aminte de un fapt întâmplat la Biblioteca Academiei Române prin 1956-57. Eram acolo funcționar, mai mare parte sălile de lectură. Atunci mi-a venit ideea despre care scriți și dv. în scrisoarea dv. de răspuns: observând câte cărți lipsesc, din patrimoniul național, în Biblioteca Academiei, am apelat la scriitorii și cercetătorii ce frecventau Biblioteca, să-și completeze operele. Ei bine! Măsura mea a fost blamată și mi s-a pus în vedere să încetez cu «inovațiile». Și eu sunt de părere că o carte, fotografie, scrisoare, document etc., ale scriitorilor și publiciștilor, constituie un bun național. De aceea, am scos din casă toate cărțile mele și le-am dăruit bibliotecilor mari (n-ați crede că eu nu mai posed niciun exemplar din operele mele!). Iar corespondența mea și fotografiile mele le-am dăruit Bibliotecii Academiei Române. Vă trimit 5 lucrări de-ale mele, deocamdată.

Mirela
ROZNOVEANU

Câteva însemnări despre *Literatura română ca literatură a lumii*

Abstract

The present review aims to reveal the methodology practiced by the authors of Romanian Literature as World Literature, edited by Mircea Martin, Christian Moraru, and Andrei Terian (New York and London: Bloomsbury Academic, 2017), 374 pages.

Mirela Roznoveanu argues that the essays included in this anthology display a too strong infatuation with new and currently fashionable theories (globalist, anticolonialist etc.). As a consequence, far from being a balanced and informative introduction to Romanian literature, the present anthology presents a distorted image of it and thus the entire project miscarries in its claim to present to the English-speaking world the essence of Romanian literature.

Keywords: *Romanian literature, world literature, national literature, globalism, anthology*

Recenzia își propune să dezvăluie metodologia practică de autori ai Literaturii române ca literatură a lumii, editată de Mircea Martin, Christian Moraru și Andrei Terian (New York și Londra: Bloomsbury Academic, 2017), 374 pagini.

Mirela Roznoveanu argumentează că eseurile incluse în această antologie manifestă o prea puternică pasiune pentru noile teorii la modă astăzi (globaliste, anticolonialiste etc.). Drept urmare, departe de a fi o prezentare echilibrată și informativă a literaturii române, antologia de față oferă o imagine distorsionată a ei, întregul proiect dând astfel greș în pretenția sa de a prezenta lumii vorbitoare de limbă engleză esența literaturii române.

Cuvinte-cheie: *literatura română, literatură a lumii, literatură națională, globalism, antologie*

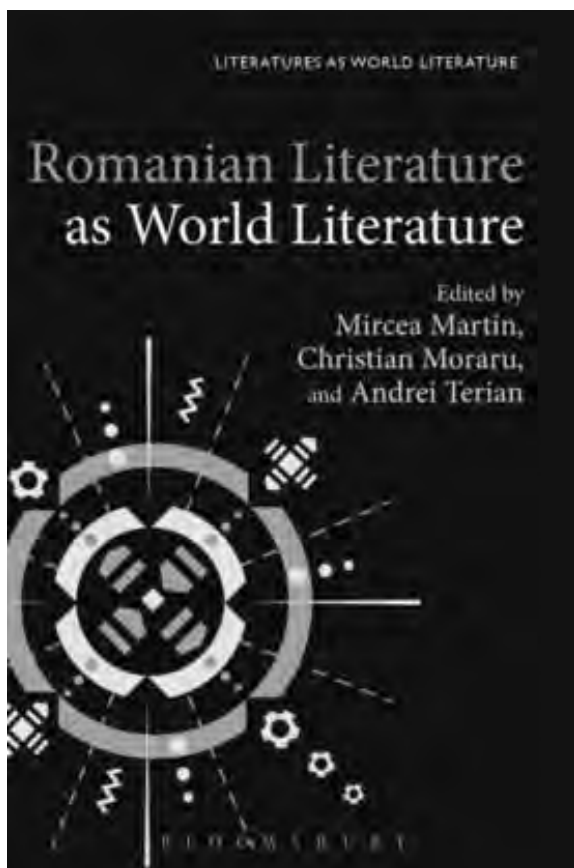
Această antologie¹, menită să explice lumii măreția, individualitatea și frumusețea literaturii române ca parte a literaturii lumii, este o lucrare unică în multe privințe. Potrivit catalogului WorldCat, aceasta este a treia încercare în istoria literaturii române și prima în secolul al XXI-lea, de a prezenta literatura română lumii vorbitoare de limbă engleză. Cele două lucrări anterioare au fost traduceri ale unor cărți scrise în limba română: *Personalitatea literaturii române: O*

sinteză de Constantin Ciopraga, tradusă din română de Ștefan Avădanei, publicată în 1981, și *Istoria literaturii române* de George Călinescu, tradusă din română de Leon Levițchi, publicată în 1989 (ediția a 4-a). Lucrarea de față e prezentată ca o încercare făcută direct în engleză.

Din păcate, cele mai multe dintre contribuțiile la *Literatura română ca literatură a lumii* sunt greu de parcurs. Abundând în paranteze, propoziții subordonate și fraze dez-

Mirela ROZNOVEANU, critic literar, jurnalist, cercetător de origine română în dreptul internațional, străin și comparat, e-mail: mirelaroz@hotmail.com.

¹ *Literatura română ca literatură a lumii*, editată de Mircea Martin, Christian Moraru și Andrei Terian (New York și Londra: Bloomsbury Academic, 2017), 374 pagini.

lânate care nu se mai sfârșesc, nenumărate pagini descurajează cititorul. O altă caracteristică a noii cărți este că cei mai mulți dintre autorii săi năzuiesc să rescrie istoria literară românească din perspectiva teoriilor globaliste, anticolonialiste și a altora la modă astăzi, nu să prezinte literatura română așa cum este ea, potrivit canonului literar românesc. Metodologia practică de către autorii *Literaturii române ca literatură a lumii* se bazează în principal pe cele mai recente, mai excentrice și mai fanteziste teorii răspândite în campusurile universitare americane de către profesorii de orientare globalistă, anticolonialistă, feministă și marxistă, teorii utilizate de către cadrele universitare și nu de către criticii literari care apar în publicațiile literare prestigioase din Statele Unite și Marea Britanie (cum ar fi *The New York Review of Books* și *The London Review of Books*). Străbătând multe dintre texte, un covârșitor complex de inferioritate împiedică, de fapt, literatura română să fie văzută ca o înfloritoare și convingătoare literatură

a lumii. De asemenea, din motive pe care nu le pot înțelege, scriitorii care nu aparțin literaturii române sunt introduși în mod forțat în canon. Dacă limba nu definește un loc într-o literatură națională, cum rămâne cu declararea naționalității? Dreptul cuiva de a-și hotărî și afirma propria naționalitate este scris în Declarația Universală a Drepturilor Omului, articolul 15: „(2) Nimeni nu poate fi privat în mod arbitrar de cetățenia sa și nici nu îi poate fi negat dreptul de a-și schimba cetățenia.” Andrei Codrescu a declarat de multe ori că el este american. Inseerez aici una dintre confesiunile sale:

Vă simțiți american 100%?

Da, mă simt american, sunt american. Sunt și sibian și român și american, dar în cea mai mare parte sunt american. Mă simt acasă în America. Îmi place sensul spațiului, îmi place libertatea care este reală în America. Când călătoresc în Europa, în România sau chiar în Franța, după vreo două-trei săptămâni, încep să simt granițele invizibile ale unei istorii și tot felul de lucruri care mă apasă, fără să știu de ce. Când mă întorc acasă, mă simt ușurat, îmi pun cum se spune picioarele pe masă, că e mai mult spațiu.

— Ion Mihai Ionescu, „Interviu cu Andrei Codrescu”, *Rețeaua Literară*, May 5, 2011, <http://reteaua-literara.ning.com/profiles/blogs/interviu-cu-andrei-codrescu>

Colegul și prietenul meu, Andrei Cornescu, născut în 1946 la Sibiu, în România, a emigrat în Statele Unite în 1966. Primul său volum de poezii, *Permis de port-armă*, a câștigat în Statele Unite premiul Big Table Poetry din anul 1970. Nu numai debutul editorial al lui Codrescu este în engleză, dar cărțile sale sunt scrise în engleză, activitățile sale academice și editoriale au fost toate în engleză și nu a scris literatură în limba română până la un volum de poeme publicat târziu în viața sa scriitoricească. Dacă limba și declararea naționalității nu sunt suficiente, care sunt atunci criteriile pentru a aparține unei literaturi? Certificatul cuiva de naștere? Geografia? Andrei Codrescu, un important poet american de origine româ-

nă, este introdus în mod forțat într-o schemă care satisface una dintre noile teorii expuse aici. Doris Mironescu ne spune, în eseul lui *Cum creează exilul spațiu? Literatura română contemporană migrantă și locul ca lume: Herta Müller, Andrei Codrescu, Norman Manea* (p. 289):

„Căci nu numai că legătura cu spațiul este esențială în aceste lucrări, fie că vorbim despre zone sau teritorii constrângătoare, protectoare, exclusiviste, inaccesibile sau dorite, dar ceea ce motivează această înfloritoare literatură este o complexă mecanică a *dislocării*, topologică, culturală și politică, care, în mod inerent și asumat, dezleagă, îndreaptă și reface spațialitatea, ideile asociate și reprezentările, împingând, în același timp, identitatea spre poziții și înțelesuri noi. Aici, spațiile străinii, inconfortabile, improbabile, evazive, interzise sau deschise nu sunt niciodată date. Dimpotrivă, ele sunt construite sau, încă și mai bine, reconstruite în permanență, prin excelență metamorfice, iar ceea ce se întâmplă cu ele – felul în care spațiul este făcut și refăcut sub auspiciile exilului, migrației etc. – iluminează și, în mare măsură, explică situarea și resituarea sinelui în lume.“

Potrivit acestor cuvinte, Dimitrie Cantemir trebuie să fie un autor rus, căci a trăit în Rusia, în exil, și un scriitor turc, căci a trăit în Constantinopol, în exil, și a scris despre Imperiul Otoman, dar nu un scriitor român; Marquez trebuie să fie un autor mexican și nu unul columbian, căci și-a petrecut cea mai mare parte a vieții sale în Mexic, în timp ce Vasile Alecsandri, care a călătorit timp de doisprezece ani în toată lumea, și-a scris jurnalele de călătorie în franceză și a trăit în exil în Franța, este un scriitor francez.

O altă problemă este că numai trei dintre cei șaisprezece colaboratori au pregătirea și calificările de a propune o nouă istorie a literaturii române; ei sunt criticii literari și profesorii Mircea Martin, Mircea A. Diaconu și Paul Cernat, care au scris toți cărți și monografii despre istoria literaturii române și principalii ei scriitori. Restul de treisprezece sunt specializați în principal în teoria literaturii, în literatură comparată și în as-

pecte marginale sau autori individuali ai literaturii române. În mod ciudat, cei mai importanți critici și istorici ai literaturii române de azi nu au contribuit la această antologie.

Imre József Balázs e specializat în avangarda literaturii maghiare transilvănene, tendințe în literatura contemporană, fenomenul interculturalității în Transilvania și rețelele internaționale ale suprarealismului. Activitatea lui Bogdan Crețu se axează pe teoria literaturii, hermeneutică literară, istoria criticii literare moderne, scrieri autobiografice și literatură română contemporană. Caius Dobrescu predă teorie literară și culturală, manifestând, în ultima vreme, un interes în explorarea legăturilor dintre literatură, terorism, secularizare și turism cultural. Cercetarea Teodorei Dumitru se axează pe relația dintre discursurile meta-literare și științifice în secolele al XIX-lea și al XX-lea, epistemologie literară și istoria modernității, modernism și postmodernism. Alex Goldiș se arată interesat în științele umaniste digitale și în istoria cantitativă a culturii, în teorii literare, metode și critici. Mihai Iovănel (co-editor al *Dicționarului general al literaturii române*, ediția a II-a) a scris despre Mihail Sebastian, romanul polițist și ideologiile literaturii române postcomuniste. Doris Mironescu predă și e specialist în teoria literaturii, literatură comparată și M. Blecher. Interesele lui Ovidiu Morar includ teoria literară, poezia modernă, avangarda și literatura ebraică. Christian Moraru scrie și predă despre cosmodernism, globalizare, imaginație globală, geoesetică. Carmen Mușat predă teorie literară și studii culturale, principalele sale domenii de cercetare fiind interacțiunea dintre literatură și cultură, modernism, postmodernism, narațiune, istorie intelectuală și teorie critică și politică. Bogdan Ștefănescu predă și scrie despre literatura britanică, teoria critică, retorica naționalismului și studiul comparativ al postcolonialismului și postcomunismului. Andrei Terian e specializat și scrie despre teoria culturii, istoria criticii moderne, literatură comparată și a lumii. Mihaela Ursa predă și scrie, din punct de vedere comparatist, în domeniul teoriei critice, ficționalității și studiilor de gen.

Citind literatura română așa cum o face, prin prisma unor curente teoretice radicale în domeniul literaturii comparate, această carte nu face niciun serviciu literaturii române. Exemplul perfect este introducerea („Lumile literaturii române și geopolitica lecturii” de Christian Moraru și Andrei Terian), o paradă de erudiție, scrisă în stilul lui Marius Chicoș Rostogan, care poate fi folosită cu succes pentru pulverizarea oricărei literaturi de pe planetă. (Aș vrea să vă reamintesc că personajul lui Ion Luca Caragiale în *Un pedagog de școală nouă* „și-a început cariera printr-o memorabilă conferință didactică”, plină de nonsens pompos.) Cu toate acestea, în introducerea menționată mai devreme a acestei antologii care urmărește să fie o prezentare a literaturii române, editorii de mai sus, neputând să își exprime propriile păreri, mărturisesc că „[ne-am] gândit inițial să anexăm o ilustrație, poate chiar un fel de poster, unei redactări

anterioare a acestei introduceri în juxtapunerea contaminantă a operelor literare și întrepătrunderea generatoare de cultură a sistemelor geo-estetice, dar care și pune pe primul plan această universalitate (*worldedness*) și formulările ei, această «intersecționalitate» încărcată de lume... urmărind o revizitare din perspectiva lumii a literaturii române. Cu alte cuvinte, ceea ce căutăm să înfăptuim este o recitare a acestei literaturi ca literatură a lumii. Atingerea acestui scop are ca premise, cu câteva excepții notabile în cuprinsul volumului, câteva rutine interpretative, definatorii și corelate, noțiuni teoretice, selecții și ipoteze... Sau invers, aceasta presupune că lumirea [*worldedness*] se transformă în prezență telescopată, micșorată, condensată ori încifrată a acestor ansambluri înăuntrul propriilor idiomuri ale literaturii și ale țării, tradițiilor și spațiului – mica, presupusa ‘periferică’ lume a României în lumea mai mare și invers, sau, mai

degrabă, amândouă deodată, în proporții care fluctuează istoric. Această prezență concomitentă a naționalului și a lumii, suprapunerea lor mutuală și multistratificată este însăși matricea intersecționalității și, în aceeași măsură, o modalitate adecvată de cartografiere a identității naționale, a unicității sale îndelung dezbătute și a literaturii ca un vehicul de încredere al acestui caracter distinctiv. Să fie limpede: deși insistăm, așa cum o facem în repetate rânduri, asupra crizei statului național și a paradigmei lui analitice, tratarea literaturii române ca literatură a lumii de-a lungul acestor linii 'nodale' nu presupune în niciun fel completa perimare sau irelevanță, în România sau altundeva, a statului național, naționalității, literaturii naționale, a locurilor lor 'mai mici', precis circumscrise, și a istoriilor locale."

După aceste fraze, fără nicio legătură cu problema aflată în discuție, autorii pornesc să deplângă Brexit-ul:

„În acest sens, eseurile din *Literatura română ca literatură a lumii* ar trebui citite ca un argument împotriva Brexit-urilor de astăzi, [văzute de unii] ca modele utile sau soluții pentru literatură, critică literară, cultură, precum și pentru întreaga lume a secolului al XXI-lea..”

Urmează apoi rânduri greoaie, încercând să apere „marginocentrica” literatură română:

„Ce vedem în noduri 'marginocentrice', precum Banat, provincia sud-vestică a României sau chiar în România ca un întreg, nu este atât un colaps total al rigidului sistem binar centru-margine (vestic-estic), ci 'slăbirea' lui. În schimb, aceasta permite o întindere a țesăturii cultural-istorice care, într-o anumită buclă sau nod (Timișoara, principalul oraș al Banatului, Banatul însuși sau România), «explodează» aproape în chip fotografic și scoate astfel la iveală o complexitate a texturii, formei și culorii, o mondialitate (worldedness) care, înapoi în centrele artistice și academice 'puternice' (Viena, Austria, Paris sau Franța), pot fi eluzive, invizibile și, în cazuri extreme, inexistente.”

Este apoi adus un argument în legătură cu provincialismul literaturii române:

„Confirmând o ipoteză avansată de cercetători ai sistemelor lumii de la Moretti la Nirvana Tanoukhi, studiul de caz românesc arată că, atunci când este reformulat în mod intersecțional, ca subsisteme nodale ale unui mai vast și mereu fluid continuum, așa-numitele literaturi 'marginale', 'minore' sau 'mici' dobândesc o neanticipată și neortodoxă centralitate. Contraintuitivă pentru că e obținută liminal, la margini, și contrar părerilor greșite legate de clișeu 'provincialismului', această poziție, susținem noi, permite unora dintre scriitorii săi refracții prismatice deosebit de perceptive ale mai largii lumi-ca-lume (world-as-world), iar criticilor acestor scriitori, problematizări profunde ale unora dintre cele mai definitive aspecte ale literaturii lumii ca fenomen cultural și estetic și, deopotrivă, ca disciplină. Inutil să spun că acesta nu prea este un argument pentru un 'exceptionalism' românesc.”

Este condamnată tradiția națională, precum și existența statelor naționale:

„Vorbim așadar despre o dublă criză, la care cartea noastră reacționează în mai multe feluri. Această criză afectează statele naționale care există cu adevărat în 'lumea reală', dar și felul cum înțelegem literatura și cultura într-un sens mai larg, cum situăm producția și recepția estetică pe harta lumii și pe cea a minții critice. Însă, susținem noi, ca orice criză [„any crises”, în engleză, însă cred că „any crisis” sau „all crises” ar fi o engleză mai bună!], și aceasta ne oferă oportunități nemaîntâlnite, mai ales aceluia dintre noi care ne ocupăm de literaturi care se percep pe sine ca 'minore' sau 'marginale'. Foarte pe scurt, ce am observat în privința revizuirii nodale a sistemelor tradiționale supra-naționale se întâmplă pe scară mai mică, națională: cu cât se deschide mai mult modelul statului național clasic — și, în sensul clasic, teritorial — cu alte cuvinte, cu cât el este, în mod critic, mai descentrat și sunt urmărite traiectoriile textuale și intertextuale care îi străbat nodurile etnolingvistice și geo-administrative, cu atât suntem forțați să ținem cont de prezența în

lume a literaturii, cu locul în lume al literaturilor și autorilor ei, fie ei 'majori' sau 'minori', 'centrali' sau 'periferici', 'capitalizați' sau lipsindu-le, (se pare), după cum spune Casanova, 'capital cultural'. Un sistem de schimb și o geografie axiologică diferită, o contra-geografie de evaluări și aranjamente alternative devine posibilă în acest moment, un remediu cartografic pentru diferite percepții greșite, prezumții și anxietăți..."

Autorii susțin că:

„Pe scurt, spațiul națiunii și al literaturii, cu tot ceea ce ele implică, nu mai coincid. Desigur, niciodată nu prea au făcut-o. Însă a fost o prioritate ideologică de vârf de-a lungul întregii modernități să pună ca premisă a analizei critice, istoriei literare și, puțin mai târziu, chiar a studiilor culturale, suprapunerea strategică a statelor naționale și literaturilor, în principal prin suprapunerea teritorialității naționale cu literatura națională, și, în consecință, a etnicității sau 'rasei', cum a scris istoricul literar român George Călinescu, cu teritoriul statal nativ, limba și solul sau pământul (pământ ca loc de baștină), toate acestea legate de aceeași retorică monistă a unei limbi, idiomul național, care, la rândul său, naște presupusa omogenitate a unui singur grup etnic, dominant și definitor, locuind într-o patrie stabilă din punct de vedere geografic. Într-un fel sau altul, toate istoriile literare românești și cele mai multe istorii literare naționale se bazează, până în ziua de astăzi, pe corespondența dintre statul național și literatură, căci toate au fost înhămate la un proiect mai vast, mai urgent și, fără îndoială, cu mize mai mari: construirea națiunii, prioritatea definitorie a modernității..."

Prin urmare, *Istoria literaturii române de la începuturi până la 1941* a lui George Călinescu este caracterizată de un „Herderianism 'isteric' pe care mistica unicității a lui Călinescu o degajă în mod evident.”

În cuvintele autorilor, „Călinescu folosește clișeele antropologice ale excepționalismului rasial imutabil, explicita sau implicita superioritate etno-rasială și un antisemitism abia voalat, toate aceste fiind de largă circulație în Național Socialism și devenind din nou astfel în naționalismul soci-

alist al României din anii '80. Până atunci, opera sa va fi devenit incontestabilul standard de aur al criticii române. Mai mult – și aceasta este de departe cea mai întunecată latură a moștenirii sale – exemplul său va fi invocat în mod obsesiv de suporterii așa-numitului 'protocronism', o doctrină cvasioficială, autohtonistă și etno-supremasistă a 'precedențelor' culturale, istorice și teritoriale românești.”

Cum ar putea cititorul străin să înțeleagă excepționala importanță a *Istoriei* lui George Călinescu, locul său unic în literatura română? Imediat urmează execuția lui Nicolae Manolescu: „cel mai influent critic al României de după Al Doilea Război Mondial încearcă o cartografie compensatorie similară și face aceasta tot în numele unui stat național mereu sub asediu. Existența acestuia din urmă, susținută probabil de reprezentarea sa în istoriografia tradițională, este acum amenințată de globalizare, cu alte cuvinte, de 'americanizare'.”

Vreau să subliniez aici că, în vreme ce Eugen Simion, un critic literar tot atât de important ca Nicolae Manolescu, nu există pentru autorii acestei cărți, teoreticieni „planetari” ca Gayatri Chakravorty Spivak (indexul arată 8 citări și pagini dedicate lui) și Pascale Casanova (25 de citări în index cu pagini dedicate) abundă. Mari romancieri români din a doua parte a secolului al XX-lea – Marin Preda și Nicolae Breban – nu sunt pomeniți deloc. Cartea în discuție poate fi citită ca o listă neagră a celor antipatizați de globaliștii români. E atunci această antologie un manifest politic care poartă un mesaj antinațional? Introducerea dorește să captiveze cititorul străin cu paragrafe greu de urmărit. Voi cita pe larg pentru că nu vreau să se creadă că am o părere preconcepută:

„Contraculturală pentru că e interculturală sau intersecțională din punct de vedere cultural, o citire a literaturii naționale alături de lumea mai largă dezvăluie, întâi, însăși compilația, externalizarea alegoriilor indigene, dedesubturile eteroclitice al ipoteticului 'dintr-o bucată,' calitatea de palimpsest a patrimoniului textual al națiunii; în al doilea rând, lumescul bricolajului, no-

madicul, arhiva nomadă, peripatetică fixată în, și așezată vremelnic, ca literaturi naționale; și, în al treilea rând, 'centrismul statal' produs istoricește și adesea contraproductiv din punct de vedere epistemologic, care, prin teritorializarea agresivă – prin limitarea la teritorialitatea statală – a jocului interpretativ genetic și a domeniului general al discursului cultural-literar și umanist, se lovește de adevărate scenarii interculturale și inter-teritoriale prin care acest discurs apare, evoluează și se răspândește. După cum susține Neil Brenner, impasul epistemologic întâmpinat aici are de-a face cu instituțiile, precum și cu cartografia politică și spațiul. «Epistemologia centrismului statal», zice el, «poate fi înțeleasă în termenii câtorva *prezumții geografice*», incluzând postulatul că «relațiile sociale sunt organizate la o scară națională sau suferă un proces de naționalizare», care, la rândul său, «a generat un naționalism metodic în care scara națională este tratată ca locul ontologic primar al relațiilor sociale».

În această frenezie, „cultura și analiza culturală sunt operațiuni de acoperire. Așa cum este 'optimizată' în școli, manuale și lecturi obligatorii, cultura, în general, și cultura națională în particular, ascunde, ignoră sau expediază rapid pe cei mulți, pe ceilalți și locurile celelalte, geografii și itinerarii care au contribuit la edificarea 'unului', a lui 'același', a lui 'noi', a lui 'aici', și, în cele din urmă, a națiunii, cu tot cu mitologia sa colectivă, fanteziile solipsiste și teritorialismul instituționalizat.”

Imediat ni se spune în mod explicit că „unul dintre scopurile lui Terian în cartea sa din 2013, *Critica de export*, și în alte locuri este, de fapt, de a stabili astfel de situri supra-, extra- și transnaționale de expresie, comerț și schimb ca focare ale unei 'noi istorii ale literaturii române'.”

Este Terian calificat să rescrie istoria literaturii române? Este decan al Facultății de litere și arte la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu. Andrei Terian a publicat trei cărți: *Critica de export: Teorii, contexte, ideologii* (București: Editura Muzeul Literaturii Române, 2013); *Teorii, metode și strategii de lectură în critica și istoriografia literară româ-*

nească de la T. Maiorescu la E. Lovinescu: O abordare comparativă (București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013) și *G. Călinescu: A cincea esență* (București: Editura Cartea Românească, 2009). A publicat capitole în antologii cu mai mulți autori și articole în jurnale academice. E aceasta tot ceea ce e necesar pentru a rescrie istoria unei literaturi dintr-un punct de vedere supra-statal, anti-autohton, post-tradițional și post-etnic, non-etno-suprematist și geo-estetic, cu o viziune planetară? Cred că nu.

Cel mai important referent al dosarului online al lui Terian, și, de asemenea, partenerul său de antologie, Christian Moraru, un admirator al radicalului Slavoj Žižek, este profesor în științe umaniste și profesor de engleză la Universitatea din Carolina de Nord la Greensboro în Statele Unite, specializat în literatură americană contemporană, teorie critică și literatură comparată, cu accent pe narațiune, potmodernism și relațiile dintre globalism, cultură și studii planetare. Cărțile sale sunt despre postmodernism, cosmodernism, globalizare, geo-estetică, geo-metodologie, și așa mai departe. Mircea Martin, al treilea nume afișat pe coperta acestei antologii care încearcă să rescrie istoria literaturii române, este un fel de victimă; numele său a fost ales pentru a da greutate corpusului excentric alcătuit de Moraru și Terian. De ce nu sunt prezenți în această carte criticii literari importanți ai României de azi și specialiștii în istoria literaturii române? Ni se spune în introducere că critica literară română este într-o stare foarte proastă și că are nevoie să fie salvată de ea însăși:

„Spărgând tiparul epistemologic al naționalismului metodologic și marcând, în felul acesta, și în România o nouă etapă în istoriografia literară și intelectuală, tineri critici precum Caius Dobrescu, Oana Strugaru, Alex Goldiș, Adrian Lăcătuș, Paul Cernat, Teodora Dumitru, Carmen Mușat, Alexandru Matei, Andrei Bodiș, Mihaela Ursa, Crina Bud, Mihai Iovănel și Andrei Terian descriu, din ce în ce mai sistematic, aceste rețele și nodurile lor geo-estetice.”

După ce se face „o comparație detaliată între istoriografia literară română și cea vestică”, se concluzionează „că loialitatea încă păstrată de istoriografia locală față de paradigma etno-teritorială și naționalistă împiedică progresul într-o disciplină blocată în cea mai mare parte în metodologiile și ideologiile secolului al XIX-lea [...] o istorie a literaturii române a secolului al XX-lea ar trebui să se ocupe de literatura medievală în alte idiomuri [CARE IDIOMURI?] decât româna, cu traduceri [SERIOS?], cu opere literare române produse în Republica Moldova, cu literaturile minoritare din România și cu scrierile exilaților și emigranților români, indiferent de limbile pe care le-au folosit în noile lor țări”.

Așadar, repet: care sunt criteriile de apartenență la o literatură națională? Certificatul de naștere, geografia sau limba? Urmează și mai multe pe această linie de gândire:

„Trebuie”, cum susține mai departe Dimock, „să încetăm să ne gândim la literaturile naționale ca la niște echivalente lingvistice ale hărților teritoriale... [DE CE AR TREBUI SĂ ACCEPTĂM ACEASTA?] Depășind cu ușurință domeniul mărginit al națiunii, literatura aduce în joc un set diferit de coordonate temporale și spațiale. Ne îndeamnă să socotim întreaga planetă ca pe o unitate de analiză.”

Acești critici vor însă să le aibă pe amândouă: spărgând limitele națiunii, limbii și tradiției, imitații de o anumită origine care își pot abandona cu bucurie ancorările, însă nu își pierd caracterul lor distinctiv în creuzetul planetar. Aceasta nu este o sinteză „glocală”, nu e „o rețetă pentru omogenitate globalistă și... implicitul ei universalism”, ci mai degrabă un „model alocentric de noduri” din multe literaturi, care „rămân distincte și totuși în mod intim prezente împreună cu celelalte, una cu cealaltă... desprinse de ele însele, pentru a se re-atașa de altele, potrivit unor noi, post-tradiționale și post-etnice atașamente, loialități și afiliere.” (A se avea în vedere că o astfel de citare selectivă poate face ca acest „manifest” – cum îl numesc în mod explicit edito-

rii – plin de jargon să pară mai inteligibil decât este în realitate.)

Nu numai că literatura română participă acum la o asemenea fertilizare încrucișată „intersecțională și instabilă”, susțin editorii, dar întotdeauna a făcut-o: „... încă de la renașterea lor în evul mediu timpuriu, la mai mult de un mileniu după colonizarea romană a Daciei, cultura scrisă și literatura în România au participat în mod activ și au fost nutrite de comunități, sisteme și rute de cunoaștere, mentalități, discursuri și stiluri regionale, transnaționale și chiar intercontinentale. De la literatura religioasă în slava veche bisericească la întârziata Renaștere a României și erudiții ei autori, cum ar fi Dimitrie Cantemir, până la gânditorii și activiștii Școlii transilvănene (Școala ardeleană) și revoluționarii ‘generației 1848’, care au inițiat modernizarea în teritoriile românești, exemplele sunt din belșug... în unele dintre cele mai definitorii momente și opere ale ei, această literatură a apărut prin afirmarea apartenenței ei planetare, prin faptul de a fi în lume, pentru lume și a lumii.”

Însă cine a negat vreodată acest lucru?

Până și presupusul „caracter derivat” sau „pornirea imitativă” a literaturii române (numai când încearcă din răspuțeri să nu fie în mod unic românească!), care provoacă complexul de inferioritate al editorilor, e socotită ca predispunând și predestinând această literatură să participe, și chiar să conducă, în globalul postmodern liber-laborice: imitația „explică nu numai modernizarea și abilitatea [scriitorilor români] de a produce opere unice, dar și integrata multiplicitate – pentru ‘multitudine,’ pentru literaturi – a patrimoniului literar național.”

Nu numai că cei mai importanți critici literari români, din punct de vedere istoric, ai „lungului” secol al XIX-lea au dat greș în a evidenția acești vestitori progresivi și transnaționali, și astfel în a profetași prezentul, însă [nici] criticii literari români ai secolului al XXI-lea nu au reușit până acum „să meargă înainte... să lase în urmă paradigma epistemologică [a predecesorilor lor] și bagajul ei încărcat ideologic și politic,” așa cum editorii [acestei antologii] vor să o facă. „Literatura română”, se plâng ei, „a fost și

încă este citită la noi în cadrul unei culturi critice dezvoltate intern și blocată într-o manieră herderiană demodată și corolarul ei 'estetist'." Lista de păcate ale comparațiilor de modă veche include: „nostalgii lipsite de simț critic”, „editoriale politice conservatoare și de dreapta” în reviste precum *Revista 22*; „respingeri neavizate ale studiilor culturale de gen, sexualitate, etnicitate, clasă socială și alți parametri de identitate”; „acuzatii autodescalificante de corectitudine politică”; „un formalism învechit și fetișul pentru 'criteriile estetice'”; „ignorarea factorilor contextuali pentru a controla limitele unui canon îngust și anistoric” și, în general, pretenția că literatura există într-un tărâm ceresc de sine stătător pentru a proteja relațiile de putere pe care le ascunde.

În încercarea lor de a rescrie povestea literaturii române de pe un eșafodaj teoretic mai incluziv și care să țină seama de relațiile de putere, Terian și Moraru „nu au renunțat la analizele textuale detaliate ale 'scriitorilor mari'”, însă, de cele mai multe ori, acestea se mărginesc la a fi o „trecere în revistă, prezentare generală și schiță istorică” de dragul „publicului din întreaga lume care nu este familiarizat cu literatura română”. Cititorul „cu o cunoaștere minimă a literaturii române” va observa „că majoritatea trimiterilor noastre sunt la scriitori moderni... aceste alegeri sunt grăitoare pentru o anumită agendă”. Parte din această agendă (cum se întâmplă în întreaga lume) este de a compensa pentru opresiunile teoretice și excluderile din trecut, prin punerea în prim-plan a ceea ce a fost înainte marginalizat și trecut cu vederea, a experimentalului, minorităților, cultura pop, precum și cultura înaltă: „figuri mai periferice; întregi orientări și mișcări, cum ar fi fascinantul grup de postmoderni români timpurii cunoscut ca 'Școala de la Târgoviște' – Horia Simionescu, Costache Olăreanu și Tudor Țopa – și Generația 2000 de poeți și romancieri; autori bărbați și femei, deja consacrați sau așteptând să fie descoperiți sau redescoperiți; scriitori locuind în România sau în altă parte; 'texte ale lumii' care se adresează în mod deliberat unor audiențe planetare,

dar și voci mai timide; literatură înaltă și populară; lucrări care abordează sau nu, în mod explicit, probleme internaționale și planetare (mediul înconjurător, conflicte geopolitice, etc.) și așa mai departe...” În general, „'clasicii consacrați'... nu sunt discutați aici pe larg”.

Cum e posibil? Dacă această carte nu acoperă clasicii români, sarcina de a rescrie istoria literară românească nu are niciun sens. Unde sunt Rebreanu și Macedonski? Uitându-ne în index, Macedonski nu este citat deloc; Ion Barbu este citat de 6 ori, Bacovia este citat de 4 ori în enumerații, Slavici este citat de 5 ori, în diferite capitole; Rebreanu este citat de 5 ori, în comparație cu Norman Manea, de 11 ori, în pagini dedicate lui; Papadat-Bengescu este citată de 5 ori, Mariana Marin, de 4 ori; Maiorescu, de 10 ori, în comparație cu Cărtărescu, de 17 ori, în pagini dedicate lui, și așa mai departe.

Folclorul românesc nici măcar nu are o intrare de index – poate pentru că este național? Este doar menționat de câteva ori în articolul despre Eminescu; Creangă primește 3 mențiuni în index. Autorii acestei cărți intenționează mai ales să rescrie istoria literaturii române dintr-o perspectivă care are drept scop „demantelarea” ei din interior. (Bănuiala mea este că Moraru și Terian au înmănat o bibliografie obligatorie colaboratorilor aleși ai acestei antologii, căci fiecare colaborator citează aproape aceleași producții teoretice).

O demantelare mai direcționată a epistemologiei naționaliste oferă, în mod asemănător, capitolul lui Alex Goldiș, „Dincolo de făurirea națiunii: Istoria literară ca geo-locație transnațională”, care se inspiră din teoria polisistemelor a lui Itamar Even-Zohar și câteva tradiții istoriografice pentru a descoperi un „model generativ” al descrierilor istorice ale sistemelor literare naționale din sud-estul Europei, mai ales din România. Înscriindu-se într-o direcție a cercetării care trece prin cartea de referință a lui Tom Sandqvist din 2006, *Dada Est. României de la Cabaret Voltaire*, Moraru combină arhivistica, analizele textuale și teoria cosmopolitană a lui Guy Scarpetta pentru a ne

ajuta să vedem cum Tristan Tzara, Gherasim Luca și alți membri evreo-români-francezi ai avangardei europene se „dezdăcinează” pe ei înșiși pentru a deschide literatura română și a-i redistribui energiile de-a lungul a vaste geografii ale limbii, apartenențe etno-culturale și naționale și creativități estetice.

Dacă a te „dezdăcina” este acum idealul, atunci are sens ca Andrei Codrescu, un american declarat, să fie întruchiparea incluziunii într-o antologie a literaturii române.

Denaturarea literaturii române este brutală. Partea I, „Facerea și refacerea unei literaturi a lumii: Revizitând istoria literară și culturală română”, începe direct cu o prezentare incriminatoare (scrisă de către editori) a literaturii române drept naționalistă și otrăvită de așa-numitul excepționalism românesc. Cu toate acestea, ni se spune că există speranță. Primul capitol al Părții întâi, „Mihai Eminescu: de la mitologie națională la panteonul universal”, de Andrei Terian, începe cu anihilarea poetului național al României.

‘Poeti naționali’ – ce poate fi mai îndepărtat de literatura lumii? Împrumutând aici diada terminologică a lui Christian Moraru, lumea-națiune tinde să apară ca un glob mai degrabă decât ca o planetă, și anume ca o lume care își limitează în mod activ sau căreia chiar îi lipsește universalitatea (worldedness). Iar, din punctul de vedere al acestei reale sau presupuse lipse a universalității, nu apar poezii naționale și se consacră, din punct de vedere național, întorcându-și spatele către largă și diversă lume a celorlalți, către chiar domeniul universalității (worldedness)?... În ceea ce urmează, îmi propun să redeschid cazul de la celălalt capăt – nu de la cel al criticilor și literaturilor naționale, ci de la cel al literaturii lumii.

E acest lucru obligatoriu? Se spune mai departe că: „Însuși statutul de poet național implică, așadar, în mod inevitabil, o înscriere multiplă, chiar dacă adeseori evazivă, într-un circuit literar global sau, cel puțin, transnațional.”... „Dacă excepționalismul este opiumul literaturilor mici, atunci literatura română este un exemplu grăitor. Mai

elocvent decât cazul oricărui alt scriitor român este cel oferit de Eminescu, poet pe care criticii români îl socotesc drept unic, fără pereche, alfa și omega al tuturor lucrurilor literare. ‘Eminescologia’ este încă numele unei industrii în creștere, iar reputabili ‘eminescologi’ l-au proclamat pe autor un sfârșit absolut al unei epoci sublime (‘ultimul mare romantic european’), un început absolut (precursor al simbolismului, modernismului și chiar al existențialismului), precum și o excepție ireductibilă (el este, de asemenea, ‘poetul nepereche’). Destul de interesant însă, în încercarea de a accentua originalitatea lui Eminescu în raport cu scriitorii majori ai literaturilor vestice, criticii au trecut cu vederea exact statutul mai degrabă atipic al scriitorului, raportat nu numai la alți poeți naționali din această parte a Europei, dar și în interiorul propriei culturi... În anii 1860, când a intrat pe scena literară și politică română, ‘renașterea națională’ a țării sale avusese deja loc. Spre deosebire de Solomon [Grecia], Mickiewicz [Polonia], Petofi [Ungaria] sau Botev [Ungaria], el nu a participat la nicio insurgență armată a poporului său, nici nu a dus vreo activitate revoluționară. Nu e de mirare că nu a putut face aceasta, căci, până când a ajuns la maturitate, toate momentele eroice ale statului român modern emergent păreau că avuseseră deja loc...”

„Rapida sa recunoaștere ca... ‘poet național’ trebuie să fi părut ciudată, pentru că poziția părea să fi fost deja ocupată de un mai vârstnic și distins scriitor, Vasile Alecsandri (1819-1890). Alecsandri cu siguranță se potrivește cu descrierea postului. Dacă e să spunem adevărul, era supracalificat. Nu numai că a luat parte la Revoluția din 1848 din Moldova, dar a jucat, de asemenea, un rol decisiv în unificarea celor două Principate române... Pe lângă aceasta, scrisul lui Alecsandri a acoperit, mai mult decât onorabil, toate formele literare ale epocii, bifând toate căsuțele genurilor existente: comedii, drame istorice, poeme de inspirație folclorică, poeme intime, poeme epice pe teme istorice, poeme satirice, nuvele, epistole și multe altele... Nu în ultimul rând, să nu uităm că talentul artistic al lui Alec-

sandri, care s-a împletit perfect cu activitatea sa diplomatică, părea să îl facă tipul de 'personalitate' potrivită pentru o mare recunoaștere internațională."

Esteticul este înlocuit de criterii politice, geografice etc.; termenul 'poet național' devine derizoriu. Vasile Alecsandri, din punctul de vedere al glocalizării, ar trebui să fie poetul național, și nu Eminescu. Frumusețea limbii române, ca un *façure de miere*, este exclusă, alungată. Concordanțele dintre complexitatea sufletului românesc, bazat pe varietatea complicatei sintaxe a limbii române, și frumusețea specifică a literaturii române nu găsește niciun rând în această carte. Citind această antologie care trebuia să prezinte lumii miezul, inima literaturii române, am înțeles sentința aspră a lui Hannah Arendt că românii sunt cel mai xenofob popor din Europa. Cu un amendament: nu sunt așa pentru că urăsc străinii, ci pentru că se urăsc pe ei înșiși! Cu o astfel de introducere, scrisă de români, la literatura română (naționalistă, regionalistă, provincială, marginocentrică), mă întreb cine ar fi putea fi interesat în a o citi sau studia?

Ultimul preț pe amazon.com, în septembrie 2018, al acestei cărți (publicată în 2017), era de 80 dolari, fără tarife de expediere (prețul inițial a fost 150 dolari), în timp ce prețul online pe bloomsbury.com este de 75.60 dolari, fără tarife de expediere. La prețul acesta, nu mulți critici români au banii pentru a o cumpăra și nu multe biblioteci din România ar putea avea această carte în colecțiile lor. Căutând în cele mai mari cataloage online ale bibliotecilor românești, am descoperit că, la un an după publicare, numai două biblioteci o au în depozitele lor: Biblioteca Centrală Universitară din București și Biblioteca Centrală „Mihai Eminescu” din Iași. De aceea, am decis să includ mai multe citate din capitolele acestei antologii.

În „La porțile Orientului și prin ele: Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir și moștenirea orientală a literaturii române timpurii”, Bogdan Crețu discută *Istoria ieroglifică*, deplângându-i, în același timp, limba:

„Un argument similar poate fi făcut despre limba cărții. Aceasta din urmă este, de-

sigur, un idiom romanic și, prin urmare, european, însă trebuie să-i fi sunat cititorului său contemporan, așa cum ne sună și nouă, artificial, 'sintetic', într-un sens care aduce aminte de experimentele de laborator de tip 'încercare și eroare'. Concepută în laboratorul literar-enciclopedic al lui Cantemir, româna *Istoriei ieroglifice* este plină până la saturație de neologisme și imită structurile gramaticale și întortocheata sintaxă latină și turcească. În afară de limbă, literatura și cultura turcă, precum și tradiția scrisă islamică, împreună cu tiparele lor stilistice, au influențat, de asemenea, *Istoria ieroglifică*, mai ales în fragmentele de proză ritmică și rimată, care imită *Coranul*. Acestea sunt câteva dintre resursele lingvistice, culturale și religioase pe care autorul le folosește în încercarea sa de a face ceva în privința limitărilor conceptuale și expresive ale limbii române din epoca sa. Căci, la acea vreme, limba maternă a lui Cantemir era departe de a fi pregătită să devină un mediu pentru proiecte literare și academice sofisticate, și, în felul acesta, romancierul începe să o îmbogățească și să o rafineze prin polenizări încrucișate cu idiomuri răsăritene și apusene, antice și moderne, precum și cu formulele gramaticale, stilistice și retorice ale lucrărilor emblematice scrise în acele limbi.

Din fericire pentru Cantemir, „sincretismul [lui] lingvistic nu este, la urma urmei, în niciun fel, dăunător limbii române. Nu numai asta, dar poate să fi și grăbit ceea ce Michiel Leezenberg numește 'emanciparea' limbii. Acest proces, prin care idiomul devine apt pentru un uzaj specializat, literar, a fost, potrivit criticului, parte integrantă a unor dezvoltări 'pre-naționaliste' și de 'vernaculizare' mai largi, la nivel european. 'Scrierile literare ale lui Cantemir', susține Leezenberg, 'marchează o importantă fază în emanciparea limbii române ca o limbă a literaturii și învățaturii; ca atare, ele pot fi văzute ca un exemplu al vernaculizării care precedă îndeobște apariția naționalismelor în sensul strict al cuvântului'."

În „Comerț delicat și subțierea imperiilor: patru pași către modernitate”, Caius Dobrescu explorează relația dintre imperia-

lism, inter-imperialism, para-imperialism, meta-imperialism și cultura română:

„Dacă criticii s-au ocupat pe larg de forța opresivă, din punct de vedere politic, explozivă și reductivă, din punct de vedere cultural, a imperiilor, au făcut-o din motive evidente, care nu trebuie reluate aici. Dezastrul provocat de imperialism în întreaga lume este evident, iar această observație este, de asemenea, o banalitate. Însă tocmai aceasta este ideea, mai precis, ideea de plecare a eseului meu: până astăzi, imperialismul a fost o forță motrice majoră a istoriei lumii, parte integrantă a chiar țesăturii istoriei. Nu numai aceasta, dar, în toate felurile – unele mai incalificabile decât altele – imperiile au pus în mișcare procese socio-culturale și politice fără de care, de bine sau de rău, nici cele mai multe dintre entitățile naționale așa cum le știm astăzi, nici conglomeratele supranaționale ca UE nu ar exista. S-ar putea sugera, de fapt, că una dintre cele mai puțin intenționate, dar durabile consecințe ale înaintărilor imperiale în regiuni precum sud-estul Europei a fost expunerea la alte lumi și, prin ideologii imperiale și imperialiste, politici și practici socio-culturale de ‘holism’, universalism, ‘totalitate’, ‘ordine’ atotcuprinzătoare, ‘comuniune’ și altele de felul acesta, chiar la o anumită viziune a unei lumi ‘lumite’ dincolo de local, regional, ‘provincial’, ‘insular’, etnic și național. Acesta este, de fapt, esența argumentului meu în următoarea schiță critică a istoriei culturale și literare moderne a României. După cum sugerez mai departe, extrapolând dintr-un șir de studii de caz și prezentări generale succinte ale mișcărilor culturale pivotale și personalități, de la Dimitrie Cantemir la Ion Budai-Deleanu, Nicolae Bălcescu, Titu Maiorescu și Ion Luca Caragiale, modernitatea românească și, mai ales, literatura ei, a apărut la răscrucile și în mijlocul unor conflicte de secole între imperiile euroasiatice, precum și prin dialog cu discursurile și viziunile lor ‘metropolitane’ asupra lumii. Acesta, mai susțin, a fost un efort complex și multidirecțional care a trecut prin câteva etape și strategii culturale și care, pe la începutul secolului al XX-lea, s-a terminat cu un mo-

ment ‘transmetropolitan’ – unul care atât afirmă, într-un mod viguros și original, apartenența europeană și planetară a culturii române și ne reamintește că această afiliere este, într-o măsură considerabilă, rezultatul răspunsurilor creative la presiunile imperiale din această parte a continentului. Cu alte cuvinte, asemenea influențe nu au avut întotdeauna efecte asimilatoare și colonializatoare. Opoziția imaginativă împotriva hegemoniilor diverselor imperii și absorbirea tactică a influenței culturale și politice imperiale au pregătit, mai degrabă, terenul, pentru o trezire treptată la un sentiment al unei lumii în lumire, la orizonturi mai vaste, dincolo de actori imperiali și statut subaltern și a dat naștere astfel unor forme culturale noi, nederivate și chiar anti-imperiale.”

Din nou, Vasile Alecsandri se potrivește bine în schema meta-imperială, mult mai bine decât Eminescu; este, atunci, Alecsandri mai important decât Eminescu?

„Această redesenare meta-imperială și scenariul ei agonal sunt chiar și mai bine marcate în literatura romantică produsă în jurul propriului război de independență al României, cel mai vizibil de către Vasile Alecsandri (1818-1890), principala voce poetică a Revoluției de la 1848. Un politician și un diplomat extrem de sensibil la imaginea internațională emergentă a României suverane, Alecsandri a fost implicat la Paris și Londra, după înăbușirea Revoluției de la 1848 din Moldova, într-o rețea cvasiclandestină de radicali politici din toate colțurile Europei. A fost un actor important în unificarea Valahiei și Moldovei din 1859, pe care a susținut-o ca ministru de Externe și ambasador în câteva țări europene. Deloc surprinzător, așadar, că poezia lui este punerea în scenă a unei întregi ‘diplomații’ îndreptată către câștiguri de capital simbolic menite să aducă beneficii României pe scena lumii, unde națiunea în curs de formare promovează mândra sa autodeterminare în termeni derivați din și transcendând discursurile imperiale de excepționalism. Un exemplu grăitor al poeziei meta-imperiale și politicii sale de mândrie este ciclul de poeme de propagandă „Ostașii

noștri”, pe care l-a scris în sprijinul războiului din 1877 pe care România l-a purtat împreună cu armata rusă imperială împotriva otomanilor, în Bulgaria de astăzi. Aceste texte exaltă modelele de eroism deasupra și împotriva unui măreț fundal, animat de faptele de viteje turcești și presupusele standarde de bravură ale aliaților ruși.”

Caragiale satisface schema transmetropolitană: „Insistent, plin de duh, parodic și aluziv intertextual, această sugestie, precum și energeticul transmetropolitanism al lui Caragiale în general, au atras generație după generație de scriitori români inovativi, de la Ionescu până la postmoderniștii anilor '80 și autorii prozei tinere din secolul al XXI-lea.

Cadrul de lectură al lui Alex Goldiș în „Dincolo de făurirea națiunii: Istoria literară ca geolocație transnațională” este acela al teoriei polisistemelor a lui Itamar Even-Zohar: „...citiri proaspete ale literaturii române, adaptate momentului nostru geopolitic, cultural și teoretic, au devenit posibile. Pentru aceasta, mă voi baza pe teoria polisistemelor a lui Itamar Even-Zohar – după părerea mea, una dintre cele mai convingătoare descrieri ale interacțiunii sau, după cum zice el, interferenței dintre culturi – pentru a aduce la lumină modelul generativ care stă la baza celor mai multe descrieri istorice ale sistemelor literare naționale din Europa de Sud-Est și îndeosebi din România, un model întemeiat mai ales pe corespondența structurală. Încorporând-o pe acesta din urmă în mod analitic, istoriile literare care ilustrează paradigma naționalistă sunt, mai mult sau mai puțin voit, construite pe un sistem închis de relații care presupun noțiuni rigide și distincte de timp și spațiu. Asemenea noțiuni și abordarea istoriografică pe care ele o permit zugrăvesc o panoramă fragmentată, adesea izolaționistă, staționară, monolitică și organizată ierarhic a literaturilor lumii și a sinelui colectiv pe care aceste literaturi îl articulează. În schimb, ceea ce propun în încheierea argumentului meu este un model interacțional capabil de a reconstrui istoria literară română, plecând de la premisa că o astfel de cercetare științifică nu poate trece cu ve-

derea peste schimburile cu lumea care, deși pot fi mai vizibile astăzi decât în trecut, au dat totuși naștere literaturii române, vechi și noi. Când un asemenea trafic transnațional este luat în considerare, el permite, susțin, într-un final, o întregă nouă ‘geolocație’ a literaturii și identității naționale, indiferent de cât de marginal, stabil, dintr-o bucată și bine configurate le prezintă majoritatea istoriilor literare.”

În această paradigmă, „Istoria lui Călinescu e un exemplu tipic, în cultura română, al istoriografiei literare naționaliste, al cărei imbold comparativ pare îndreptat, destul de ciudat, spre reducerea numărului și a semnificației stimulilor externi. Chiar și atunci când este forțat să admită că scriitorii locali au fost puternic influențați de către autori din afară, Călinescu face tot ce poate pentru a reduce importanța impactului acestor autori prin punerea în aplicare a ceea ce Andrei Terian numește o ‘tactică de minimalizare și uneori chiar de negare a influențelor externe asupra literaturii române moderne’. Acest lucru este cel mai evident în felul în care *Istoria* lui Călinescu tratează clasicii români, pe care se străduiește să îi ‘protejeze’ de asocieri străine, motiv pentru care capitolul Ion Barbu se concentrează pe emanciparea poetului ermetic de ‘poezia pură’ a lui Paul Valéry, în vreme ce fragmentul despre Lucian Blaga nici măcar nu pomenește afilierea lui cu expresionismul. În secțiunea despre Tudor Arghezi, în ciuda asocierii explicite a poetului cu Charles Baudelaire în volumul purtând grăitorul titlu *Flori de mucigai* și în alte părți, numele scriitorului francez nu este nicăieri de găsit. În loc de aceasta, criticul face tot posibilul pentru a-l ‘indigeniza’ pe Arghezi. Pentru a face aceasta, el ‘descoperă’ predecesorii scriitorului în cadrul ‘circuitului intern’ al literaturii naționale printr-o scamatorie critică echivalentă cu ceea ce Paul Ricoeur numește ‘retrodicție’, cu alte cuvinte, prin citirea înapoi [Nu e aceasta ceea ce autorii antologiei fac, citind globalizarea etc. înapoi în trecutul românesc?], de la efectul sau ecoul cultural prezent (Arghezi) înapoi la presupusa (sa) ‘cauză’ sau ‘precursor’. La

fel, Călinescu nu lasă loc pentru niciun potențial dialog cu literatura lumii atunci când discută despre Hortensia Papadat-Bengescu, un pionier al romanului modern român, care era familiară cu psihologia freudiană și cu tehnicile narrative proustine. Criticul recunoaște că «au fost făcute paralele între scrisul Hortensiei Papadat-Bengescu și metoda proustiană». Cu toate acestea, continuă el, «ele sunt toate imperfecte. În opera sa, narațiunea este simplă, continuă, orientată către lumea exterioară, și, chiar dacă personajele trec de la un roman la altul, aceasta este o tehnică veche pe care Duiliu Zamfirescu a împrumutat-o, prin Zola, de la Balzac».

Urmează mai multe despre Lovinescu, mult mai bine poziționat decât Călinescu din punct de vedere geopolitic și în domeniul afacerilor și comerțului internațional: „Lovinescu este, de asemenea, implicat în re poziționarea culturii naționale în lume printr-o punere critică în prim-plan a isomorfismelor internaționale. După cum s-a menționat mai sus, presupusa lipsă de ‘organicism’ a culturii române cerea o soluție teritorială care, la Călinescu, s-a tradus printr-o acoperire critică aprofundată a întregii zone administrate sau revendicate de statul român. Lovinescu, în schimb, răspunde la aceeași problemă cu o soluție temporală: acolo unde abordarea lui Călinescu este preponderent spațială și rezultă în acțiuni topologice, cum ar fi geopolitici nări simbolice și reprezentări cvasi-exhaustive ale spațiului cultural național, tactica lui Lovinescu implică diagrame temporale și mișcări de relocație temporală. O justificare critică pentru atribuirea unui loc mai bun culturii române în cronologia culturii vestice, *Istoria literaturii române contemporane* se ocupă de spinoasa problemă a ‘întârzierii’ comparative a obiectului său în context european prin folosirea unor concepte ca ‘mutație’ și ‘sincronism’. ... Acesta este modul în care el transformă ‘complexul întârzierii’ într-o categorie cvasi-positivă, punând un accent compensator asupra rolului ‘modernismului’ în istoria culturală recentă a țării. Mai mult, din postura de cri-

tic social, Lovinescu susține în mod deschis infuzia de capital și, cu multe decenii înainte de observațiile lui Franco Moretti asupra răspândirii planetare a romanului, teoretizează «fuziunea tehnicilor literare străine cu temele naționale pentru a încuraja crearea a noi piese valoroase de artă». În această privință, poziția sa poate părea diferită de aceea a lui Călinescu. La o privire mai atentă, devine însă clar faptul că influențele exterioare sunt menționate într-un mod superficial, în comentarii asupra mișcărilor și perioadelor literare. Când e vorba de scriitori individuali, nu poate trece neobservată reticența lui Lovinescu de a compara, alături și conecta. Nu foarte diferit de Călinescu, în discuția sa asupra factorilor externi care au contribuit la formarea literaturii române, și Lovinescu tinde să le reducă importanța pentru a «proteja» originalitatea scriitorilor autohtoni. El numește, într-adevăr, asemenea surse europene de inspirație, însă, în aceste cazuri, metoda sa poate fi descrisă ca «trimitere fără comparație», o tehnică specifică construcției unor narațiuni colective cu orientare identitară și folosită frecvent, printre alții, de către autorul celor mai importante istorii de la începutul secolului al XX-lea ale literaturii estoniene, Mihkel Kampmann. În *Eesti vanem ilukirjandus* (1908) și *Eesti kirjanduselo peajooned* (1912-1936), Kampmann schițează evoluția literaturii estone, subsumând-o romantismului și realismului, însă abandonează contextele comparative ale acestor mișcări când stăruie asupra unor scriitori estonieni particulari. Mai mult ca sigur, Lovinescu nu a citit Kampmann, însă reacția lui la Papadat-Bengescu, pe care a văzut-o ca pe un pionier al romanului român modern, este asemănătoare cu reacția lui Kampmann la scriitorii estonieni, la fel cum e asemănătoare, așa cum cititorul își va aminti, cu părerea lui Călinescu asupra lui Papadat-Bengescu. «Chiar dacă numele ei a fost în mod repetat legat de cel al lui Proust, această asociere», susține și Lovinescu, «nu trebuie să fie confundată cu o identificare a celor doi, și nici nu trebuie să se refere la mai mult decât la talentul ei pentru analiza psihologică».

În „După Imitație: Intersecții estetice, rețele geoculturale și creșterea literaturii române moderne,” Carmen Mușat oferă o citire a culturii române drept o cultură creolă: „Pe măsură ce ne apropiem de secolul al XXI-lea, din ce în ce mai mulți critici români ajung să își dea seama că locul acesta este o răscruce geo-culturală. Practicând creștinismul ortodox, vorbind o limbă romanică într-o regiune dominată de națiuni slave, așezați la intersecția influențelor vestice și estice, obligați să lupte secole de-a rândul cu brutalul expansionism al Imperiului Otoman, pe de o parte, și cu cel al Rusiei, pe de altă parte, românii au dezvoltat o cultură asimilând constant, adaptând și combinând diferitele tendințe și contribuții din afară. O serie de factori interni și externi, atât intra-, cât și extraliterari, au conlucrat de-a lungul timpului pentru a da naștere unei culturi eclectică, și totuși originale, marcată în mod distinctiv de un fel de creolitate, de un amalgam de stiluri literare, tipologii, forme și proceduri. Numeroase studii dedicate școlilor și mișcărilor literare ale epocii moderne, de la umanism la iluminism și de la baroc la clasicism, romantism, realism, modernism și derivatele lui, cum ar fi parnassianismul, simbolismul, avangarda, expresionismul și, mai recent, postmodernismul, insistă în mod constant pe ceea ce pare a fi o caracteristică a culturii române: dat fiind decalajul dintre momentul când diferite orientări literare apar în Europa și cel în care ele sunt preluate în cultura română, aceasta din urmă tratează, de obicei, toate aceste direcții și corpusurile lor ca și cum ar fi contemporane, iar de aici tendința sa de a absorbi multiple doctrine estetice în același timp, chiar când, în țările lor de origine, ele au fost formulate în diferite momente istorice și, în plus, de pe poziții greu compatibile una cu cealaltă, cum este cazul, de pildă, al clasicismului și romantismului. De fapt, de aceea în literatura română, clasicismul prezintă uneori trăsături specifice romantismului și nu există opere literare care să poată fi clasificate numai ca produse ale Iluminismului. Din același motiv, Iluminismul românesc este greu de deosebit de umanism și baroc, iar la fel sunt clasicismul și romantismul, pre-

cum și romantismul și modernismul. De fapt, ar fi foarte greu de găsit scriitori canonici români care să aparțină în mod exclusiv unei singure mișcări, cum ar fi romantismul sau simbolismul. Aceasta poate, de asemenea, explica de ce reacțiile acestor autori la influențe și repertorii doctrinale, tematice și formale de circulație internațională au fost în general interpretative și creative, producând în mod frecvent opere originale. Situația diferă în special acolo unde e vorba de figuri literare mai puțin importante, care au fost înclinate să reproducă în mod mecanic, îndeaproape și ușor de recunoscut, principii ideologice, teme, genuri literare și procedee emblematică pentru o anumită mișcare literară. Acest mimetism este unul dintre principalele argumente ale lui Fondane în evaluarea culturii române drept o ‘colonie franceză’.”

În „Modernitatea română și retorica vacuității: Către un postcolonialism comparativ”, Bogdan Ștefănescu discută despre cultura română ca fiind una postcolonială: „În jurul anilor '90, am dat peste un topos neașteptat al culturii române: vidul. După cum am aflat în timpul cercetării pe care o făceam în acea vreme, această figură recurentă apare sub diferite înfățișări, membrii elitei culturale a României moderne continuând să se refere la ‘absența’ țării din istorie și la diversele ‘nevoi’ și ‘deficiențe’. Acești critici și filosofi folosesc tropul ‘vidului fondator’ pentru a vorbi despre o traumă culturală existentă, se pare, în miezul ‘sufletului’ și ‘destinului’ românesc. La un moment dat, am prezentat chiar și o comunicare pe această temă, însă am abandonat apoi subiectul, pentru că am crezut că nu era important. Cu toate acestea, am dat iarăși peste el, mai mult de un deceniu mai târziu, când m-am aplecat asupra studiului comparativ al postcomunismului și postcolonialismului. Deodată, persistența motivului vidului în imaginarul identitar al culturilor anterior colonizate din sisteme diferite ale lumii a constituit o revelație. ... Confruntându-mă cu această temă și cu dinamica globală a traumei și postcolonialității într-un sens mai larg, mi-am dat seama că o întreagă redesenare comparativă a culturii române ar putea fi posibilă și, mai mult de-

cât atât, că o astfel de întreprindere nu trebuie să urmeze exagerarea ortodoxiilor naționaliste sau universaliste în privința presupusei singularități intraductibile sau a naturii în devenire, decontextualizate și generice a patrimoniului estetic al țării. (...) Astfel, în ceea ce urmează, mă voi concentra pe imaginarul vacuității și al pustiului în cultura română și alte culturi postcoloniale de pe glob. Consider că inflexiunile literare și critice ale acestei imagistici apar într-un model contra-intuitiv și totuși vizibil, împărțit de subsisteme, care altfel sunt slab interconectate, a ceea ce teoria dezvoltării obișnuia să identifice ca lumea «a doua» și «a treia» etc.”

Aș saluta această antologie dacă ar fi existat cel puțin patru sau cinci studii recente în limba engleză despre literatura română în ansamblu. Cum acesta este singurul studiu realizat vreodată în limba engleză (cuvântul „traducere” nu apare nicăieri), întregul proiect dă greș în pretenția sa de a prezenta lumii esența literaturii române. Nu am nimic împotriva citirilor proaspete. Îmi plac punctele noi de vedere. Cu toate acestea, majoritatea acestor texte (care manifestă o puternică pasiune pentru noile metodologii) nu merită să fie prezentate ca o introducere a literaturii române [publicului de limbă engleză]. Ele acordă acest statut, mai degrabă, unei contra-culturi sau anti-culturi românești construită retrospectiv de agenda autorilor. E important de menționat că, într-un an de zile, în România, numai un singur articol a fost publicat („Observatorul Cultural”, *Literatura română și lumea ca voință și reprezentare*, I and II nr. 930 și 931) despre *Literatura română ca literatură a lumii*; autorul, Alexandru Matei, a declarat că o altă carte ar trebui, până la urmă, publicată despre această carte. Înseamnă asta că această carte nu poate sta pe propriile picioare?

Pentru a schimba paradigma, această carte este, într-un mod revelator, similară unui alt efort de denaturare, făcut de colaboratorii comuniști autohtoni după ocupația rusească a țării în 1944. Realismul socialist și paradigma culturală sovietică exportată în România au exclus autori clasici din predarea literaturii române și au pus multe

capodopere pe lista neagră. Cultura română a fost obligată să devină o cultură comunist-socialistă, reflectând criteriile socialist-realiste importate din URSS. Nu încercați agenda globalistă să facă același lucru – să rescrie istoria literară română dintr-un punct de vedere global, intersecțional, transmetropolitan, geo-pozițional, cosmoderolist și post-colonial?

O literatură și obiectele ei estetice sunt create potrivit unei *forma mentis*, limba, tradiția, societatea și civilizația culturală de care aparțin și din care izvorăsc. Cultura română este specifică, originală și unică, la fel ca oricare altă cultură a planetei, fie ea franceză, americană, columbiană sau chineză. Sunt, de asemenea, convinsă că nu ne putem înțelege pe noi înșine dacă nu îi înțelegem pe alții. Este important să învățăm și să ne identificăm cu gândurile și practicile altora, ca în cazul acesta, indiferent de cât de străine ar putea apărea la început. În același timp, diferențele în modurile de a gândi pot fi atât adânci, cât și subtile.

Cred că literatura este profund legată de limbă și de rădăcinile ei; că literatura este înrădăcinată în limbă, în felul în care psihicul este modelat de către limbă și limba, la rândul ei, este inițial modelată de peisaj și de relația umană cu el, translația lui în folclor și cultura privată. Oricine trăiește în acel ținut și vorbește acea limbă ca limbă maternă (sau una dintre ele) va fi marcat de ea și va contribui la ea. Limba și psihicul sunt apoi remodelate în continuare și complicate de istorie, evoluțiile în cultură, comunicare și coexistența cu alții, însă pecetea unică a limbii este aceea care definește literatura, aceasta este linia sau coloana vertebrală care o străbate. Deoarece limba modelează psihicul, exilul devine mult mai problematic și mai bogat. Cum e ceea ce un român, precum Codrescu, scrie în engleza modelată de limba sa maternă? Numai în acest sens astfel de scriitori aparțin, poate, literaturii române.

New York
Octombrie 2018

Traducera din limba engleză:
Dorin Garofeanu

Valentin
COȘEREANU

Simbioze artistice (II):
Lautréamont
sau vraja imaginii picturale

Abstract

Eseul este în esența lui un paralelism al poeziei cu muzica, pictura și sculptura, selectate în trei momente semnificative. Cosmicitatea triunghiului este dată de jocul poeziei în oglinda celorlalte trei arte.

Cuvinte-cheie: *poezie, muzică, sculptură, pictură*

Essay is in its essence a parallel of poetry to music, painting and sculpture taken at their significant moments. The cosmic feature of the triangle is given by the "play" of poetry in the mirror of the other three arts.

Keywords: *poetry, music, sculpture, painting*

Anunțat deja de titlul numărului precedent, al doilea aspect al studiului este de data aceasta un dialog între poezie și pictură. Fiind vorba de corespondențele ce se impun între *Cânturile lui Maldoror* și pictura suprarealistă, începem cu precizarea că nu „confectionăm” nimic de dragul originalității, afară doar de faptul că am înțelege prin aceasta ordonarea ideilor, sistematizarea lor. Orice om de cultură care a pătruns fenomenul suprarealist, nu se poate depărta de la o metaforă care să unească opera enigmaticului Lautréamont-Maldoror cu fenomenul amintit.

Suprarealismul trebuie privit cu toată seriozitatea. Lautréamont însuși ne zâmbește cu una dintre măștile lui, ne zâmbește de nicăieri, ca și cum ar spune: *Vedeți că exist? M-ați uitat o vreme, dar nu-i nimic, eram sigur că odată și odată veți deschide ochii și mă veți vedea...*

Deși se manifestă cu predilecție în pictură, suprarealismul nu este străin de celelalte

arte și cu atât mai mult de literatura artistică. Să nu uităm că termenul este folosit pentru prima oară de către un poet, Guillaume Apollinaire, iar primii reprezentanți ai mișcării au fost literați (mișcarea însăși având la început o tentă predominant literară). Să-i menționăm doar pe André Breton, Paul Eluard, Luis Aragon, Philippe Soupault, Antonin Artaud și ceva mai târziu, Jaques Prévert.

Lautréamont, însă, nu este un poet suprarealist în sensul celor amintiți mai înainte. Nici n-ar fi avut cum, pentru că, după cum se știe, Isidore Ducasse moare în 1870, iar mișcarea suprarealistă apare în jurul anului 1922. Cert este că Lautréamont își aduce contribuția în mod evident la mișcarea în discuție, poate mai mult decât un Van Gogh, un Edvard Munch sau un James Ensor, spre exemplu, în domeniul artelor plastice; dovadă că reprezentanții curentului suprarealist l-au invocat în „argumentările” lor. În fapt, cu cât accentele suprareala-

liste au venit din acel instinct artistic fără a fi conștientizat și teoretizat sistematic, cu atât mai mult meritul poetului crește, după cum *trebuie să spunem, de asemenea, că putem cu greu recunoaște rezultatul pozitiv al anumitor producții suprarealiste ca ținând de acest program; acestea au fost de cele mai multe ori o simplă împrejurare și au operat mai mult ca o circumstanță decât ca un exemplu sau ca o justificare teoretică.*¹

De altfel Freud, părintele recunoscut al curentului, se exprimă clar în acest sens, adresându-i-se lui Dali: *Ceea ce mă interesează în opera dvs. nu este inconștientul, ci conștientul.*² Așadar, așa-zisul automatism, chiar când pare o combinație întâmplătoare, este totuși o construcție, o descoperire, o căutare, un artificiu. Aici artistul își spune marele cuvânt; de aici și reabilitarea suprarealismului valoric. Remy de Gourmont îl numește pe Lautréamont *...un geniu bolnav și chiar direct, un geniu nebun.*³ Ne alăturăm mai degrabă părerii aceluiași că *Ele (Cânturile lui Maldoror n.n.) sunt o magnifică lovitură de geniu, aproape inexplicabilă.*⁴

S-au pripit mulți oameni de valoare făcând din Lautréamont un geniu nebun, precum au fost alții care i-au negat valoarea. Cert este faptul că Isidore Ducasse ne confirmă un *...humour redoutable, qui s'avance masqué, joué sur des registres divers, la parodie, la dérision, le sous-entendu, l'outrance, la distension, le bouleversement de proportion, le renversement des rapports logiques, la digression, l'accumulation de rapprochement inattendus, le collage-en, sens que le terme apris dans l'art moderne avec le surréalisme – par le tranfer dans un univers de fiction de fragments d'une réalité ou ne peut plus exacte puisqu'il lui arrive d'être a la lettre, decoupeé dans les descripti-*

¹ Guido Morpurgo-Tagliabue, *Estetica contemporană*, traducere de Crișan Tașcu, prefață de Titus Mocanu, București, Editura Meridiane, 1976, p. 272.

² Idem, p. 271.

³ Remy de Gourmont, *Eseuri*, traducere și prefață de Alexandru George, București, Editura Univers, 1975, p. 304.

⁴ Idem, p. 305.

on des naturalistes⁵ – așa cum arată clar autotopia a prefeței la *Oeuvres complètes*, Marguerite Bonnet.

Dar ce înseamnă toate acestea? Oare nu vin aceste trăsături așa de bine și de clar să anticipeze suprarealismul? Rămâne să stabilim doar ce fază a curentului premerge poetul; suprarealismul din 1924, al evaziunilor schizofreniei sau al celui de după 1930 când ...*visului îi ia locul obsesia, procedeului automatic, procedeul sistematic, dezinteresării, patima, după modelul neurologic paranoic*⁶? Părerea noastră e că rezultatul ar fi o combinație între cele două faze. Dar nu ajungem oare astfel, pe cale logică, la părerea lui Remy de Gourmont a *geniului nebun*, cu care nu eram de acord? Categorie Max Ernst, Salvador Dali sunt valori autentice și dacă am admite nebunia lor am admite-o și pe aceea a poetului...

Dar admitând nebunia lui Isidore Ducasse o admitem și pe aceea a lui Goethe, ori a lui Strindberg, ori a lui Baudelaire, ori a lui Eminescu? Înseamnă că numai anticipația (geniile sunt vizionare!) ne face să judecăm așa. Oamenii obișnuiți trăiesc cu mult mai puțin în viitor decât geniile, care își făuresc acolo lumea lor, o altă lume. De aici, credem, și judecățile pripite. Eroarea ni se pare clară la Remy de Gourmont, cu atât mai mult cu cât subconștientul este explorat conștient, lucru care nu se mai întâmplase din antichitate până acum (afară doar de faptul că am admite intuitivismul unor lucrări, dar accentuăm, el este neconștientizat!). Eroarea poate proveni și din faptul că în suprarealism imaginea devine primordială, ...*civilisation de l'image [...] l'image qui commande*.⁷ (Și când spunem aceasta, ne gândim și la Lautréamont).

O imagine ca aceasta: *Crabul de mare, călare pe un armăsar aprig, gonea în galop pe drumul care ducea la podmol, martorul azvârlirii bătei de către un braț tatuat, adăpostul celei*

dintâi zile a coborârii lui pe pământ⁸, desigur că ar fi un exemplu în favoarea lui Gourmont (înțelegând prin el pe toți acei care au forțat nota nebuniei suprarealiștilor!) și sunt multe exemple din care se pot trage concluzii pripite; însă aceasta este ca și cum ai privi un tablou de Max Ernst ori Yves Tanguy pe bucățele, pe secvențe, făcând abstracție de întreg, deci și de metafora pe care vrea s-o transmită.

Două sunt posibilitățile de rezolvare: una prezentată de G. Călinescu în *Principii de estetică*, unde se constată că *nici măcar demenții nu sunt în stare să fugă de structurile logice și că ori ne lăsăm în voia pretinsului automatism și înregistrăm ceea ce ne trece prin minte și atunci fără să vrem suntem tiranizați de mecanismul logic care-a pătruns și în inconștient ori în sfârșit extirpăm cu bună știință, ca Urmuz, orice structură incipientă, dar atunci nu mai avem de a face cu nici un automatism, ci cu o convenție care duce la efecte comice*.

A doua ar fi cea dată de I. Constantinescu în *Moștenirea modernilor: El (Maldoror-Lautréamont n.n.) a intrat involuntar în țara spleenului și a nevrozei. El a mers de-a lungul tuturor anomaliilor în căutarea misterului. Și mai departe: Nebunia lui Lautréamont e deci una «programatică», «câștigată» prin sine, autodirijată, o experiență necesară omului și artei sale. Lautréamont nu a fost un dezecilibrat. Instinctul binelui, dragostea sunt fața ascunsă a lui Maldoror, celălalt chip care îl echilibrează... Chiar dacă echilibrul nu e perfect și nici continuu, ci intermitent este că Maldoror păstrează mereu un sentiment al binelui*.⁹ Chiar paranoicul, de care Salvador Dali face atâta caz (vorbind de o paranoia critică) nu se supune nicidecum lumii, ...*ci o domină și o supune prin forța dorințelor sale*.¹⁰ Iată deci că luciditatea se află mai mult ca oriunde la ea acasă – cum s-ar zice.

⁵ Lautréamont, *Oeuvres complètes*, Chronologie et introduction par Marguerite Bonnet, maître-assistant à la Sorbonne, Paris, Garnier-Flamarion, p. 21.

⁶ Guido Morpurgo-Tagliabue, *op. cit.*, p. 273.

⁷ Lagard&Michard – *XX-e siècle*, p. 359.

⁸ Lautréamont, *Cânturile lui Maldoror, Opere complete*, traducere, bibliografie și ilustrații de Tașcu Gheorghiu, prefață de Romul Munteanu, București, Editura Univers, 1976, p. 178.

⁹ I. Constantinescu, *Moștenirea modernilor*, Iași, Editura Junimea, 1975, p. 90.

¹⁰ Guido Morpurgo-Tagliabue, *op. cit.*, p. 273-274.

Este vorba, atât în cazul picturii suprarealiste (de aici înainte termenul se referă numai la valorile recunoscute ale curentului), cât și în cel al lui Lautréamont (răsturnare de situații și nimic mai mult), iar corespondența majoră care leagă paralelismul ar fi tocmai ceea ce ne-am așteptat mai puțin: *luciditatea*.

Ca să fim și mai expliciti, așa cum generația lui W. Faulkner (a se păstra gradul metaforic al discuției!) îl va trece pe Fr. Kafka printre clasici (*largo sensu*), tot așa vor proceda abstracționiștii cu suprarealismul. De ce asta? Tocmai din cauza lucidității pe care o invocam în contextul de mai sus.

Este foarte adevărat că atât Max Ernst, cât și Lautréamont au privit lumea cu „ochii călcâielor”, *așa cum fac copiii când își bagă capul între picioare ca să vadă lucrurile cu susul în jos*¹¹, dar asta este cu totul altceva;

asta ține de „primitivismul” lor. De altfel aspectul este elucidat de Robert Goldwater, care dezbate chestiunea primitivismului în arta modernă și care ajunge la concluzia (justă de altfel) că *a te întreba dacă rezultatul suprarealist, așa cum apare el în tablourile lui Salvador Dali, Yves Tanguy, René Magritte și Max Ernst, este sau nu primitiv în consecințele sale, înseamnă a fi (mai mult chiar decât în cazul altor curente de artă modernă) completamente neelucidat*¹² și că *imaginile duble ale lui Dali, scenele de supliciu și levitație ale lui Ernst, perspectivele onirice și sugestia omniprezentă a organelor sexuale la Tanguy, toate [...] și-au pierdut capacitatea comunicativă irațională pentru care erau destinate*.¹³ Apoi, *...ridicarea în planul conștiinței și concentrarea asupra obiectelor al căror efect era altădată subconștientul (ca la Lautréamont n.n.), în loc să sporească efectul, îl deplasează doar din planul emoțional direct în cel simbolic și literar*.¹⁴

Iată deci punctul incidental al paralelismului poezie-pictură. Exagerând puțin, am spune că Isidore Ducasse are aici un plus de forță; el reușește să facă prin intuiție ceea ce pictorii suprarealiști fac după un program prestabilit. El a ajuns dezinvolt la ceea ce ei voiau să ajungă în mod programatic, iar *...dacă poziția lui Lautréamont nu era ambiguă, dacă și-ar fi definit-o înainte de a-și fi scris cărțile, ele n-ar fi decât o demonstrație de virtuozitate*.¹⁵ Am numi acest fenomen literaturizarea picturii. Evident, este vorba despre Lautréamont și de „pictura” cuvintelor.

Revenind la pictori, asta nu înseamnă că ne contrazicem în afirmația valorilor picturii suprarealiste. Trebuie să fie clar că, așa cum arată Arnold Gehlen, *perfectiunea artistică a acestor opere rezidă în faptul că întregului lor conștient simbolic poate fi tot așa de puțin formulat în concepte, ca cel al viselor; el se desfășoară convingător în ochi și se înfiripă în el;*

¹¹ Idem, p. 273-274.

¹² Robert Goldwater, *Primitivismul în arta modernă*, traducere de Doina Racoviceanu, cuvânt înainte de Andrei Pleșu, București, Editura Meridiane, 1974, p. 293.

¹³ Idem, p. 293-294.

¹⁴ Idem, *ibidem*, p. 294.

¹⁵ Livius Ciocârlie, *Realism și devenire poetică*, Timișoara, Editura Facla, 1974, p. 77.

formulat în cuvinte devine spălăcit, dar tabloul se menține în grandoarea sa.¹⁶

Literatura artistică, Lautréamont în speță, are și plusul cuvântului infinit mai uzitat în limbajul omenesc decât culoarea. De unde totuși valoarea picturii suprarealiste, fiindcă din ce-am spus până acum reiese că-l facem pe Isidore Ducasse un suprarealist mai mare decât suprarealiștii înșiși? Prin urmare, precizăm că valorile picturii suprarealiste sunt autentice tocmai pentru că ele ajung într-o a doua fază la confundarea până la identificare absolută cu propriile concepte, adică exact ceea ce realizase, fără a teoretiza în prealabil, poetul. Lăsându-l să vorbească pe chiar magnificul picturii suprarealiste, Max Ernst, acesta spune: *Homme de constitution ordinaire, j'i totu fait pour rendre mon âme monstrueuse. Nageur aveugle, je me suis fait voyant, j'ai vu. El je me suis surpris amoureux de ce que je voyais voulant m'identifier avec lui.*¹⁷

Dacă la poet vorbeam de o picturalizare, în cazul pictorului este vorba de poetizarea picturii. Max Ernst este un poet care lucrează cu metafore de mare clasă, metafore concentrate în titlurile tablourilor sale¹⁸. Câteva exemple: *Fatagaga: Deasupra norilor pășește miezul nopții, Venus văzut de pe Pământ, La fiecare răscoală sângeroasă ea înflorește plină de grație și adevăr, Orașul, Euclide etc.*

Ernst – *le Hugo de Surrealisme*¹⁹ –, cum îl numește o revistă de specialitate, are poate înaintea de toate geniul desenului; o altă trăsătură comună cu cea a poetului. Dar nu numai Max Ernst, ci în general suprarealiștii au știut să se folosească de tușa sintetizatoare, peste care de multe ori adăugau culoare, adică vrajă. Lautréamont procedea

cam la fel. Ar fi interesant un studiu în acest sens. Un singur exemplu: un *Desen* din 1930 al lui Victor Brauner. În stânga prim-plan, un om spânzurat, dar „spânzurat” trecându-i prin partea de sus a capului o creangă; în dreapta prim-plan o ridicătură sistem vulcan din care ies flăcări; pe mijloc în fundal un grup de oameni goi...

Și acum pasajul din *Cânturile lui Maldoror*: *O spânzurătoare se înalță pe pământ; la un metru de aceasta era atârnat de păr un om, ale cărui brațe erau legate la spate. Picioarele îi fuseseră lăsate slobode spre a-i spori chinurile și a-l face să dorească și mai mult orice altceva decât strânsoarea brațelor sale. Pielea frunții era atât de întinsă de povara spânzurătorii, încât chipul său, osândit de împrejurare a fi lipsit de înfățișarea firească, semăna cu întâlnirea pietroasă a unei stalactite.*²⁰

Desenul dă structura imaginii și într-un caz și în altul, dar ce e foarte interesant atât la poet, cât și la pictorii suprarealiști este faptul că ei trec de desenul animat: armonia dată de culoare, pe de o parte, ritmicitatea dată de desenul-pictură, pe de altă parte. În pictură, forma devine culoare, iar în literatură, „desenele”, distribuind raporturi și proporții, soliciță mișcarea; ambele aspecte duc la imaginea cinematografică, artistică, sub auspiciile căreia „creșteau” suprarealiștii²¹.

Trecând la limbajul cinematografic iată o mostră de cinematografism, de mișcare adică, în opera Poetului (*Cântul al doilea*): *Om-nibuzul, grăbit să ajungă la cea din urmă stație, înhite spațiul și face caldarâmul să trosnească... El gonește!... Dar o mogâldeată se ține pe urmele lui, prin praf. «Oprțiți, vă rog, din suflet, oprțiți, mi s-au umflat picioarele, umblând întreaga zi... n-am mâncat de ieri... părinții m-au părăsit... nu mai știu ce să mă fac... am de gând să mă întorc acasă, și aș fi ajuns degrabă, dacă-mi dădeți un loc... sunt un băiețuș de opt ani și am încredere în voi...» El gonește!... Gonește.*²² În favoarea afirmației vin în întâmpinare și atitudinile față de realitățile sociale și poli-

¹⁶ Arnold Gehlen, *Imagini ale timpului*, traducere de Bucur Stănescu, prefață de Titus Mocanu, București, Editura Meridiane, 1974.

¹⁷ Georges Charbonnier, *op. cit.*, p. 131: *Om ca toți oamenii am încercat din răspuțeri să-mi fac un suflet monstruos. Înotător orb, m-am făcut clarvăzător și am văzut. Și m-am trezit îndrăgostit de tot ce vedeam și am dorit să mă identific cu tot ce vedeam.*

¹⁸ Vezi în acest sens și interviul lui Georges Charbonnier din *Monologul pictorului*.

¹⁹ *Galerie Jardin des Arts*, decembrie 1974/nr. 142, p. 44.

²⁰ Lautréamont, *op. cit.*

²¹ Vezi Mikel Dufrenne, *Fenomenologia experienței estetice*, cuvânt înainte și traducere de Dumitru Matei, București, Editura Meridiane, 1976, p. 379-400

²² Idem.

tice; să nu uităm așadar nici filmele lui Bu-nuel și Dali, *Un câine andaluz*, din 1929, și *Vârsta de aur*, din 1930, care contopesc mai multe arte și unde delimitarea este foarte greu de făcut. Conform principiului *la beauté sera convulsive ou ne sera pas*²³, țintind spre vraja și frenezia visului, suprarealiștii uitau să aprofundeze o singură metodă de lucru și să lucreze în marginile ei, delimitând-o, ci le adunau pe toate într-un singur tot. În acest sens, dacă ne gândim bine, dadaismul le-a rămas suprarealiștilor ca un imprimeu-tatuaj pe care nu-l mai pot scoate din creațiile lor...

Am ajuns astfel la ținta suprarealismului: *visul, starea onirică*, dar pentru a pătrunde în chiar miezul chestiunii trebuie să lărgim o altă latură prin care am facilitat înțelegerea primeia, și anume aceea a obiectelor suprarealiste, utilizate în egală măsură atât de pictorii curentului, cât și de Lautré-amont. Ideea pleacă de la teoreticianul suprarealismului, André Breton, care propune artistului să ilustreze obiectul în starea de vis. Nu vom purcede la o clasificare și un studiu amănunțit asupra obiectelor suprarealiste, vom spune doar că obiectele în discuție sunt fie alăturări formând cele mai bizare și mai fanteziste combinații, fie obiecte cu funcție simbolică, fie așa-numitele ființe-obiect.

De la Marcel Duchamp la mașinăriile infernale ale lui Picabia și până la René Magritte și Yves Tanguy, aceste obiecte formează bizarul fantastic al tablourilor – niveluri ondulate dure, umbrele, litere, roci amintind carapace de animale marine, cifre, obiecte ale populațiilor primitive etc. Îmbinările acestea organice, în care excelează Max Ernst, duc aproape întotdeauna la fantastic; un fantastic halucinant, cum e acela din *Ispitirea Sf. Anton* ori *Îngerul căminului*, sau unul încremenit, cum e acela din *Orașul*.

Dar cine vede *Ispitirea Sf. Anton* nu se poate abține de la analogia cu Lautré-amont²⁴: *Spre a nu fi recunoscut, arhanghelul luase înfățișarea unui crab gros de mare, de mărimea unei oi peruviene. El ținea pe colțul unui podmol, în mijlocul mării și aștepta clipa prieln-*

că a mării, spre a-și face coborârea pe coastă. Omul cu buze de japs, ascuns după o colină a țărmului, pândea lighioana cu o bătă în mână [...] El e gata să facă o săritură în apă, spre a se îndrepta înot către cel mântuit. Dar omul cu buze de safir a socotit cu mult înainte o lovitură vicleană. Băta lui e azvârlită cu putere după câteva sărituri pe valuri, ea va izbi în țeasta arhanghelului binefăcător. Crabul, lovit de moarte, cade în apă. Marea aduce la țărm epava plutitoare.

Aminteam mai sus de ființele-obiect. Una dintre cele mai sugestive, care atrage atenția prin bizareria ei, este pictura lui René Magritte de pe coperta revistei *Minotaure*: sub titlul revistei scris sus, un craniu care aduce a fi de vită, continuat cu un schelet de trup omenesc acoperit și el de o mantie închisă la culoare; în stânga niște mulaje de picioare-cizmulite, în dreapta un instrument muzical în flăcări. În stânga, fundal, fragmente (părând din ghips) dintr-un trup femeiesc, iar mai în spate, un fel de oraș calcarizat. În sfârșit, ce ne interesează pe noi este prim-planul.

Dar iată că nici lui Isidore nu-i sunt străine aceste ființe-obiect. Pe când la pictor, asemenea imagine este doar tulburătoare dar statică, la poet, imaginea omului-pelican (pentru că despre ea este vorba) e tulburătoare și dinamică. Pe omul-pelican îl vedem mișcându-se chiar dacă n-o face; el este aidoma unui om viu: *Dar neluând defel seama la ce se petrecea în jur, străinul privea mai departe înainte-i cu capul său de pelican.*²⁵ Iar mai înainte, pentru o argumentare și mai fidelă a ideii, iată imaginea completă: *...plisc foarte lung, lat, bulbucată, boltită, cu creastă puternică, ongviculată, umflată și foarte cârligată la capătul ei; aceste margini dințate, drepte; această mandibulă inferioară, cu ramuri despărțite până aproape de vârf; acest interval umplut cu o piele membranoasă; această largă pungă, galbenă și sacciformă cuprinzând întreg gâtulejul și putând să se întindă foarte mult; și aceste nări foarte strâmte, longitudinale, aproape nevăzute, săpate într-un sant bazal! Dacă această ființă vie, cu respirație pulmonară și simplă, cu trup acoperit de păr, ar fi fost o pasăre întreagă până la tălpile picioarelor, și nu nu-*

²³ Lautréamont, *op. cit.*, p. 55.

²⁴ Vezi *Cântul al șaselea*, p. 171 și urm.

²⁵ Lautréamont, *op. cit.*, p. 135.

mai până la umeri; de altfel, admirabil surprinsă în desenul lui Tașcu Gheorghiu²⁶.

Și, în sfârșit, mai este de amintit obiectul cu funcție simbolică. De data aceasta, Dali excelează. Să ne amintim doar ceasurile care curg deformate, indicând suspendarea tăcerii timpului, ori formele simbolice deseori cu semnificații sexuale.

În *Cânturile lui Maldoror* nu știm dacă obiectele luate unul câte unul au valoare simbolică, dar cu siguranță ne putem pronunța asupra imaginilor simbolice sau a imaginii întregi a unui Cânt sau altul, fără doar și poate cu această valoare. Este, în această operă, simbolul întregului, așa cum e el realizat de Salvador Dali în *Presimțirea războiului civil* ori de Victor Brauner în *Pasivitate*.

Am insistat totuși mai mult decât ne propusesem asupra acestei chestiuni, dar ea ne va ajuta să ne apropiem de ceea ce numeam ținta suprarealismului. Cu pretenția de a restructura întreaga artă, sub auspiciile Noului absolut, suprarealiștii sunt, în primul rând, niște revoltați. Dar Maldoror-Lautréamont este și el un revoltat. Lumea nu mai este privită din afară, fiecare artist se analizează și se citește pe sine prin mijlocirea spectacolului lumii. Nici Maldoror-Lautréamont nu face nimic altceva. Proiectându-și visele, trăirile personale, halucinațiile, stările obsesive, artistul își creează o oglindă, și-o pune în față să se vadă, ori incită la stări identice, pe un alt om, arătându-i cine este...

Pe această latură, suprarealiștilor li s-a reproșat că au cam exagerat, confundând normalul cu patologicul. Din punctul nostru de vedere, este îndreptățit comportamentul lor artistic, deoarece între starea onirică și halucinația psihopatică, delirul, interpretarea paranoic-critică, fantasticul schizofren se poate pune semnul egalității. Iar din moment ce ei își propun să exploreze subconștientul, nu trebuie suspecți; este subconștientul lor, obsesia lor. Revoltați fiind, aceștia creează un nou regim de realitate, astfel încât, după o expresie a lui André Breton, *ceea ce este admirabil la fantastic este că el nu mai este fantastic: există numai realul*.²⁷

Los cantos de
Maldoror
Conde de Lautréamont

Dar ce altceva realizează (accentuăm, intuitiv!) Maldoror-Lautréamont decât răsturnarea perspectivelor spațiale și temporale? *Arta suprarealistă este... o rezultată a două categorii de coordonate: științifico-obiective și oniric-subiective*.²⁸

Ca și cum ar fi luat de la Max Ernst colajul, de la Salvador Dali simbolul, de la Ives Tanguy insinuarea și le-ar fi sintetizat, în fapt, Lautréamont reușește vraja lucidității imaginative.

Iată acum un pasaj despre Max Ernst care se potrivește de minune atât poetului, cât și pictorului și care întregeste paralelismul, sudându-l: *...ses enssemblages (e vorba de colaje), ses substitution d'un objet pour un autre d'une forme pour une autre, ses translation de corp d'un domaine à un autre sont exactement, dans le domaine du visible, ce qu'est la métaphore dans celui des mots [...]. Ce principe du collage et de la métaphore plastique est également à la base de la peinture de Max Ernst*.²⁹

Sfârșind acest capitol, chestiunea rămâne și de data aceasta, deschisă: *...duceți-vă să vedeți voi înșivă, dacă nu mă credeți*.³⁰

²⁶ Vezi pagina 131 (în op. cit.)

²⁷ Vezi Max Ernst, *Îngerul căminului*.

²⁸ Ion Biberi, *Arta suprarealistă*, București, Editura Meridiane, 1973, p. 71.

²⁹ *Les lettres françaises*, nr. 1381/1971, Art. Max Ernst, *hôt de l'Orangerie* par Georges Boudaille.

³⁰ Lautréamont, op. cit., p. 180.

Niculina VÂRGOLICI,
Ioana VASILOIU

De la secretarul domnesc la asistentul manager

Résume

Depuis toujours, L'Institution du secrétariat a été très importante dans l'espace européen. Dans l'Antiquité, les scribes des autorités, qui ont mis les bases de la communication écrite, ont été considérés indispensables pour la vie économique et culturelle de la société.

Dans l'espace roumain, le Secrétaire, le Conseiller, le Représentant du Prince Régnaant ont développé des nombreuses activités culturelles, plusieurs Secrétaires étant des écrivains très importants dans leur époque.

A présent la profession de secrétaire est essentiellement féminine, ayant des significations plus diverses, de sorte que, le mot secrétaire a été remplacé par le terme „assistante manager” ou „assistante administrative”.

Mots-clés: *secrétaire, administratif, technologie, culture, écrivain*

Secretariatul este o Instituție extrem de importantă în spațiul european din toate timpurile. Încă din antichitate, secretarii (scribii) autorităților, care au pus bazele comunicării scrise, au fost considerați indispensabili pentru viața economică, socială și culturală a societății. În spațiul românesc, Secretarul, Consilierul sau Reprezentantul Domnesc desfășurau multiple activități, inclusiv culturale, mulți dintre aceștia fiind scriitori importanți în epocă.

Astăzi, meseria de secretar este eminentemente feminină, căpătând semnificații mult mai diverse și mai largi, astfel încât, putem vorbi despre tendința înlocuirii termenului de secretar/ă cu cel de asistent manager sau de asistent administrativ.

Cuvinte-cheie: *secretar/ă, asistent, administrativ, tehnologie, scriitor, cultură*

De la scribul de altădată la secretara Joan din pelicula *Mad Men*, de la Reprezentantul/Secretarul Domnesc la Consilierul personal, profesia de secretar și-a menținut importanța indiferent de vremuri. Încă din antichitate, secretarii (scribii) autorităților, care au pus bazele comunicării scrise, au fost considerați foarte importanți pentru viața economică, socială și culturală a societății. În ciuda a ceea ce s-ar putea crede, apariția profesiei de secretar nu aparține

vremurilor moderne, ea având o istorie îndelungată. În spațiul românesc, secretarii erau oameni foarte cultivați, adesea intelectuali de marcă la curțile și în cancelariile domnești, mulți dintre ei autori de cărți importante, referitoare la istoria și cultura acestei țări. Și pentru că Secretarii Domnești au fost mereu de gen masculin, vom enumera pe câțiva dintre ei, accentuând latura profund culturală a acestora, impresionantă, astăzi, pentru o funcție care și-a pierdut

nițel din prestigiul de odinioară.

Dimitrios Procopiou, unul dintre secretarii Principelui-Scriitor Nicolae Mavrocordat, medic și traducător în același timp, este autorul unui important *Catalog al savanților greci*. Celălalt secretar al primului domn fanariot, Lazăr Scribas, era, de asemenea, traducător (a tradus în neogreacă o *Istorie paralelă a domnilor Moldovei și Țării Românești*).

Constantin Dapontes, cel mai important poet fanariot, bursier al Academiei din București, va fi al doilea secretar al domnitorului fanariot Constantin Mavrocordat, fiul lui Nicolae Mavrocordat, în această calitate, el scriind *Efemeridele dacice*, o cronică a Țării Românești și a Moldovei în perioada războiului austro-ruso-turc din 1736-1739¹.

Medici, traducători sau scriitori, secretarii, consilierii sau reprezentanții curților domnești, dețineau o vastă cultură, erau vorbitori de limbi străine și redactau nu doar operă administrativă, dar și istorică, beletristică și culturală. În secolul fanariot, ca să ne oprim doar asupra unei etape din medievalitatea românească, toți secretarii erau bărbați greci. Secretarul domnitorului Grigore III Ghica era medicul Constantin Caraioannis care își făcuse studiile la Neapole, iar reprezentantul diplomatic al aceluiași Ghica, Athanasie Comnen Ipsilanti este autorul unei monumentale *Istoriei ecleziastice și politice*².

Un alt secretar domnesc, Panayotis Kodrikas, de această dată al lui Mihail Șuțu și Alexandru Moruzi, va traduce în neogreacă lucrarea lui Fontenelle, *Entretiens sur la pluralité des mondes*, „popularizând teoriile lui Copernic și Descartes”³.

Se pare că secretarii domnești nu au fost doar greci. La porțile domnitorilor găsim și italieni sau francezi. Italianul Anton Maria del Chiaro, care ne-a lăsat o importantă descriere a Țării Românești⁴, a fost secreta-

rul domnilor munteni: C. Brâncoveanu, Ștefan Cantacuzino și Nicolae Mavrocordat.⁵ Domnii au recurs, de asemenea, și la serviciile francezilor pe care i-au utilizat fie ca secretari, fie ca preceptori pentru fiii lor.

Jean Louis Carra a fost, pe la 1876, secretarul și preceptorul copiilor domnitorului Moldovei, Grigore Alexandru Ghica. Ca toți secretarii domnești și francezul Carra a fost autor/scriitor, semnând un studiu asupra Moldovei și Valahiei publicat la 1777 și reeditat apoi: „operă ce poate fi considerată ca un pamflet, a fost destul de răspândită și a influențat mult pe călătorii posteriori. Lucrarea sa a fost tradusă în românește în 1857, de către N. Orășanu”⁶.

Jean Louis Carra

Un secretar domnesc de o înaltă inteligență și cultură, devenit ulterior personaj istoric marcant (a fost consilier de stat și membru al Academiei) este Alexandre Maurice Blanc de Lanautte, conte d'Hauterive. La începutul anului 1785, îl găsim secretar al noului domnitor al Moldovei, Alexandru Mavrocordat (Firaris), în 1792 consul la New York, apoi secretar al ministrului pentru Afaceri străine din Franța, Talleyrand, și, în fine, secretar particular al lui Napoleon, pe vremea când acesta era prim-consul. D'Hauterive a redactat cincizeci și două de

¹ Paula Scalcău, *Grecii din România*, București, Editura Omonia, 2003, p. 111.

² Idem, p. 113.

³ *Ibidem*.

⁴ Anton Maria del Chiaro, *Istoria delle rivoluzioni della Vallachia*, Veneția, 1718.

⁵ Dan Berindei, *Politică externă și diplomați la începuturile României moderne*, București, Editura Mica Valahie, 2011, p. 38.

⁶ Vasile Panopol, *Românice văzute de străini*, București, Editura Corint, 2016, p. 28.

tratate politice și comerciale, un *Memoriu despre starea Moldovei la 1787* și, după cum pretind unii autori, faimoasele depeșe diplomatice ale lui Talleyrand⁷.

**Alexandre Maurice Blanc
de Lanautte, Comte d'Hauterive**

Secretar a fost inițial și diplomatul austriac Ștefan Raicevich. Originar din Ragusa, Raicevich a fost secretar pentru limba franceză și limba italiană al domnitorului Alexandru Ipsilanti. Etapa românească a parcursului său profesional s-a concretizat într-o serie de relatări, traduse în franțuzește de Lejeune, în 1822, cu titlul *Voyage en Valachie et en Moldavie*⁸. În 1782, Raicevich a devenit primul consul austriac în Principate.

La începutul secolului al XIX-lea, îl găsim, în Muntenia, secretar al lui Ioan-Vodă Caragea, pe elvețianul cu studii de literatură și filosofie, François Recordon. Ca predecesorii săi, elvețianul este autorul unor scrisori despre Muntenia, în care, cu un fin spirit de observație, sunt analizate moravurile românilor⁹.

Este evident că toți acești scriitori erau, ceea ce exprimă și etimologia cuvântului secretar, scribi erudiți care știau să scrie. În dicționarul *Littre* găsim trei definiții ale cuvântului secretar. Prima definiție: confident, cel căruia i se încredințează secretele (*Tu seras de mon coeur l'unique secretaire*/Et

de tous mes secrets le grand depositaire)¹⁰. A doua definiție: *Ce lui dont l'emploi est de faire ou d'écrire des lettres*" (Cel a cărui muncă este să facă sau să scrie scrisori). „Nu pretind domnilor să am o părere a mea; trebuie să fiu secretarul celor care sunt luminați și au gust”¹¹. A treia definiție: pasăre din ordinul răpitoarelor numită și mesager care își trage numele de la o creastă lungă ridicată care o face să semene cu un secretar de modă veche, care își ținea pana de scris în spatele urechii¹².

Profesia de secretar, consilier, grămatic a aparținut bărbaților până la începutul secolului al XX-lea, când au început să fie promovate drepturile cetățenești, refuzate femeii secole de-a rândul. Și ne întrebăm... oare nu știau femeile să scrie, să redacteze, să transcrie și să expedieze scrisorile oficiale, de vreme ce istoricul grec Hellanicos consideră că autoarea primei scrisori a fost o femeie, fiica regelui persan Cyrus cel Mare?

De-a lungul istoriei, profesia de secretar a suferit multiple transformări datorate dezvoltării economico-sociale, evoluției sistemelor politice și juridice specifice fiecărui stadiu de dezvoltare a societății și apariției noilor tehnologii informaționale și comunicaționale (introducerea aparaturii de birou, prelucrarea automată a datelor, dezvoltarea Internetului, a Intranetului și a altor programe informatizate sau, în parte, a proceselor administrative).

Un sondaj recent realizat de o echipă de la Office Team (Franța), în câteva țări europene (Belgia, Franța, Cehia, Germania), privind aceste schimbări care sunt tot atâtea oportunități pentru evoluția profesională a asistentelor și secretarelor, arată că 32% dintre cei intervievați menționează *capacitatea de adaptare* drept prima dintre calitățile esențiale pentru perceperea cu succes a schimbării,

¹⁰ Pierre Corneille, *Le Menteur*, Paris, Larousse, 1933, p. 45.

¹¹ Voltaire, *Scrisoare către d'Argental*, 1761, în *Correspondență*, București, Editura Univers, 1978, p. 392.

¹² *Dictionnaire de la Langue française abrégé du dictionnaire de E. Littré*, Paris, Librairie Hachette, 1885, p. 1085.

⁷ Idem, p. 35.

⁸ Idem, p. 146.

⁹ François Recordon, *Lettres sur la Valachie dédiées à Son Altesse Serenissime Monseigneur Jean Karatza, prince de Valachie*, Paris, 1821.

urmând: *inițiativa* (22%), *autonomia* (18%), *tactul și diplomația* (15%), *loialitatea* (13%)¹³.

O scurtă incursiune în istoricul noilor tehnologii evidențiază complexitatea activităților secretariale. Anul 1959 a însemnat comercializarea de către firma Xerox a primului fotocopiator de birou. În anii '60-'70, informatica centralizată se instalează în întreprinderi, un singur curs de stenografie garanta ocuparea unui post de secretară. Anii 1980-1990 vin cu apariția primului PC („personal computer”) cu diverse programe: baze de date, tabele, grafice, ceea ce a făcut ca asistentele să aibă mai mult timp pentru „asistarea” managerului. În istoria recentă (1990-2018), apariția Internetului și a social media a schimbat profund profilul secretarei, „middle managementul” absorbind activitățile acesteia, care presupun: redactarea direct pe laptop fără intermediar, preluarea apelurilor telefonice în direct, gestionarea agendei în format electronic, mesageria, clasificarea dosarelor informatizate, gestionarea deplasărilor etc.¹⁴

Cu toate acestea, în practicarea acestei profesii, regăsim trei constante: funcționarea secretarului pe lângă factorul decizional, redactarea corespondenței și păstrarea confidențialității.

Astăzi, când un procent de 95% dintre funcțiile secretariale sunt ocupate de femei, profesia de asistent manager a devenit pentru bărbați o provocare. Să se datoreze faptului că bărbații sunt mai reticienți la schimbări sau faptului că femeile au o capacitate mai mare de supunere, știut fiind faptul că nici managerii de astăzi nu mai sunt domnii de altădată. Sau poate inteligența emoțională este mai dezvoltată în cazul femeilor? Daniel Goleman susține, în mult citata sa carte, că există cinci elemente ale inteligenței emoționale: recunoașterea propriilor emoții, manipularea inteligentă a emoțiilor, folosirea productivă a emoțiilor

(acestea țin de capacitățile intrapersonale), empatia și tratarea corectă a relațiilor (aparțin capacităților interpersonale)¹⁵.

Indiferent care au fost motivele pentru care femeia a luat locul bărbatului, în exercitarea acestei profesii, este important de știut că astăzi atribuțiile acestei meserii sunt mult mai complexe decât odinioară: administrarea-gestionarea documentelor, corespondența cu partenerii de afaceri, motivarea angajaților, rezolvarea conflictelor, luarea deciziilor în activitățile secretariale, recrutarea personalului de specialitate etc. Aceste competențe/atribuții reprezintă, de fapt, cele șase funcții ale secretariatului modern: funcția *de tratare* a informațiilor, *de asistare* directă a conducerii, funcția *de documentare*, funcția *de filtru*, *de planificare și control* și funcția *de reprezentare*¹⁶.

De asemenea, introducerea unor noțiuni din domenii conexe precum teoria comunicării, relațiile publice, brandingul, publicitatea, marketingul, managementul resurselor umane a contribuit la apariția noului profil al asistent managerului, de multe ori acesta preluând o parte din atribuțiile unui specialist în comunicare (redactarea de comunicate de presă, de știri). Multe asistente organizează conferințe de presă și diverse evenimente din viața unei companii: conferințe, mese rotunde, colocvii, congrese, întâlniri de afaceri, ele funcționând ca interfață a managementului companiei în raport cu clienții, partenerii, furnizorii, dar și cu presa.

În acest context, asistentei manager i se pretind diverse calități: inteligență, inițiativă, creativitate, simț estetic, politețe, tact și diplomație, punctualitate, capacitatea de lucru în echipă, rezistență la stres și multiple competențe profesionale de management, marketing, PR, publicitate, drept administrativ, protocol, psihologie, contabi-

¹³ Revue „Assistante Plus”, nr. 4, 2008, p. 5.

¹⁴ Dorothee Bazin; Anne Broilliard, *Ghidul asistentelor de manager (Calea rapidă spre succes)*, București, Editura House of Guides Publishing Grup, 2012, p. 17.

¹⁵ Daniel Goleman, *Inteligența emoțională*, ediția a III-a, București, Editura Curtea Veche, 2008, p. 74.

¹⁶ Niculina Vârgolici, *De la secretară la asistentă – evoluția unei profesiuni*, București, Editura Ars Docendi, 2009, p. 29-31.

litate, statistică, resurse umane, branding, informatică etc. Atribuțiile unui asistent manager sunt complexe prin cantitate și calitate: gestionarea informațiilor, păstrarea și prelucrarea lor, organizarea de evenimente, conferințe, colocvii, mese rotunde, negociere de contracte, întocmirea de rapoarte etc.

Este evident că asistentul manager a devenit puțin câte puțin un manager administrativ, o persoană capabilă să conducă nu doar micul secretariat, ci și multiplele aspecte administrative din viața unei organizații, acesta deținând o viziune amplă asupra vieții instituției în care își desfășoară activitatea. Astfel, este firesc ca cerințele profesionale pentru ocuparea funcției de secretar-asistent să presupună „cunoașterea limbii române, cu tot ceea ce înseamnă ea (ortografie, gramatică, vocabular), cunoașterea și utilizarea corectă a tehnicilor de secretariat (procese de scriere rapidă, procedee de clasare și arhivare, metode și mijloace de eficientizare a timpului), cunoașterea a două limbi străine, cunoștințe IT (MS Office, MS Outlook), cunoașterea unor noțiuni de psihologie și comportament în relațiile cu publicul, cunoașterea unor principii de organizare și conducere, dorința de a se perfecționa continuu în domeniul de activitate al firmei prin studierea literaturii de specialitate.”¹⁷

Asistentul manager azi

Poate nu în ultimul rând (și astfel ne întoarcem la sensul vechi, de scrib erudit, care știe să scrie), asistentul manager trebuie să aibă cultură, cultură în sens larg (financiară, politică, literară, informațională, lingvistică), întrucât el intră în permanență în contact cu oameni diferiți ca stil, ca nivel intelectual, religie sau care aparțin unor culturi diferite.

BIBLIOGRAFIE

- BAZIN, Dorothée; BROILLIARD, Anne, *Le Guide des secrétaires et assistantes de A à Z*, Paris, Ed. Dunod, 2010.
- BERINDEI, Dan, *Politică externă și diplomație la începuturile României moderne*, București, Editura MICA VALAHIE, 2011.
- CILIANU LASCU, Corina, *Communication d'entreprise: concepts, stratégies, techniques, pratiques*, București, Editura InfoMega, 2004.
- COMBESCOT, Laurence, *Guide pratique de l'assistante de direction*, Paris, Editura Chiron, 2005.
- GATJENS REUTER, Margit, BEHRENS, Claudia, *Manual de secretariat și asistență managerială*, Editura Tehnică, București, 1999.
- GOLEMAN, Daniel, *Inteligența emoțională*, ediția a III-a, București, Editura Curtea Veche, 2008.
- GUȚU, Stelian, *Sisteme informatice în administrație*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1998.
- PANOPOL, Vasile, *Românțe văzute de străini*, București, Editura Corint, 2016.
- SCALCĂU, Paula, *Grecii din România*, București, Editura Omonia, 2003.
- VÂRGOLICI, Niculina, *De la secretară la asistentă – evoluția unei profesii*, București, Editura Ars Docendi, 2009.

¹⁷ Idem, p. 35-36.

Fairy Tales. Narațiune scenarizată și barochism

Abstract

Motto: *"The night was veiless like an elderberry flower, my dress was vibrating, and Dubois kept looking at me like a man who wants to be believed by all means"*
(Friday's Cat)

In the applied reception of the chroniclers in Romania, the novel of the writer Doina Rusti has been placed in a showcase of the literary genre: picaresque novel, magic realism, surrealism, in a Byzantine carnivalesque space, commedia dell'arte inserts in a Gothic topos, Baroque, even a stendhalian novel, epicurean, anchored in the emotional sanguinary times of the Phanariot Bucharest. However, the writer textualises, by a screeplay narrative with cinematographic serial/episodic structure, the staging of a thrilling story, in ubiquitous Marseille of Friday's Moggy (Friday's Cat), a tumultuous extravagant character from homonym novel, ignited by flame.

Keywords: *estetism, baroc, realism magic, suprarealism, roman picaresc*

Motto: *„Noaptea era deschisă ca o floare de soc, rochia îmi vibra, iar Dubois mă privea insistent, ca un om care vrea neapărat să fie crezut"*
(Mâța Vinerii)

În receptarea aplicată a cronicarilor din România, romanul scriitoarei Doina Ruști a fost așezat într-o vitrină a genului literar: roman picaresc, realism magic, suprarealism într-un spațiu carnavalesc bizantin, inserturi commedia dell'arte în topos gotic, baroc, chiar roman stendhalian, epicureic, ancorat în epoca emoțională, sanguinară, a Bucureștiului fanariot. Însă scriitoarea textualizează, prin narațiunea scenarizată, cu structură episodică, de cinematografie, mizanscena unei povești palpitate, în Marsilia ubicuă a Mâței Vinerii (pisica zilei de vineri), personaj din romanul omonim, tumultuos, extravagant, aprins de flacără.

Cuvinte-cheie: *estetism, baroc, realism magic, suprarealism, roman picaresc*

Scenariul și interacțiunea dramatizată a personajelor.

Coduri într-un manuscris

Emergența în scenariul *fantastic-concret*¹
și interacțiunea dramatizată a personajelor,

Grătiela POPESCU, filolog dr., e-mail: ely_giuvara@protonmail.com

¹ "Fantasticul concret", conform cu R.-M. Albérès, "Istoria romanului modern", EPLU, 1968, pp. 397-411: "De la fantasticul imaginar la fantasticul concret – Noul Roman".

ficțiunea neorealistă și „post-apocaliptică”, au destructurat convențiile unei narațiuni tradițional-istorice, reasezând materia fluidă a textului care „fierbe”, precum elixirurile Cuviosului Zăval, magicianul, într-un palimpsest. Personaje-receptacol, trăind prin sinestezii.

Nu întâmplător, ultimul capitol din romanul „Mâța Vinerii”, recentul roman al scriitoarei, se numește „Vocea bucătarului”, o voce din off ce lămurește acțiunea unui policier aseasonat cu toate condimentele. Tehnici de vizualizare se întrepătrund cu

tehnici oratorice, de arta actorului. Doina Ruști este profesor la UNATC. Romanul² nu este doar o imagine picturală, de savoare, a epocii fanariote: o cronică, dublată de un lexicon savant. În această *cronică*, personajele ies din istorie, sunt vii, trăiesc intens. Activarea acțiunii aceluși timp fastuos, romanul fiind un corpus metamorfic având efectul peliculei, trezește viața unui secol (fanariot) îngropat. Materialul istoric este resuscitat într-o scriitură alertă, un text cu ramificații semiologice.

Este, desigur, un univers la limita "irealității imediate". Un material istoric ca lutul, în mod real rudimentar (sau chirpiciul caselor țărănești și ale celor mai mulți orașeni ce îndurau sărăcia extremă, foamea, de care se murea în secolul 18 în Valahia), recompune, reificant, plasma istorică, povestea.

Epoca fanariotă.

Târgul, boierii și dragostea

Un topos ficțional prelucrat prin metaforă vizuală: viața, natura și femeile Bucureștiului își expun frumusețea...

București, Piața Lipscani: comedie de târgoveți, domni fanarioți cu metehne, domnițe, dagații, filandrii, bucătari, negustori, arnăuți, greci și Sublima Poartă, împreună. Bucătăria principelui exală valuri de arome peste plebe, bucate alese, cu dichisuri. Lăutarii cântă la geamurile domnești și astfel distribuie zvonurile, tot târgul adulmecă, în frison. Culorile arhaice ale Valahiei sunt proaspete. „Omenirea cirește pe lângă Dâmbovița”³. Libertatea este strâns legată de plăcinta cu prune, pentru că, rețetarul magicienilor ce învârtesc această lume, solară, nu este unul oarecare. Evenimentele se succed în funcție de măiestria culinară a bucătarilor satorini, dar pentru Sator e nevoie de un capitol cu explicații aparte.

² Doina Ruști, „Mâța Vinerii”, Editura Polirom, 2017, „Manuscrisul fanariot”, Editura Polirom, 2016, „Zogru”, Editura Polirom, 2013 (seria ficțiunii istorice).

³ Doina Ruști, *Mâța Vinerii*, p. 207.

Intriga este ramificată ca arborescența unui copac secular, arborele genealogic al bătrânilor magi, ce aparțin etosului românesc. Ideea este susținută prin personajul Zogru, un djin cumsecade, „ieșit din leagănul cald al pământului într-o zi de primăvară, ca un abur verde, în Săptămîna Mare⁴, în satul Comoșteni (Coteni), la conacul spătarului Gongea, în timpul domniei lui Vlad Dracul. Zogru e nemuritor, ca orice ființă supranaturală, și trăiește uman prin parazitarea câtorva gazde. Mitologia precreștină și perioada istorică tulbură a secolului al XV-lea se îmbină în crearea acestui personaj-martor evenimential, destul de speriat și mâhnit, în transmigrarea lui, de necazurile oamenilor epocii. Trecând în secolul următor, pe firul narativ al istoriei, Zogru este prins și absorbit în lemnul de platan al porților Mănăstirii Snagov, care îl ține prizonier câteva zeci de ani.

⁴ Doina Ruști, *Zogru*, p.6.

Cele mai frumoase povestiri ale unui popor stau, probabil, în copilăria lui. Resuscitându-i și resemnificându-i eresurile, acest roman, din seria ficțiunii istorice, ne implică într-un tentacular apocrif (meta)narativ, dar programul textual nu este unul exclusiv naratologic, având alt destin decât al exteriorității, clasiciste sau romantice, neexistând aici o sincronizare formală istorie- narațiune.

De natură clasică este și disocierea: „fapte aievea întâmplătoare”, fapte care s-ar fi putut întâmpla.⁵ Nicio asemenea condiționare în romanul prezentat. Interferând o acțiune posibilă cu una fantastică, livrescul gotic legitimează tensiunea intertextului.

E un fond cultural deschis. Mobilitatea textului domină jocul de iluzii, și tocmai această caracteristică face savuroasă narațiunea, citită cu incitare și de un savant și în „veselia vreunui tont (care) nu aduce liniștea lumii”.⁶ În ce privește atmosfera epocii prin martori, B.P. Hașdeu are o expresie fulminantă, aplicabilă, în „Zacherlina”⁷: “publicul cel stereotip de la noi, areopagul de pe la cafenele”...Capacitatea de a sincroniza emoțional textul cu publicul receptor este marca romanului Doinei Ruști. De altfel, expresivitatea și contaminarea emoțională⁸ stau la baza metodei Stanislawski, în reprezentarea emoțiilor scenice.

În cazul personajului fantastic, scrie Gilbert Durand, studiind sensul semantismului imaginar, „nu există o Cheie a Viselor, dar visele în ansamblul lor și în structurile lor coerente manifestă o realitate al cărei sens global poate fi identificat”.⁹

Ficționalizarea epocii fanariote introduce, într-un anumit timp și loc, personajul fantastic. Studiind sensul semantismului imaginar, Gilbert Durand sau Bachelard investigau visele, nu ca pe niște „minciuni sistematice”(punctul de vedere al realismului științific vulgar).

Istoria e vie și se rescrie. Conceptul lui Raymond Aron este justificat prin numeroase referiri la filosofii existențialiști¹⁰. În „Zogru”, de exemplu, recursul la memorie compune un antagonism permanent între „epocile liberale” (medievală, modernă și interbelică), recuperate ficțional prin prisma libertății desăvârșite a visului, și epoca prăfuită a comunismului hibernal, discreționar în manifestări criminale. Aceste extreme interferează în text, ca dialog mentalitar, acutizând acțiunea. Iar coincidențele nu sunt întâmplătoare. Atât de obositul realism cotidian din epoca lui Ceaușescu, terifiant, în memorie, concentraționar în zonele urbane prăfuite, ca Bucureștiul, dar și izbucnirea primăverii peste bălțile de la marginea orașului, din care ieșeau duhuri plângând deasupra apelor, sunt percepute de Zogru, succesiv, prin ochii unui Alecu Moruzi, dar și prin cei ai lui Andrei Ionescu, un filfizon oarecare, din tagma „omului nou”, creat de comunism. Iar în „Manuscrisul fanariot”, parfumul de epocă al Bucureștiului exală din toate prăvăliile Lipscaniului. București, „un oraș al inimilor ușoare, ca suspinul ascuns în floarea de tei”.

„Pe străzile pavate cu lemn de stejar se răsucesc aburii căldărușelor argintii, în care fierb fără oprire elixirele, parfumurile și alifiile, căci orașul nu trăiește nici din munca pământului, nici de pe urma numeroaselor lui prăvălii, ci dintr-o aromă înnoită continuu, din acea răsuflare călduță care invadează toți porii și care face ca orice nou-venit să uite tot ce a trăit, transformat

⁵ Aristotel apud Adrian Marino, op.cit., p.576.

⁶ În *Mâța Vinerii*, p.43, parabola antonpanescă: “Însă veselia unui tont nu aduce neapărat și liniștea lumii”.

⁷ B.P. Hașdeu, *Zacherlina*, în *Revista Nouă*, București, 15 aprilie 1893, anul VI, No.1, pp.29-31.

⁸ Cf. Daniel Goleman, *Inteligența emoțională, Expresivitatea și contaminarea emoțională*, în cap. *Artele sociale*, pp.136-157; *Rădăcinile empatiei*, pp.124-134.

⁹ Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarii*, Univers, București, 1977, p.471, *Universalitatea arhetipurilor*, în capitolul *Elemente pentru o fantastică transcendențială*, pp.470-495.

¹⁰ “Are vreun sens Istoria, în afara omului care o face? Un scop depășit, ca toate scopurile”, Sartre, apud Raymond Aron, *Opiul intelectualilor*, pp. 66-82, *Revoltă și Revoluție*; “singura justificare a venirii la putere a colectivizării, a terorii, a statului totalitar, ar fi certitudinea de a grăbi sfârșitul istoriei”, Camus, apud Raymond Aron, op.cit., p.71.

pe loc în emir cu ochi de safir, în nabab cu trăsuri și palate, în guvernator, polcovnic sau măcar într-un conțopist din alaiul domnesc. Dar erau și unele guri care povesteau că unii umblă năuci pe străzi, îmbătați de iubire ori îmbuibați cu bunătățile la care au visat, torturați de propriile dorințe care le rod cea mai fragilă parte a cărnii, învățându-i să se bucure de durerile patimii și de otrava unui suspin. Dar oricare ar fi schimbările, nu există absolut nimeni care să nu cadă într-o lungă euforie. În București nu există griji și nici tristeți lungi, ceea ce explică însuși numele acestui oraș vesel, ca un clopoțel în zăpezile iernii. (...) Faima orașului se întinse de la un capăt la altul al Imperiului Otoman, încât nu mai rămăsese nimeni care să nu știe că Bucureștiul este orașul unde se împlinesc visele. În cafenelele Istanbulului se dezvoltă un adevărat comerț elitist, căci aici își licitau marfa cei mai stilați negustori, la mare preț ajungând ogarii de Moldova, șoimii de București și copiii valahi.¹¹

Mitul (prin intermediul personajului fantastic-mitologic), ca prim scenariu epic¹², este un adjuvant, un artificiu, într-o scriitură feministă.¹³

Barochistă, povestea ne-a proiectat în filmul epocii fanariote.¹⁴

¹¹ Doina Ruști, *Manuscrisul fanariot*, p. 6.

¹² Cf. cu Adrian Marino, *Dicționar de idei literare*: "Mitul-primul scenariu epic (mitologie, legende, hagiografie etc.); mitul oprește istoria, în esența sa antiepică; istoria, prin solidarizarea istorienarațiune, reprezintă izvorul epic esențial", *Epicul*, op.cit., p.944.

¹³ Cf. cu R.-M. Albérès, în definiția "imposibilă" a romanului modern, "spre deosebire de povestitorul de altădată, romancierul se apleacă asupra actului său, și narațiunea se dublează printr-o reflecție asupra narațiunii. După ce a căutat (și mai continuă să caute) a cuceri o lume, după ce s-a constituit pe sine ca un cosmos în expansiune, romanul a început explorarea propriilor sale conținuturi. Autoreflexia sa nu este însă un simplu bizantinism formal-estetic, ci e în același timp unul din cele mai revelatoare moduri de autoexplorare a conștiinței omului modern", op.cit., p.VII.

¹⁴ „Dualismul afectează în mod hotărâtor întreaga percepție a existenței, oscilantă, amestec de reali-

Mâța Vinerii – regina pisicilor și blazonul celor mai defavorizate dintre feline

Motto: „Am studiat mult filosofii și pisicile. Inteligența pisicilor este infinit superioară”

(Hippolyte Taine,

Viața și opiniile filosofice ale unei pisici)

În regatul celor mai defavorizate feline, Mâța Vinerii, personajul „preferențial”, prin care trece fluidă istoria lumii, este un personaj metamorfic fetiță-pisică; recom-pune o amintire, între umbrele binevoitoare, familiare ale copilăriei, poate fi copilul abandonat, strivit și adoptat de o mamă frumoasă și nobilă, precum Caterina Greceanu. Cele două personaje feminine par a fi ultimele descendente ale unei case/aste boierești, din „Bucureștii” de secol 18-19.

„Eram ca un om prin care bătuse vântul fără să lase vreo urmă.”¹⁵

Jargonul epocii fanariote, foșnitor ca of-tatul din dragoste, aduce litera manierist-barocă a magiei:

„Începea să se simtă aerul serii, iar eu încă nu-mi făcusem curaj să-ntreb de Cuviosul Zăval. Am mers până în Piața Lipsani. Totul mă făcea să casc gura, iar acum, când scriu, abia m-abțin să nu povestesc despre stofe ori despre pantofiorii acoperiți cu mărgelile. Se aprindeau luminile, n-o să uit niciodată, și mirosea a dovleac abia scos din cuptor. Lângă pălimarul unei dughene niște lăutari cântau, smulgând lăcrimioare și ofuri adânci. Eram în inima târgului. Pe lângă mine foșneau hataiale cu flori, șalvari și anterie ca fulgul.”¹⁶

Lăutarii sau clănțăii din geamul bucătăriei domnești strigau tare:

„Carnea de dropie a fost fiartă bine, iar acușica jupânul Silică o frământă cu miro-

tate și irealitate, esență și aparență, adevăr și iluzie, alternanțe profund baroce, în *Barocul*, Adrian Marino, op.cit., p.229.

¹⁵ Doina Ruști, op.cit., p. 105.

¹⁶ Idem., pp.12-13.

denii, stafide și mărar proaspăt! (...) Crainicul din fereastra Palatului povestea cum bucătarul rânduise ardeii ca petalele unei flori și-i acoperea cu vin îndulcit. Un suspin de plăcere trecu prin pieptul comun al gloatei, iar o vioară lăsă un acord. Când Silică se pregătea să toarne pasta de napi și nucile măcinate, toată povestea ardeilor se și duse din gură-n gură prin tot orașul (...) Soarele lumina cu făclia camuflată de zeci de pânzeturi, iar lumina asta plâpândă îmi înmulțea presimțirile. ¹⁷

Într-o vreme ce nu putea fi decât magică, un „cântec pentru vise”, știut doar de macedoneni și de greci, avea „melodia unei ramuri de smochin, lovită de geamuri în toamnele reci, când vântul începe să prindă putere”. ¹⁸ Apa de izmă, preparată de un magician adevărat este o licoare pentru „bărbații loviți de tristețe, pentru carnea care s-a înmuiat, trezește dorințele, învie speranța. Bărbatul pe care îl crezuseși o cârpă se scoală din morți.” ¹⁹

Din „Cartea bucatelor rele”, un rețetar al răposatului maestru magician Zăval, bunicul fetiței Pâtca (alias Mâța Vinerii), câteva compoziții au modificat decisiv soarta târgului. Buna dispoziție, ura sau demența principelui fanariot Costas erau dirijate de bucătarul magician, un escobar numit Silică. Pâtca (înseamnă „micuța”, arh.) simte trecându-i prin suflet o „ploaie duioasă”, semn că celebra turtă de trandafiri fusese servită la Palat și în întreg orașul. Turta de trandafiri provoca euforia. Întregul București o gustase, ceea ce a dus la multe întâmplări ieșite din comun, ba chiar la mazi-lirea domnitorului alogen Costas, devenit prea turmentat.

Sator arepo tenet opera rotas.

Semințele lucrurilor

Toți acești vrăjitori aparțin unei caste a magicienilor numiți „satorini”, adepții lui Sator. În lumea fantastică a *Mâței Vinerii*, Sator este o prezență supranaturală animis-

tă. Misterul lui este fluid ca apa viselor, amăgitor: „Sator era ca o ploaie care îmi pătrunsese în oase și n-avea de gând să se oprească.” ²⁰

Ambiguitatea acestui non-personaj, paradoxal, omniprezent, stă în natura sa duală. Nu îți dai seama dacă are origine divină sau demonică, sau e un zeu ambivalent, mai degrabă o stihie a naturii, destinul implacabil însuși. De altfel, este prezentat ca „Sator omnium Bonus-Malus”. „Sator e umbra care coboară, norul care se mișcă. Este o salcie care dansează. Este un abur care adulmecă. Sator nu aude rugăciunile lumii. Nu știe că oamenii au nevoi. Iar desfășările lui cele mai mari sunt speranțele și tresăririle sufletești, care alimentează miliardele de scânteii ale apelor sale vâscoase. Cu cât îi este mai bine, cu atât omul prin care se plimbă este mai rău, mai venal. Sator nu-i iubește pe fricoși. Cel mai bine e să nveți să trăiești odată cu el, așa cum înveți să treci prin viforul iernii.” ²¹

Mâța Vinerii este cea mai mică vrăjitoare „albă”, de pe lista acestor satorini, inițiată deja în arta bucătăriei oculte. În Laboratoriu, sanctuarul bunicului ei, găsește indicii mnemonice ale locului casei copilăriei. Acțiunea se derulează ca un policier, cu nenumărate intrigi.

„Peisajul mi se părea cunoscut. Semăna cu tabloul pe care moșicul îl avea în Laboratoriu. Soarele strălucea la amiază. În capătul podului am făcut un semn vizitiului să întoarcă și-am scos capul pe fereastra trăsुरii. În fața mea, nu departe, am văzut o casă care m-a făcut să tresar. Erau două corpuri, de fapt. Pe una se înălța falnic un turnuleț roșu, îmbrățișat de o piscică.” ²²

Din orice unghi ai privi, într-o perspectivă mobilă a textului, codurile sunt integrate, într-un „tender minded” ²³, un arhetip al imaginarului.

²⁰ Idem., p. 104.

²¹ Idem., p. 75.

²² Idem., p.229.

²³ Cf. Jung, apud Gilbert Durand, op.cit., p.495, „funcția fantastică se află la rădăcina tuturor proceselor conștiinței”.

¹⁷ Idem., pp.159-160.

¹⁸ Ibidem., p.162.

¹⁹ Ibidem., p.163.

Simbolurile transcendenței sunt absorbite literar.

Sator trimite, livresc, la palindromul antichității romane: “*Sator Arepo tenet opera rotas*”²⁴, inscripția fiind descoperită atât în ruinele orașului Pompei, dar și sub catedrala Santa Maria Maggiore din Roma, sau în Siria.

Textul are simultan inflexiunile pitorești ale unui medieval viu colorat, muzical, baroc, ambiguizant, și tensiune dramatică, reminiscențe, traumele aceleiași epoci întunecate²⁵. Diversitatea și opoziția caractere-

lor, ce ar fi creat falii semantice, se manifestă firesc, în trama narativă.

Mâța Vinerii, personaj în romanul omonim, drăgălașa fetiță-vrăjitoare-pisică, se mișcă dezinvolt printre satrapii și asasinii Imperiului, împătimiți de putere, dominatori, decerebrați:

„Hai la tacrir!” îi urlă turcul obscen fetei venite din Walachisches Tor, din aerul curat al Brașovului, într-un Bucuresci sub guvernare otomană. Sau: “Pliroforisește! Pliroforisește!” (“vorbește! povestește!”), trimițându-ne în poveste. Care nu este deloc așezată în tiparele basmului:

„*Sator*, salvatorul și frica mea. Există frici și frici pe lume, iar între ele se află și cea mai bogată, cea mai spumoasă: *terror vanus*. Groaza neagră. (...) Tot sângele îți este o pasăre disperată, un animal grav rănit. Ești tu, transformat în smoală grăbită să-și facă loc înainte de-a se-ntări. Așa eram eu după ce dădusem ochii cu Ismail Bina. Iar bezna în care mă înecase mi-l băgă în suflet pe *Sator*. Eram singură. Expavefacta. Plină de spaime. Când în sângele meu începu să se miște un fir fierbinte, un imbold al salvării”²⁶.

În pașălăcul valah, un turc ca Ismail Bina însângera locul pe unde trecea. În contrabalanș, fanariotul Costas, domnitor, era în rândul celor ce conduceau tiranic această parte a lumii. Sursa de inspirație istorică nu a furnizat nume reale, doar rezonanțe ale groazei. Din acestea, dorința bolnavă de a „purta coroana”, este una din trăsăturile umane capabile să nască monștri. Ca un Macbeth damnat, în aerul întunecat al magiei negre, fiecare dintre succesorii domnitorilor fanarioți maziliți, ajung ei înșiși decapitați. Cruzimea dezonorează un soldat, iar voința acerbă de putere îi prăbușește pe acești pofticioși malefici ai dominației, definitiv, într-o lume a întunericului. Este o metaforă puternică a obsesiei tronului, într-o țară sărăcită, cu țărani sărmani, cu orașeni trăind în case de chirpici, în vecinătatea marilor palate ale boierimii locale (ce sunt priviți mai blând decât alogenii).

²⁴ *Sator* (lat.)= “semănător”, “agricultor”, dar și “creator”; *tenet* = “a ține” (vb.), pers. a 3-a, sg. ; *opera* = “lucrarea”, “silința”, “truda” ; *rota* = “roata”; “semănătorul Arepo pune lucrurile în mișcare” sau “creatorul Arepo învârtește roata lumii”.

²⁵ “revelația subconștientului din istoria subterană a spiritului european”, în “*Mundus subterraneus* al istoriei spiritului”: “Manierismul în literatură”, Gustav René Hocke, pp. 23-79, Ed. Univers, București, 1998.

²⁶ “*Sator*, salvatorul și frica mea”, op.cit., p.67.

Scena conflictului psihologic între Caterina Greceanu și reprezentantul Porții în Țara Românească, Ismail Bina, descrie incisiv, cu un ochi format pentru „comedia umană”, limpezimea hotărâtă a femeii, tăioasă ca lama, singură înaintea provocării obscene a unui turc hidos, fățarnic, emblema a secăturilor dinastiei ocupante. Doar ironia și răceala ei devastatoare, de casă Greceanu, o salvează de la un viol previzibil. Scena e surprinsă naturalist, verist:

„Când ajunse aproape, turcul își schimbă poziția. Anteriu i se desfăcu, iar prin despicătură îi ieși la vedere partea aia, ca un hrib cenușiu (...) imaginea m-a urmărit multă vreme, nu pentru că s-ar fi ridicat dintre falduri sau ar fi anunțat în vreun fel că avea de gând să se miște, ci pentru că era o zeflema. «Data viitoare să vii cu ciohodar, domnița mea!» Turcul rânjea, mie mi se oprise sângele. În schimb, Caterina aruncă o privire spre acea caro impudica și lăasă punga să cadă. În timp ce se îndrepta spre ușă, fără pic de grabă, îi aminti: «Să nu uiți că te-am plătit pentru bucătar, efendi!»²⁷

Într-o istorie a imaginarului, Caterina Greceanu poate fi păstrată în galeria femeilor devastatoare. În timp ce Pâtca, sau Mâța Vinerii, „are ceva pisicesc, dar se vede că e doar un copil.” Sator, principiul mimetic al naturii, este liantul și cadrul acestor vieți, într-un roman inițiatic. Patima, taina, ceața unei nopți de toamnă, mahalaua frumos luminată, amintirea caselor din Lipsca (Leipzig), în care părinții micuței fuseseră secerăți de ciumă, apele amintirilor satorinilor, somnul amiezei “plin de vise și plăceri”, și multe altele, compun povestea unui roman baroc...balzacian...postmodern (textualist).

„În Piața Lipscani strălucea Agia, pe treptele căreia se vedea silueta unui nefer. Mi-am tras sufletul. Pe ferestrele unui han se revărsau aburi de castane și de cafea. Un cântecel duios cobora dintr-un pod de casă. Am tras cu ochiul spre arnăut și mi s-a părut că-mi zâmbește. Arăta ca o trompetă de nuntă, împopoțonat cu un cauc samaniu și c-o tunică înciucurată. Făcându-mi curaj,

am luat-o spre el, dar, înainte să apuc să spun ceva, m-a și luat la întrebări:

– Cu ce treabă la București, Măria Ta? (“măria ta” nu prevestea nimic bun).

– Ce e, coconiță, ai rămas cumva în picioarele goale? Asta e, domniță, nu trebuie să crezi la ce-ți promite toți hândrălii.”²⁸

Născut din diversitatea reprezentării, *phantastikonul*²⁹, o lume în imagini a fanteziei, permite metamorfoza, alchimia, să prefaci orice în orice, mixând substanțe.

²⁸ Idem., p.88.

²⁹ Gustav René Hocke, op. cit., cap. „Litera magică”, „Mimesis și Phantasia”, pp. 29-32.

²⁷ Idem., pp. 24-26.

Napoleon POP
Valeriu IOAN-FRANC

Ordinea, încotro?

Abstract

Se vorbește de un eșec al ordinii prezente prin schimbarea considerabilă a calității cooperării, explicația fiind absența unui mecanism eficace la dispoziția actorilor globali din prezent, pentru a dialoga și a găsi soluții la problemele cu consecințe pe termen lung. Acest lucru subliniază o trăsătură dată momentului geopolitic actual, respectiv o fază de depresiune geopolitică (Eurasia Group), determinată de scăderea credibilității în modelul de guvernare liberal (și neoliberal), care a produs și produce riscuri în toate colțurile globului. Factorii decidenți par a fi depășiți, acum, de cronicizarea problemelor nesoluționate. Lipsa de cuprindere în procesul decizional a problemelor multiple, determinate de modelul societal menționat, se reflectă în deja dovedita lipsă de apetit, curaj sau delăsare a guvernanților în fața atacării reformelor structurale, mereu evocate ca necesare dar nicidecum aplicate.

Articolul continuă demersul, inițiat în Caiete critice nr. 9/2018, de a contribui la punerea în mișcare a forțelor construirii unei noi ordini economice și sociale.

Cuvinte-cheie: geopolitică; geoeconomie; noua ordine economică și socială; inegalități economice și sociale; doctrine economice

There is talk about a failure of the present order by a significant change in the quality of cooperation, explained by the absence of an effective means to be used by the present global actors to dialogue and find solutions to the long-term problems. This reveals a feature of the present geopolitical time, that is a geopolitical depression (Eurasia Group) caused by decreasing confidence in the liberal (and neo-liberal) governance model, which implies risks throughout the world. The failure to consider for decision-making the many problems caused by the above societal model is reflected in the lack of wish and courage or in the failure of the rules to deal properly with structural reforms, always mentioned as necessary but never implemented.

This paper continues our endeavour, started in Critical papers no. 9/2018, to build a new economic and social order.

Keywords: geopolitics; geoeconomics; new economic and social order; economic and social inequalities; economic doctrines

Riscurile ne-antamării reformelor structurale sunt cu atât mai periculoase, cu cât se manifestă pe fondul schimbării ordinii, în-

soțită de clivaje, antagonisme, tensiuni, frustrări întreținute de personalitățile și/sau elitele din preajmă, decurgând din manifes-

Napoleon POP, Institutul de Economie Mondială, Academia Romană, e-mail: napoleon_pop@yahoo.com.

Valeriu IOAN-FRANC, Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”, Academia Română, e-mail: cide90@gmail.com.

tarea inegalității repartizării avuției, mai ales în statele dezvoltate. Absența unei cooperări eficiente rezultă din faptul că, pe măsură ce evenimente grave sau dramatice adună elitele profesionale în diverse forumuri internaționale, multilaterale, frecvența acestora pare invers proporțională cu emiterea de soluții de natura unor strategii pe termen lung. Ne rămân doar declarații comune, de consemnare a evenimentului și a celor constatate ca fiind cauză a desfășurării unui nou (al câtelea?) forum internațional.

Necesitatea promovării demnității individului decurge, direct sau indirect, din textele prezentărilor și comunicatelor respectivelor summit-uri, cauza fiind „reculegerea” în fața inegalităților la care este supus individul. Limitarea doar la tactică a participanților pare să fie echivalentă mereu cu o dinamică reformare a unor sfere de influență, reflectând guvernări specifice sub incidența unor personalități tari. Suntem aproape de momentul în care testele dintre sferele de influență, între ele sau între acestea și o altă entitate, se îndesesc ca evenimente, ceea ce nu poate fi de bun augur decât dacă ele se vor încheia prin intervenția (sperăm până în ultimul moment) rațiunii unor lideri.

Asistăm la tot felul de „regionalizări” de interese, inclusiv prin fracturarea comerțului internațional în cadrul mondializării acestuia. Or, acest fenomen poate conduce spre *ordini regionale*, fără ca acest lucru să asigure și o *ordine globală*. Multiplicată, ordinea regională creează, de regulă, tensiuni între regiuni, fiecare din ele căutând să o impună pe a ei. Pericolul este determinat de același eșec în cooperarea internațională, din cauza lipsei unei *agende minime în aplicare* (nu întotdeauna declarată drept cea mai importantă, vezi asumarea acordului de mediu de la Paris) între actorii globali, dar și a unui lider care să o impună, prin propriul lui exemplu, urmărindu-i aplicarea prin cooperarea deschisă a tuturor celorlalți participanți¹.

¹ Henry Kissinger ne oferă propria lui speranță într-o viitoare ordine, repetând că ea trebuie, în contextul relor de azi, să promoveze demnita-

În contextul actual se pune întrebarea: *Afirmarea caracterului excepțional al Americii trebuie continuată și din ce motive?* Revine în forță, cel puțin ca argument de luptă, reafirmarea (indispensabilă, spune Kissinger) a valorilor umane, iar ea trebuie aplicată unui concept de ordine care transcende idealurile unei singure regiuni sau națiuni.

1. O ordine veritabilă, în adevăratul sens, este cea în care națiunile de azi își păstrează propriile valori (un atac practic la globalizare), dar într-o variantă modernizată/ajustată a sistemului westfalic, armonizat la realitățile contemporane. Rolul de lider al SUA este menționat în multe din scenariile care tratează tranziția la o nouă ordine, motivarea fiind necesitatea unei tranziții ordonate și, respectiv, cine o mai poate face, chiar dacă SUA își pierde sau chiar își declină puterea de o produce.

În același timp, paradigma americană neoliberală asupra lumii este contracarată și contestată de competitorul la superputere, care este Rusia. Rusia consideră că o lume unipolară, cu un singur stăpân, centru de putere și decizie unic este o soluție nocivă în vremurile noastre. Acest lucru pare justificat de faptul că *în lumea contemporană o conducere unică n-ar avea resurse politico-militare și economice suficiente...*, pentru că, *mai presus de orice, acest model nu poate funcționa, din moment ce nu este fundamentat, și nu poate fi, pe baza morală și etică a civilizației contemporane* (din discursul președintelui rus la a XLIII-a Conferință pentru politica securității, München, 10 februarie 2007).

În noua arhitectură mondială presupusă de Rusia, favorizarea statului-națiune prin preeminența democrației suverane constă într-un model de ordine în care statele sunt controlate numai din interior, și nu din exterior, ceea ce exclude efectul benefic al co-

tea individuală, guvernarea participativă și cooperarea internațională, în conformitate cu un set de reguli care urmează a fi bine stabilite. Acest proces nu poate veni de la sine, chiar dacă mulți actori îl vor clama ca necesar, după cum el are nevoie de o serie de etape intermediare. Viziunea lui Kissinger recurge la leadershipul SUA, caz în care trebuie imaginate întrebările la care ar trebui să răspundă SUA.

operării pentru scopurile unei noi ordini. Aplecarea spre un fel de neoeurasianism a Rusiei este catalogată ca fiind extrem de conservatoare, tocmai prin sfidarea SUA. Este o abordare unilaterală a ordinii, care riscă *ab initio* eşecul, pornind de la problematica valorilor, Rusia nefiind (încă) un stat de drept. Dar să nu uităm și realitatea că, în „ordinea” occidentală, tocmai individul sau cetățeanul cu drepturi și libertăți plener garantate și asigurate, a deviat de la valori, iar prin exacerbarea drepturilor sale, a distrus morala tradițională (apud Nivat, 2004).

Ceea ce văd mulți analiști este faptul că *trăim într-o lume cu multă dezordine, parcă lipsită de aranjamente care să ordoneze conduita statelor mari și mici* (Dăianu, 2015), deci putem concluziona că există o tendință clară spre o multipolarizare a puterii, dar sistemul internațional rămâne încă *de tip G-0* (Bremmer, 2013), SUA continuând să fie o superputere globală.

Filmul realității este complicat (spune Dăianu), cu evenimente prezente și cu unele care încă se rostogolesc dintr-un trecut nu prea îndepărtat: conflicte militare în numeroase regiuni ale globului, cu implicarea discretă sau fățișă a unor state occidentale; efecte ale războiului din Ucraina (care denotă reintroducerea brutalității în geopolitică și grija pentru apărarea granițelor); riscurile la robustețea și reziliența sistemelor social-economice, cu intervenția statului pentru a limita posibilele stricăciuni mai mari și contagiunea acestora (salvarea sectorului bancar, naționalizarea unor segmente sistemice ale sistemului financiar); criza zonei euro; alte evenimente extreme (lebede negre, cum le numește Nassim Taleb); efecte ale schimbării climei; dezastre naturale; atacuri informatice; terorism. Toate au creat și întrețin un stres social și politic devastator pentru cetățeni și state ca atare, greu de îndepărtat în contextul fenomenelor de

fragmentare mai pe toate planurile. Cele mai vulnerabile au devenit chiar societățile deschise.

Iată o listă de întrebări formulată în 2014 de Kissinger la care trebuie să reflecteze mai toate statele care aspiră la a fi piloni pentru tranziția la o nouă ordine: Ce se dorește să fie împiedicat, indiferent de consecințe și, dacă se poate, pe cont propriu? Ce se dorește să se obțină, chiar dacă nu va fi susținut de un efort multilateral? Ce se dorește a fi prevenit, fiind susținuți de o alianță? În ce să nu ne implicăm, chiar dacă vom fi îndemnați de un grup multilateral sau de o alianță? Care este natura valorilor pe care dorim să le implementăm? Cât de mult din aplicarea valorilor pe care le susținem depinde de circumstanțe?

Multe dintre circumstanțe sunt legate de ecuația puterii în schimbare, chiar în mod semnificativ, dacă ne uităm numai și la dinamica modificării clasamentului mondial în ceea ce privește volumul PIB (China pe locul doi, India surclasează Franța și Marea Britanie pentru locul cinci etc.).

Kissinger susține ideea că SUA ar mai putea fi *primus inter pares*, dar există handicapul, cu noua administrație Trump, ca SUA să nu asculte de alte voci și să fie contracarată dacă nu are argumente solide. Și mai există temerea ca, prin inerția excepționalismului american, SUA să (mai) respingă *a priori* ceea ce ar putea fi contribuția altor puteri, individuală sau multilaterală, pentru o cauză comună.

Lecția celebrării principiilor universale susținute de SUA, la vremuri de răscruce, are șanse în prezent numai prin relaționarea ei cu realitățile altor țări și regiuni (istoria, cultura, concepte de securitate etc.), cu reconsiderarea accentelor condiționale de pus pe anumite valori, tocmai pentru a ieși din o sursă/cauză majoră a antagonismelor timpului nostru.

O convingere a lui Kissinger, absolut edificatoare în ceea ce ar trebuie să fie un comportament al puterilor, în această perioadă de tranziție a ordinii actuale la una viitoare, este rezumată în fraze ca: *Istoria nu oferă niciun răgaz țărilor care își lasă la o parte sentimentul de identitate în favoarea unui drum*

mai puțin provocator. Dar istoria nici nu asigură succesul celor mai elevate convingeri în absența unei strategii geopolitice.

În context, trebuie reamintită o concluzie tot edificatoare, de trezire a tuturor acelor care pledează pentru găsirea *cheilor supraviețuirii și autosusținerii* (din declarația lui Serghei Lavrov la simpozionul *Discovering each other's worlds, 1957-2007: Celebrating fifty years of cultural, scientific and educational exchanges between the United States and the Soviet Union/Russia*, Moscova, 21 iunie 2007). În sinteză, Lavrov spunea că în lumea care ne oferă cele mai mari posibilități științifice și tehnologice pentru îmbunătățirea condiției umane, *deși suntem bogăți în cunoaștere, rămânem săraci în înțelepciune.*

Un raport al Consiliului Clubului de la Roma¹ sublinia, oarecum nuanțat, cam ceea ce susține și Kissinger, că devenirea istorică a civilizației umane a fost posibilă mereu datorită unui factor ordonator, o autoritate care a impus propria ordine, conform unui sistem de valori politice și culturale proprii, Imperiul Roman fiind dat ca exemplu în impunerea *pax romana*. Ca urmare, Noua Ordine Mondială trebuie să tindă să înglobeze comunitățile lumii sub autoritatea unor principii unice, general acceptate, în beneficiul membrilor acestor comunități. Plecând însă de la principii general acceptate, Ordinea Mondială este concepția fie a unei autorități sau pol de putere, fie a unei civilizații, care poate fi aplicată, teoretic, întregii lumi.

2. Cu ce este răvășit esențialmente socialul prezent? Este întrebarea la care dorim să răspundem și chiar facem o încercare. În opinia noastră, chiar fundalul pe care se manifestă factorii de schimbare a ordinii internaționale este reprezentat de două fenomene aflate într-o puternică corelație și sinergie:

- a. problema inegalității în venituri și modul de concentrare a averii;
- b. confuzia ideologică în care trăim, prin care măsurile de politici publi-

¹ Alexander King, Bertrand Schneider – *Prima revoluție globală. O strategie pentru supraviețuirea lumii*, București, Editura Tehnică, 1993.

ce devin un amalgam greu de poziționat spre stânga, dreapta sau la extremele acestora.

Corelația amintită se manifestă, în primul rând, prin faptul că fiecare din termenii ei este efectul celorlalți. În al doilea rând, spirala corelației reflectă încrâncenarea ideologiilor spre limita lor, în încercarea de a găsi soluții care nu mai sunt doctrinare, ci presupus pragmatice. Efectele sunt dezastruoase prin însăși confuzia ideologică pe care o traversăm, mai ales în încercarea de a restabili o creștere economică sustenabilă cu orice preț și care nu atenuează problema inegalității actualei ordini. Curios este faptul că, pe măsură ce tot mai multe state trăiesc mai bine, în interiorul lor crește numărul celor care trăiesc din ce în ce mai prost. „Multipolaritatea” pe nivelul mediu al PIB/loc. este însoțită de o accentuată polarizare a societății în interiorul statelor, nivelul sărăciei sau cel al excluziunii sociale fiind mai preocupant chiar în țări dezvoltate. Sinergia pozitivă a devenit negativă. Confuzia ideologiilor accentuează și nu rezolvă inegalitățile, de unde putem deduce că însăși cunoașterea, care ar mai putea conduce la o doctrină a bunăstării, a ajuns la o limită a insuficienței față de anvergura și dinamica evoluției societății umane prin globalizare, digitalizare, răspândirea inteligenței artificiale etc.

Modul în care se manifestă instabilitatea societală internă, cu o intensitate în creștere, chiar la un nivel ridicat de ocupare a forței de muncă, de exemplu, incită guvernarea la a-i căuta „răspunsuri” prin devierea atenției spre „dușmanii externi” (cazul Rusiei/URSS este tradițional, în prezent cel al SUA sub administrația Trump), sau concentrarea atenției spre proiecte interne și externe cu bătaie lungă în timp și spațiu (China), pentru a nu fi observate dificultățile imediate. În mod evident, apud Kissinger, actorii lumii și mai ales cei globali își schimbă scopurile proprii, iar atingerea/realizarea lor în plan global necesită reorientarea spre o nouă ordine, dacă cea prezentă nu le mai servește sau se prăbușește.

De ce credem sau insistăm pe cele două dimensiuni ale fundalului mișcării sau schimbării ordinii umane până la cea internațională și globală? Cu riscul de a ne repeți și a nu fi amnezici la istorie și la lecțiile acesteia, ne este clar că, un confort societal între cei puternici și cei slabi, între guvernanți și guvernați, atins de regulă prin politici înțelepte asumate de stat (căci acesta ar trebui să fie rolul statului), asigură prin stabilitatea ordinii, continuitatea ei și chiar schimbări asumate cu înțelegerea de rigoare de către partenerii sociali. Disconfortul social odată creat are nevoie de soluții, dar el este și o oportunitate pentru cei care vânează puterea, cu promisiunea de a găsi ei soluții. Timpurile noastre redau însă un mod aparte de a se profita de starea societății, prin apariția bruscă a unor politicieni, personalități care pretind că au o viziune, o revelație, o iluminare, iar în lipsa alternativei conservatoare/tradiționale câștigă voturi pentru un început care nu se știe încotro duce. Noi sesizăm un început „degenerativ”, problematic prin renunțarea la valorile cunoscute, la cum eram obișnuiți să vedem mersul unei societăți fundamentate pe democrație. Noii politicieni, apăruiți din neant, fac priză pentru că au „sesizat” oportunitatea în disconfortul social, dar o valorifică mai mult în propriul lor folos și mai

puțin pentru cetățenii care așteaptă, totuși, o schimbare.

3. În istorie, promisiunile de bine ale politicienilor nu s-au realizat întotdeauna din resursele naționale publice sau private, ci de o manieră expansionistă, prin acapararea directă sau indirectă a altor teritorii. Propria populație a fost manipulată în acest sens, binele social național putând fi asigurat prin cuceriri în afara granițelor. Sub stindardul acestei generalizări, liberalizarea comerțului internațional sau libera mișcare a capitalului, investițiile străine directe sau speculative, multe alte aspecte care au dat dinamică actualei ordini sunt văzute ca restrictive asupra libertăților naționale, a indivizilor și guvernanților. Întrebarea care se impune este cum factori de tracțiune spre dezvoltare și progres a omenirii până mai ieri, devin deodată perturbatori ai ordinii societale interne? Sau poate că tocmai această nouă situație revigorează o nouă forță de tracțiune pentru evoluția umană. Iată că disconfortul social prezent și agitator în foarte multe state, reprezentat de inegalități mai ales în venituri, cu polarizarea accentuată a societății din motive de sărăcie, șomaj, nivel de taxe și impozite, alte „dezavantaje” ordonat distribuite etc., și ineficiența ideologiilor celor ajunși la putere – guvernanții – sunt pe cale de a crea o nouă stare de spirit pentru o schimbare.

Din păcate, ceea ce se vede nu este buna credință pe care ar trebui să o sesizăm prin prisma împărtășirii acelorași valori, ci propensiunea spre manipulare, indiferent cum, dar cu grija ca trecerea timpului să nu aducă o trezire timpurie la vechea realitate, chiar dacă asupra ei s-a pus punct. Acest lucru este confirmat de cele mai multe anchete sociologice, cu observația că oamenii cei mulți, fiind în confuzie, își încredințează așteptările în mâinile unor nou-veniți, puțini, dar care vor crește. Iată pericolul realizat de *confuzia ideologiilor sau de ideologiile în confuzie*¹, prin apariția mișcărilor liberale și

a partidelor radicale care câștigă teren politic prin însăși procesul democratic.

Anii 2017 și 2018 au arătat că social democrația, cea mai influentă forță în politica europeană de decenii, iese de pe scenă învinsă de fragmentarea forțelor politice naționale, inclusiv sub influența apariției de noi forțe. Scena politică europeană a devenit instabilă, a creat emoții, iar în Germania, după alegerile parlamentare din septembrie 2017, pur și simplu a paralizat în așteptarea unui compromis. Plecând însă de la insatisfacția socialului național, repercusiunile sunt mult mai largi, dincolo de granițele statelor, cazul paraliziei reformei UE în așteptarea unui guvern Merkel fiind cel mai bun exemplu.

În țări ca Austria, Olanda, Franța, Cehia, partidele social-democrate au pierdut puterea, continuând un proces început din 2010 sub influența efectelor crizei financiare și economice. În Italia, alegerile din martie 2018 au confirmat aceeași tendință. Doar țări ca Portugalia, Suedia, Malta, România și Slovacia sunt sub o guvernare social-democratică, cu întrebarea: ce rezervă viitorul în contextul terminării mandatelor actuale?

4. Cuceririle externe, în numele binelui social național, au fost mai puțin pașnice, foarte multe chiar războinice. Cele din secolul al XX-lea au produs cele mai profunde rupturi în succesiunea ordinilor, până la constatarea disperată că „așa nu se poate continua”. Dar, printre cele mai relevante încheieri istorice ale unor astfel de rupturi, care au marcat esența/scopul ordinilor, au fost Pacea din Westfalia (1648) și ordinea stabilită după cel de-Al Doilea Război Mondial.

Despre Pacea din Westfalia nu se poate vorbi ca despre simple reminiscențe istorice, când ea a înrăurit, de fapt, prin principiile acordurilor semnate, un cu totul alt fel de relații între state, valabile și azi din punctul de vedere al ordinii internaționale. Se spune că acordurile de pace ale vremii, care au pus capăt Războiului de 30 de ani, au dat naștere unei noi Europe, un continent de state suverane. Recunoașterea principiului suveranității statelor a însemnat

¹ Asupra cărora vom reveni într-un număr viitor al revistei, când vom aborda mai pe larg și teoria inegalității economice și sociale.

angajarea fiecărei părți semnatare în respectarea drepturilor teritoriale ale celorlalte părți și neamestecul în treburile interne.

Într-o evocare a momentului sărbătorii a 350 de ani de la Pacea din Westfalia (Roman Herzog, fost președinte al Republicii Federale Germania, octombrie 1998), se precizează că, atunci, în timpul Războiului de 30 de ani, *Europa era devastată de jafuri, crime, violuri și epidemii. Dorința de pace a devenit și mai puternică pe măsură ce s-a înțeles că din acel război nimeni nu putea ieși învingător*. Nu este greu să facem o comparație cu prezentul european și mondial străbătut de șomaj, radicalism, sărăcie, violență, conflicte armate, terorism etc., iar o confruntare nucleară nu va produce învingători.

Este doar o invitație la *înțelepciunea unei lecții istorice* prin care s-a reușit statornicirea unei ordini europene, pe fondul unui război care a continuat pe toată perioada tratativelor de pace. Este ceea ce mulți pledează în prezent: *indiferent de acuitatea confruntărilor de toate naturile* – economice, comerciale,

financiare, politice, militare etc. –, *trecerea la o nouă ordine este bine să se facă ordonat, convulsiile explozibile întârziindu-i apariția, dar și menirea însăși*.

BIBLIOGRAFIE

- King, Alexander; Schneider, Bertrand – *Prima revoluție globală. O strategie pentru supraviețuirea lumii*, București, Editura Tehnică, 1993.
- Bremmer, Ian – *Every Nation for Itself: What Happens When No One Leads the World*, Penguin Group Publishing, 2013.
- Dăianu, Daniel – *Societatea deschisă și războaiele*, Hotnews, 2015.
- Nivat, Georges – *La pas prin noua Rusie. Memorie, tranziție, renaștere*, Editura Compania, 2004.
- Kissinger, Henry – *World Order*, Penguin Books Limited, USA, 9 septembrie 2014.

